בית־יעקב

ליטעראַרישע שריפט פאַר שול און היים

דינט די ענינים פון בית־יעקב שולן און אָרגאַניזאַציעס בנות־אגודת־ישראל אין פּוילן

רעדאַקטירט דורך א״ג פרידנזאָן

יובל־קאָנגרעס פון „בנות אגודת ישראל״ אין לאָדזש זונטיק—דינסטיק יב־טז אלול תרצ״ו

(זע לעצטע זייט)

לאָדזש—וואַרשע—קראָקע	ב״ה, אייר תרצ״ו	נומער 133	דרייצנטער יאָר־גאַנג

אג״ם בית־יעקב צו אַ נייער תקופה
דר. שלמה בירנבוים לשון קודש און עברית
יהודא לייב אָרלעאַן איבער וואָסערע זינד?
א״ג פרידנזאָן טאָג־בוך פון אַ רייזע אין א״י
ז. שאַכנאָוויטש צוריק אַ היים
ישראל עמיאם נייע לידער
אסתר הייטנער דאָס קיניגרייך פון דער פרוי
אלימלך שטייער אַ ספר־תורה איז נגנז געוואָרן...
י. ל. געלשט „צום שורש״

בנות־בלעטער

רבקה הורוויץ אונדזער אחריות
רחל בת טובים שענירער־לעגיאָן
אסתר צפורה ווינער צו אייך יידישע בעל־הביתטעס
שרה ראָזא דאָס חשיבות פון אונדזער ליטעראַטור
מיר פּראָקלאַמירן אונדזער יובל־קאָנגרעס! (אַ רוף)
פונים לעבן אין „אהל שרה״
ידיעות: יובל־קאַמפּאַניע, יובל־ליטעראַטור, בנות־ביולעטין, יובל־אינספּעקציעס, פאַרדינסט־זשעטאָנין א. אַ.

„דער וועג אַהיים...״

אַזוי הייסט די גרויסע שפּאַנינדיקע דערציילונג פון באַרימטן אָרטאָדאָקסישן שריפטשטעלער

ז. שאַכנאָוויטש

(רעדאַקטאָר פון „איזראַעליט״)

וואָס הייבט זיך אָן דרוקן אין המשכים אין היינטיקן נומער.

די דערציילונג, וואָס איז ערשט נישט לאַנג אַרויס אין דייטש, האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם ביים בריטן לייענער־עולם.

דאָ ווערט אין אַ קינסטלערישער פאָרעם געשילדערט אַ שטיק לעבן פון דייטשן יידנטום אין דער לעצטער צייט.

אַ יונגער יידישער מענטש, וואָס שטאַמט פון אַן אַסימילירטער, פון יידישקייט אָפּגעפאַלענער יידישער משפחה, ווערט פאַרכאַפּט פון שטורים פון דער צייט, מאַכט אַדורך פאַרשידענע גלגולים און קערט צוריק צו יידישקייט און צו דער יידישער היים — ארץ־ישראל.

מיטן כּוח פון יוגנט און איבערצייגונג רייסט ער צום סוף אויך מיט זיינע עלטערן און זיין גאַנצער סביבה, און דערהייבט זיי צו יידישער הויכקייט.

אין אַ ריי בולטע פּלאַסטישע בילדער, געשריבן מיט גרויס טאַלאַנט און אָבסערוואַציע־פעאיקייט — פירט דער מחבר אַדורך פאַר אונדזערע אויגן דאָס לעבן אין אַן הכש־ה, די אַנטוויקלונג פון נייעם לעבן אין הייליקן לאַנד, דעם התפתחות־וועג פון די ערשטע אָרטאָדאָקסישע קיבוצים.

אויפן באָדן פון די אבות קומט זיך צונויף יידיש לעבן אין פאַרשידענע נסחאות, — פון מזרח און מערב — און שליסן זיך צונויף אין קאַמף פאַר דער דערהאַלטונג פון דער יידישער מסורה אין ג—טס לאַנד.

ס׳קומען שילדערונגען פונים לעבן פון די מזרח־יידן, אינטערעסאַנטע טיפּן פון רעליגיעזע פּיאָנערן. אין די דיאַלאָגן, וואָס קומען אינעם סיפּור, זענען פאַרפלאָכטן אידעאָלאָגישע מאָמענטן פון אגודת־ישראל, איר׳ע צילן און אַרביטן אויפן געביט פון רעליגיעזער אויפלעבונג אין הייליקן לאַנד.

בקיצור: די דערציילונג פון ז. שאַכנאָוויטש איז אַן אמתער דאָקומענט פון דער צייט, קינסטלעריש און אַקטועל און לייענט זיך מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם פון אָנהייב ביזן סוף.

די איבערזעצונג אין יידיש (מיט געוויסע קיצורים) [illegible] יאַכט געוואָרן דורך אַ מומחה און לייענט זיי [illegible]

„דער וועג אַהיים״ איז די ערשטע [illegible] פון גרויסן [illegible] שניט, וואָס [illegible] יקן לעבן [illegible] און זיינע [illegible]

גרייט אייך

צו דער גרויסער אַבאָנענטן - אַקציע פאַרן אָפּוואַר-העפט פון בית־יעקב־זשורנאַל

קיין אַנטיסעמיטיזם!

נומ. 135

צום סדר היום

...ור' שוכן בציון!

ווער ס'איז נאָר אַמאָל גיווען אין ארץ-ישראל, און האט זיך גוט איינגיקוקט אינים דאָרטיקן לעבן, סיי פון אַלטן, סיי פון נייען ישוב, ווייס, אַז די אַלע רציחישע שטיק און בלוטיקע אָנפאַלן פון ווילדע גיהעצטע אַראַבער, וועלן קיינמאָל נישט פירן חלילה צו אַנטוישונג, יאוש און רעזיגנאַציע.

פון רעכטס ביז לינקס הערשט צווישן יידן אין ארץ-ישראל אַ גינוג פעסטער און אומדערשיטערלעכער גלויבן, אַז אר"י איז גיווען, איז שוין יעצט, און פאַרבלייבט אויף אייביק די היים פון יידישן פאַלק. דאָס גרייט זיין אויף מסירת נפש פאַר ארץ-ישראל פונים פרייסטן חלוץ ביזן פרומסטן קנאי, איז אַ זעלטינער צונויפבונד-פונקט אין איניווייניקסטע נקודה, וואָס פאַרייניקט אַלע, און דאָס איז בכוח אויסצובויען דעם ריזיקסטן שוץ-פראַנט פאַרן גאַנצן ישוב.

כלפי-חוץ זעען מיר, ווי אַלע ריכטונגען פון ישוב פראָטעסטירן איינהייטלעך, גייען צוזאַמען צו דער רעגירונג און פאָדערן מיט איין קול שוץ און פאַרטיי-דיקונג. די יידישע וועלט פילט זיך גיטרייסט און גילינדערט אין איר צער אויף די אומשולדיקע גיפאַלינע קדושים, ווען זי זעט, אַז אַלע און אַלץ אין ארץ-ישראל וואַכט איבער זיך אַזוי מוטיק, אומדערשראָקן און דער עיקר, מיט אַזאַ שטאַרקער אַחדותדיקער, ברידערלעכער איינקייט.

כלפי פנים אבער מוז איך זאָגן, אַז אונדזער חרדישע מחנה און איר פירער-שאַפט, לאָזט נישט הערן איר שטים, ווי זי איז דאָס מחויב. אין דער זעלבער צייט ווען דער אַ. ג. נאַציאָנאַלער לאַגער רופט צו פאַרשטאַרקן נ אַ צ י אָ-נ אַ ל ע ר ארץ-ישראל-אַרביט, פאַרטאָפלין די אָנשטרענגונג פאַר די ציוניסטישע [...]ית, אויפהייבן די נאַציאָנאַלע מוסדות, רעדן מיר גאָרנישט, שווייגן מיר לחלוטין וועגן די הרהורי - תשובה, וואָס דאַרפן דערוועקט ווערן איז אַזאַ ערנצטער צייט, וועגן פאַרשטאַרקן יידישקייט אינים הייליקן לאַנד.

יידן מאמינים גלייבן, אַז אַלץ קומט מן השמים, און פון הימל דערמאַנט מען אונדז תמיד אין אונדזערע התחייבותן און דורך בלוט און יסורים רופט מען אונדז נישט צו פאַראַטן אונדזער שליחות, און אָפּהיטן אונדזער פאַלק, אַלס הייליקס און ג—טלעכס. בפרט אין ארץ-ישראל, וואָס מיר ווייסן פון אַלע דורות, אַז נאָר ווען מיר וועלן דאָרטן לעבן אַ תורהדיק קדושה-לעבן, זענען מיר פאַרפאַנצערט מיט אַ רואיק, זיכער און דויערהאַפטיק לעבן.

פון דן ביז באר-שבע אין ארץ-ישראל, ווען פון דאָרטן איבער אַלע עקן וועלט דאַרף דערהערט ווערן אַ פייערדיקע שטים צו באַזינונג, חרטה און תשובה אויף די שלעכטע מעשים, פאַרשוואַכונג פון שבת, דערציאונג אָן יידישקייט, אַנטי-צניעותדיק הפקר-לעבן און פיל אַנדערע גויאישע פרעמדע לעבנס-שטייגערס, וואָס ווערט דורך יחידים און אַפילו אָרגאַניזירטע גרופּן, אָפּגיטון אינים הייליקן לאַנד.

גידענקען דאַרפן מיר, אַז ונקיתי דמם לא נקיתי קען נאָר מקוים ווערן ווען — [...] שוכן בציון!

[...] תקופה

[...] צים, וואו ס'לעבן און שאפן די [...]ית-רעיון האָט אָנגיוואָרימט [...] פאַר אַגודיסטישן אידעאַ- [...]אַג, צום גרעסטן פון [...]עכטער גייט צוריק

אַ באַשיידינער יסוד איז מיט ערלעכער כוונה, אמתדיק שטרעבן, אין אידעאַ-ליסטיש פייער גילייגט גיוואָרן מיט צען יאָר צוריק. די ערשטע אידעאַליסטע תלמידות פון דער בשורה-אָנזאָגערן פון אַ נייער תקופה אין אונדזער פרויען-וועלט, שרה שענירער ע"ה. אַ פּאָר גיציילטע יידישע מיידלעך האָבן זיך דעמאָלט פאַרזאַמלט אין דעם מאַטעריאַליסטישן לאָדזש און עס אָנגירופן גרינדונגס-קאָנפערענץ פון בנות אגודת ישראל אין פוילן.

האַרציק, רירנדיק, פשוט, ריין-אידעאַליסטיש, האָבן אָפּגיקלונגען די רייד פון די, וואָס האָבן זיך כסדר גיטוישט אויף דער טריבונע פון יענער היסטאָרישער אסיפה אינים קליינים זאַלעכל. אָן טיפע חקירות און מליצותדיקע שיין-רעדערייען און אָן פּראָבלעמאַטישע קאָפּ-דרייענישן, נאָר מיט עכט יידישן תמימות און דער עיקר, מיט פייערדיקן רצון, ערנצטן גלויבן און עקשנותדיקן ווילן, ס'האָט זיי גילערנט זייער גרויסע דערציערין — האָבן זיי אויסגישריגן דעם שאָגת-אַרי, צו אַלע בלאַנדזשנדיקע, פאַרפירטע, אָפּגינאַרטע און פאַר-פרעמטע: קומט צוריק אַ היים צו זיך, צו אונדזער פאַלק, צו זיין תורה, באַ-קענט אייך צו אייער שליחות אין יידישן לעבן.

ד"ר שמואל דייטשלענדער ע"ה, דער האַרציק-ערלעכער מענטש. גרעסטער מייסטער פונים אויפגיבויטן בית-יעקב-ווערק, וועלכער האָט מיך כסדר באַ-וואָרפן מיטן פאַרלאַנג דורך בריוו און פערזענלעך, צו נעמען די איניציאַטיוו פון שאַפן די בנות-אָרגאַניזאַציע און רופן די גרינדונג-קאָנפערענץ, צו וועל-כער ער איז טאַקי אַליין גיקומען, האָט דעמאָלט אויף דעם גרויסן שלוס-מיטינג גיזאָגט: „ווען אין צען יאָר אַרום ס'וועלן זיך ווידער צונויפטרעפן די לאָדזשער יידישע פרויען צו הערן רעדן וועגן אונדזער אידעאַל, בין איך זיכער, אַז זיי וועלן נישט הערן רעדן מער פון אַ פאַנטאַסטישן חלום, נאָר פון אַ לעבעדיקן, וואָס אין הונדערטער יידישע לאָדזשער שטובן וועט מען שוין דאָס פילן און איבערלעבן".

היינט האָבן מיר שוין ב"ה די צען-יעריקע תקופה הינטער זיך. די בנות-באַוועגונג, וואָס ציילט דריי הונדערט סניפים (כ"י) פייערט דאָס צענטע יובל-יאָר. ס'ווערט בילאַנסירט דער סך-הכל פונים דערגרייכטן, און דערגרייכט איז גיוואָרן פיל, אפשר פיל מער, ווי מ'האָט אין אָנהייב דערוואַרט. אָבער דאָס אַלץ איז ווייניק, און מיר האָבן שוין אין אונדזער וועלטל איינגיפלאַנצט אַ טראַדיציע פון אומצופרידן זיין, פון כסדרדיקן שטרעבן צו שטייגן און גיין מעלה מעלה.

דער גיפלאַנטער יובל-קאָנגרעס קען און וועט ווערן דער גיזונטסטער שטאַפּל צו אויפשטייג, אַזאַ אימפּאַזאַנטע כנסי' וועט אויפהייבן אָרגאַניזאַציאָנעל, גייסטיק און מאַטעריעל דעם גאַנצן בנות-בנין אויף פיל מדרגות העכער, און דעריבער איז אַלעמענס חוב צו שטעלן זיך אינים דינסט פאַרן דורכפיר פונים קאָנגרעס, וואָס קען דרייסט אָנגירופן ווערן די גורל-שעה פון נייען רעליגיעזן יידישן פרויען-דור.

גרויס וועט זיין דער זכות פון די, וואָס וועלן אָפּשאַצן דאָס חשיבות פונים יובל-קאָנגרעס און קליינלעך, קורץ-זעעודיק, עגאָאיסטיש-ענגהאַרציק וועלן זיין די אַלע, וואָס וועלן דאָס נישט פאַרשטיין. די ערשטע וועלן גערן אויף זיך נעמען דעם עול צו טון, צו העלפן צו דיסציפּלינירן זיך, צו דערפילן די התחייבותן, און טאַקי זיי וועלן גישטעלט ווערן אין דער ערשטער שורה פון די בויער פון אַ נייער תקופה אין יידישן לעבן, וואָס עס זאָגט אָן דער היס-טאָרישער יובל-קאָנגרעס.

אג"פ.

לשון קודש און עברית

ד"ר שלמה בירנבוים

בשעת די השכלה האָט באַשאַפן דאָס נייע העברעאיש און דאָס נייע יידיש, זענען די חרידים גישטאַנען פון דער ווייטנס. נאָך מער, זיי האָבן מלחמה גיהאַלטן מיטן „דיקדוק". גאָר פאַמעלעך האָט אָבער זייער השפעה זיך יאָ אַריינגירוקט ביים פרומען עולם. אין די לעצטע צענדליגער יאָרן איז זי גאָר שטאַרק גיוואָרן, ווען די איצטיקע מדריגה פון דער השכלה, דער נאַציאָ-נאַליזם, האָט אָנגיהויבן אויסצושפרייטן איר שליטה אף דער חרידישער וועלט. דאָס לשון האָט אַרויסגיוויזן, וואָס דאָ טוט זיך. לשון קודש איז פאַרבליבן ביי די דלת אמות של הלכה. אָבער פאַר אַלע ליטעראַרישע ענינים האָט מען פון די פרייע, פשוט, איבערגינומען דאָס נייע העברעאיש און דאָס נייע יידיש.

אַ חרפה פאַר אונדזער רוחניותדיקן כוח, און אַ בושה פאַר אונדזער דרך־ארץ פאַר די אוצרות פונים טראַדיציאָנעלן יידישקייט.

נאָר דער דאָזיקער מצב איז נאָך נישט גינוג פאַר אַ פּאָר יונגע שרייבער ביי אָרטאָדאָקסן. ס'גלוסט זיך זיי מער, זיי ווילן האָבן עברית אין גאַנצן. זיי האָבן חשק, זיך אַ וואָרף צו טון אף די נאַציאָנאַליסטן, און אויסצורייסן ביי זיי דאָס לשון, אויסצולייזן עס. „גאולת הלשון" האָט עס איינער אָנגירופן.

אפשר וועט מיר עמיצער זאָגן, אַז איך בין אַליין שולדיק אין דאָזיקן וואָרט, למאי האָב איך דאָך מיט יאָרן צוריק גישריבן אַ קליין ביכלע: „גאולה פון לשון".

דאָס איז אמת. אמת אויך, אַז איך האָב דעם רעיון שוין אָפּט אַרויסגיזאָגט נאָך פריער אויך. ס'רוב בנוגע צו יידיש, נאָר שטענדיק דערמאָנט, אַז ער איז שייך צו לשון־קודש אויך. (זע למשל דעם מאמר „יידיש און יידישקייט", תרפ"ד, אָדער די הקדמה צו „יידישקייט און לשון", תרפ"ט.)

איז דער חילוק אָבער זייער אַ גרויסער. דאָרטן האָב איך מיך גידאַרפט אויס-טענהן מיט משכילישע השפעות ביי־אונדז, ווייזן, אַז יידיש איז אַ לשון, אַז ס'איז אַ יידיש לשון, אַז די יידישיסטן האָבן נישט קיין חזקה, אַז מיר דאַרפן און טאָרן נישט איבערנעמען זייער לשון. נאָר ביי־אונדזערע נייע העברע-איסטן איז פון דעם רעיון נישטאָ קיין זכר, אַ חוץ דעם וואָרט „גאולה". אָבער דער תוכן איז גאָר אַן־אַנדערער. זיי טראַכטן גאָר נישט וועגן אויסלייזן לשון־קודש. זיי ליגט גאָר אין זינען, אַריינצוברענגען עברית אין דער חרידישער וועלט.

מע דאַרף נישט זיין קיין פילאָלאָג צו זען, אַז לשון־קודש און עברית איז נישט דאָס אייגינע. יעדער ווייסט, אַז איינער קען זיין אַ גדול בתורה און פאָרט נישט קענען העברעאיש. אַ פשוטער מענטש, נישט אַנדערש, ווי אַ פי-לאָלאָג, וועט דאָס אָנרופן צוויי באַזונדערע לשונות. אָבער אַ משכיל, אַ מאַ-טעריאַליסט — זאָל זיין אַפילו אַן־אָרטאָדאָקס — זעט נישט דעם חילוק. נוצט מען אין איין שורה ביידע ווערטער, גלייך ס'וואָלט גיווען היינו הך. דאָס איז שוין מיין ווי תמימות.

דער נאָמען עברית איז נישטאָ אין תנ"ך. דאָס וואָרט העברעאיש טרעפט זיך דאָס ערשטע מאָל ביי בן־סירא, דערנאָך אין „נייעם טעסטאַמענט", וואו ס'איז גימיינט דאָס יידיש־אַראַמישע לשון פון די יידן אין ארץ־ישראל, און ביי יוסף בן מתתיהו, וואָס רופט אַזוי אי דאָס לשון פון תנ"ך, אי דאָס יידיש־אַראַמישע לשון פון ארץ־ישראל; דאָס זעלבע אויך אין דער גמרא (מגילה י"ח ע"א). אין תנ"ך אַליין גיפינט זיך „שפת כנען" און „יהודית", דאָס לעצטע לויטן לאַנד יהודה. דאָס ערשטע אין הסכם מיטן פאַקט, אַז לשון קודש איז תחילת אַ דיאַלעקט צווישן די כנענישע דיאַלעקטן (דער חילוק פון אַלט־העברעאיש ביז, למשל, מואָביש איז „קלענער" ווי צווישן צוויי דיאַלעקטן פון יידיש)

דער נאָמען „לשון־קודש" טרעפט זיך דאָס ערשטע מאָל אין תרגום.

די נאַציאָנאַליסטן קענען נישט נוצן, פאַרשטייט זיך, דאָס וואָרט לשון־קודש. פאַר זיי, וואָס זענען גיקומען פון דער אייראָפּעאישער השפעה, איז גיווען נאַטירלעך, צו נעמען דעם נאָמען העברעאיש, עברית. אָבער איז דאָס נאַטירלעך אויך ביי־אונדז? אוודאי נישט. ס'איז אַ סימן פון זייער השפעה. אונדזער נאָכמאַכעניש האָט נישט קיין שיעור. די אַלע אַלטע טענות פון דער נאַציאָנאַליסטישער השכלה ווערן פשוט איבערגינומען, מע זעט אַפילו נישט די סתירה מיניה וביה, און קלערט אַפילו נישט, אָנצוטון די טענות נייע מלבושים.

נאַציאָנאַליסטן טענהן: אַלדינגס, וואָס איז נישט גישריבן אָדער פאַרטייטשט גיוואָרן אויף העברעאיש, איז פאַרפאַלן גיוואָרן, איז נישט אַריין אין יידישן פאַלק. די טענה איז, דרך אגב, אַ שוואַכע: אויב מע קען דורך פאַרטייטשן אַ חיבור [...]ינברענגען צווישן די אייביקע יידישע אוצרות, איז דאָך נישט דער עיקר, אין וועלכער לשון מע שרייבט דעם אָריגינאַל. אָבער די גאַנצע מעשה הייבט זיך גאָר נישט אָן. וועלכע ספרים זענען פאַרבליבן צווישן די אוצרות פונים גאַנצן פאַלק? נאָר די, וואָס זענען עס ווערט גיווען לויט זייער תוכן, אַלץ איינס צי זיי זענען גישריבן גיוואָרן אף לשון־קודש אָדער נישט. גינוג זאַכן זענען גישריבן אָדער פאַרטייטשט גיוואָרן אף לשון־קודש — און זענען נישט אַריין אין פאַלק, זענען נישט גיוואָרן קיין אייביקע אוצרות זיינע.

אַז אַ נאַציאָנאַליסט טענהט די דאָזיקע טענה, קען מען אים אָנווייזן אף די סתירות און פאַקטן, נאָר מע קען פאַרשטיין זיין השקפה — אים גייט דאָך נאָר אין „ליטעראַטור": מילא, תנ"ך איז אַן־אינטערעסאַנטע אַלטע זאַך, און אין „מיטל־עלטער" האָט מען גישריבן שיינע לשון־קודשע שירים, און היינט האָבן מיר די מאָדערנע העברעאישע ליטעראַטור...

נאָר ווי אַזוי זעט אַזאַ טענה אויס ביי אַן־אָרטאָדאָקס? וואו בלייבן די אַראַמי-שע טיילן פון תנ"ך, וואו בלייבט דער תרגום, וואו בלייבט די גמרא, וואו בלייבט דער זוהר? טאַקי נאָר די זאַכן, וואָס זענען גישריבן אָדער פאַר-טייטשט גיוואָרן אף לשון־קודש, זענען פאַרבליבן די אייביקע ירושה פונים יידישן פאַלק? אַן־איראָנישער ענפער אף דער דאָזיקער טענה איז דער פאַקט, אַז אין דאַווינען איז נישטאָ קיין זאַך, וואָס זאָל זיך הערן אָפּטער אין שול, ווי דער קדיש... דאָס לעצטע רעשטל יידישקייט, וואָס טליעט נאָך ביי די אַסימילירטע, „תינוקות שנשבו", פושעים אַא"וו, איז דווקא גישריבן אף אַראַמיש.

און צום סוף: אין דער טענה איז פאַראַן אַ פּראַקטישער עלימענט. העברעאיש בינט צונויף אַלע יידישע תקופות. ווער ס'קען העברעאיש, פאַר דעם איז אָפן די גאַנצע ליטעראַטור פון אַלע צייטן. מע דאַרף נישט זיין קיין פילאָלאָג, צו פאַרשטיין, אַז דאָס איז אַ טעות. ווער ס'קען דאָס לשון פון תנ"ך, קען נאָך ווייט נישט דאָס לשון פון רמב"ם, און ווער ס'קען לייענען טשערניכאָווסקין, וועט נאָך ווייט נישט פאַרשטיין דאָס לשון פון משניות, להבדיל. אויב טעאָ-רעטיש זענען זיי אַלע „עברית" — אָבער דער פאַקט איז, אַז אַ שפּעטערדיק דור פאַרשטייט אַ פריערדיק דור נאָר דורך אַ פאַרטייטשונג, אַלץ איינס צי אין אַ נייעם פאַרעם פונים זעלביקן לשון. אַ מאָדערנער העברעער, אַפילו אַז ער וואָלט נישט גיהאַט קיין שוועריקייטן מיטן תוכן פון תנ"ך, וואָלט ער פאָרט באַדאַרפט האָבן אַ פירוש אף ווערטער און רעד־אופנים — און דאָס הייסט אַ פאַרטייטשונג. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס איז נישט דווקא אַ יידישע זאַך. אַן־ענגלענדער דאַרף האָבן אַ ווערטער־ביכל מיט אַ פירוש אף שעקספּירן, אַ דייטש דאַרף לערנען אַ גאַנצע גראַמאַטיק מיט אַ גרויס ווערטער־בוך, אף צו קענען לייענען די מיטל־הויך־דייטשע ליטעראַטור.

אַזוי ווי ביי די ציוניסטן, איז דאָס התלהבות פאַר עברית אויך ביי־אונדז גאַנץ נאָענט פאַרבונדן מיטן ענין ארץ־ישראל: „דאָרטן רעט מען דאָך העברעאיש".

אַ צוואַנציק ביז דרייסיק יאָר, אַז וועגן דעם ענין טרעפט מען צוויי מינים רייד ביי ציוניסטישע שרייבער. דאָס ערשטע מין: „העברעאיש איז דאָס לעבעדיקע לשון פון די יידן אין פּאַלעסטינע". דאָס אַנדערע מין: „העברעאיש אין ארץ־ישראל איז גאָר, גאָר שוואַך — דאַרפן מיר טון, און ס'זאָל זיין דאָס לשון פונים עתיד". אַז מע פרעגט עמיצן, וואָס קומט פון דאָרטן — און כאָטש ער איז שטאַרק פאַר העברעאיש, וויל ער פאָרט נישט זאָגן קיין ליגנט — ווי ס'האַלט מיטן לשון, ענפערט ער דיפּלאָמאַטיש, אָבער מודה זיינ-דיק דורך דעם אָפן אמת: „ס'איז אַ שווער פּראָבלעם".

מע דאַרף נישט האָבן קיין סטאַטיסטיק, צו זען, אַז העברעאיש איז נישט דאָס לשון פון די יידן אין ארץ־ישראל. לאָמיר הערן למשל, וואָס שלום בן־חורין, אַ הייסער ציוניסט, האָט גישריבן מיט אַ פּאָר וואָכן צוריק:

„איין עיקר [ביי די ציוניסטן] הייסט: דאָס לשון פונים יישוב איז העברעאיש. די פאַקטן ווייזן — דעם הפך. העברעאיש איז בשום אופן נישט דאָס לשון פונים יישוב. די, וואָס רעדן העברעאיש זענען דערווייל נאָך זייער ווייניק, אַ סך אָפּטער קען מען הערן רוסיש, דייטש, פּויליש,

יִדיש. אמת, העברעאיש איז דאס אָפיציעלע לשון פונים ישוב, ס׳וועט נאך גידויערן צענדליגער יאָרן, ביז דער וואכידיקער טאָג אין פאַלעסטינע וועט זיין העברעאיש".

צי דאָס וועט זיין, צי ס׳וועט נישט זיין, ווייסן מיר, פאַרשטייט זיך, היינט נישט. נאר ס׳איז נייטיק מיר זאלן משיג זיין, וואָס דאָ טוט זיך.

אַסימילאַציע פון לשון איז אַ זאַך, וואָס מיר קענען זיך אפט צוקוקן אין דער היסטאריע און היינטיקן טאָג, ביי אַלע פעלקער, און בפרט ביי יידן, וואָס האבן דאך אָנגיהויבן דערמיט נאך אין זייער אייגן לאַנד, מיט טויזנטער יאָרן צוריק. און הונדערט טוזנט פון אונדז קענען זיך אריינקוקן אין דעם דאזיקן פראצעס, אין אונדזער אייגינים מוח, און צוהערן צו אונדזער אייגן מויל.

אמתע אַסימילאַציע, דאָס הייסט איבערנעמען אַ ניי לשון אין גאַנצן, איז נאר מעגלעך ביי קינדער און גאַנץ יונגע מענטשן. ס׳רוב מענטשן זענען צו אַלט דערצו שוין מיט אַ ניינצן, צוואנציק יאָר, און ס׳בלייבט זיי אף שטענדיק אַ פרעמדער אַקצענט".

צווייטנס: אמתע אַסימילאַציע איז מעגלעך נאר צוליב אַ סביבה. מע קומט אין אַן־אַנדערער סביבה, הערט און זעט פון אין דער פרי ביז אף דער נאַכט אַ ניי לשון, גיוויינט מען זיך צו, און נעמט דאָס איבער.

אין ארץ־ישראל האט בן יהודה אָנגיהויבן מיט העברעאיש איינער אַליין. אַ יחיד האט גיוואלט באַשאַפן אַ סביבה. יחידים האבן ווייטער גיפירט זיין אַרבעט. די יחידים זענען תמיד גיוועין אונטער דער השפעה פון זייער פריערדיק לשון, און פון זייער סביבה, וואָס האט נישט גירעט קיין העברעאיש. זיי האבן אויך נישט גיהאט קיין פסיכאלאגישע הילף פון אַ העברעאישער סביבה ערגיץ אין אַן־אַנדער לאַנד. דאָס, וואָס איז אויסגיוואַקסן דערפון, איז גיוועין זייער נישט קיין „נאַטירלעך" לשון. אבער דאָס וואלט נישט גיוועין קיין מניעה. אויך אַ נישט־נאַטירלעך לשון קען האָבן אַ מין אייגינע סביבה, אַ קליינע מחנה.

ווי איז אבער מיט די מענטשן, וואָס קומען אין לאַנד אריין אין די לעצטע ציינטן? דאָס זענען מאסן, (ווי קליין זייער צאָל זאל נישט זיין לגבי דעם יידישן פאלק און לגבי דעם יידישן פראבלעם). זיי זענען טויזנט מאָל גרעסער פונים העברעאישן ציבור אינים לאַנד. זיי פאַלן נישט אריין אין אַ העברעאיש לעבן, אין אַ העברעאישן ים, וואָס נעמט זיי ארום פון אַלע זייטן מיט אַ השפעה, נישט בייצושטיין. און אפילו פון די, וואָס רעדן יא העברעאיש, וואָס לערנען זיי זיך אויס, און מוזן זיך אויסלערנען? לאָמיר הערן, וואָס דער זעלבער עדות, שלום בן חורין, זאָגט:

„די, וואָס רעדן הי׳ כלומפערשט העברעאיש, רעדן מיט העברעאישע ווערטער אַן־אַנדער לשון: דייטש, אדער רוסיש, אדער פוילישׁ. מענטשן, וואָס טראַכטן באמת העברעאיש, זענען פאַראַן מער נישט, ווי עטלעכע הונדערט: שרייבער, זשורנאַליסטן, לערער".

און אפילו דאָס איז אונטער אַ ספק, לויט דער פילאלאגישער השקפה און די קינדער, די, וואָס קענען נאך פאַרגעסן אַ פריערדיק לשון, אדער ווערן שוין גיבוירן אין ארץ־ישראל? זענען זיי דאך היינט אַ מיעוט און וועלן נאך לאַנג בלייבן אַ מיעוט, אין אַ נישט־העברעאישן אדער כלומפ־רשט־העברעאישן ים. וואו איז דאָס העברעאישע לעבן, דער העברעאישער ים, וואָס זאָל זיי אסימילירן פשוט אַזוי, ווי דאָס פוילישע לשון אסימילירט דאָס פוילישע קינד?

און דאָס איז אַלץ גירעט לויטן היינטיקן סטאַטיסטישן מצב. נאר די טויערן פון ארץ־ישראל זענען דאך דערווייל נאך נישט פאַרמאַכט, און ס׳וועלן אריינקומען נאך מער מאסן.

פסיכאלאגיש און סאציאלאגיש זעט נישט אויס מעגלעך, דער נאציאנאַליסטישער חלום וועגן אַ העברעאיש ארץ־ישראל זאל סוף כל סוף מקוים ווערן.

אַ העברעאיש ארץ־ישראל וואלט זיך גיקענט באַשאַפן נאר אויפן יסוד פון אַ העברעאיש חוץ־לארץ. דער רעיון צו העברעאיזירן דאָס פאלק אין דער גאַנצער וועלט, איז תחילת ביי די העברעאיסטן אפט ארויסגיזאָגט גיוואָרן, אבער אַזוי ווי מע קען זען, אַז אַזוינס וואלט גיוועין חוץ לדרך הטבע, פאַרנעמען זיך ערנצטע נאַציאנאַליסטן נישט דערמיט. אבער ביי־אונדז טאַנצט מען נאָך, צענדליגער יאָרן שטעטער. היינט פאדערן ארטאדאקסישע שרייבער, צו העברעאיזירן יידן אין חוץ־לאָרץ... און, אַז זיי מיינען נישט חלילה לשון־קודש, נאר טאַקי עברית, לא די, וואָס עס זעט זיך פונים נאָמען עברית, ווייזט זיך עס אויך בולט ארויס דורך דעם, וואָס ביי זיי איז שוין גיוואָרן אַ פראבלעם: אַשכנזישע אדער „ספרדישע" הברה. און די „ספרדישע" איז דאך די הברה פון עברית.

אַגב אורחא: דאָס איז גאָר נישט די הברה פון אונדזערע ספרדישע ברידער, נאר אַ גיקינצלטע, צונויפגימישט פון דער קריסטלעכער, ספרדישער און אַשכנזישער הברה.

פרעגט זיך: וואו קומט אַ טראַדיציאנעלער ייד, משנה צו זיין אַ מנהג? און די הברה פון אַ לשון. דאָס איז אַ מנהג פון מנהג־לאַנד. און גאָר אַן־אַלטער דערצו.

ביים לבוש גיפינען מיר (האורה, פראָג שס״ד, בלאַט מ״ט ע״ב): „יען כי ראיתי כי מקריב עמדו קצת אנשי' מחזיקים עצמם חכמים בעיניהם במלאכת הרקדוק עד שהטעו קצת תלמידים משובשים עמהם ועשו עצמם משירי אנשי דור הפלגה אשר בלל שפתם והמציאו ובדו לשון חדש מלבם והרגישו עצמם ותלמידיהם עמהם לקרות תנועות השורק שלנו ממש כמו שאנו קורין תנועות המלאפום שלנו ויאמרו שאין הפרש" וכו׳, און ער איז מעריך אין דעם ענין, און לאזט אויס: „וזה נראה לי ברור להוציא מדעת הטועים שלא לשנות כלל בתנועו' השורק ואל תטוש תורת אמך". דאָ גייט עס נאר אין איין קלאַנג צווישן אַלע קלאַנגען, און מיר זען מיט וואָסער אַ שאַרפקייט און היץ ער טרעט ארויס אנטקייגן אַ שינוי. וואָס וואלט ער גיוועין גיזאָגט אף אונדזערע היינטיקע טועים, וואָס ווילן איבערביימן כמעט אַלע תנועות?

אוודאי מאַכן זיך שינוים אין דער הברה אויך. פאַרשטייט זיך, אַז מיר רעדן נישט אַזוי, ווי די תנאים למשל. רבי יהודה הנשיא האט אויך נישט גירעט אַזוי ווי ירמיה הנביא, און ישעי׳ האט גיהאַט גאָר אַן־אַנדער הברה, ווי משה רבינו. אבער אַזוינע שינויים וואַקסן אויס נישט־ווויסיוודיקערהייט.

אויב ביי־אונדז זענען פאַראַן מענטשן, וואָס ווילן זיך אָפזאָגן פון דער אַשכנזישער הברה און פון טראַדיציאנעלן לשון־קודש, און ווילן שטאָטס זיי איינהאַנדלען די נאַציאנאַליסטישע הברה און עברית, ווילן פאַרבייטן דעם עבר פונים וויכטיקסטן יידישן קיבוץ אין לעצטן האַלבן טויזנט יאָרן, דעם אַשכנזישן, אף אַ משכילישן דמיון, — איז דאָס אַ בולטער סימן פון אונדזער ירידה, ווייזט ווי מיר זענען אראָפגיפאַלן ביי זיך אַליין, ווי אונדזער נשמה איז גישעדיקט גיוואָרן, אַז די שליטה האט דארטן דאָס גיפיל פון מינער־ווערטיקייט.

אבער מיר זענען דאך נאך נישט אין גאַנצן פאַרפאַלן גיוואָרן. ס׳איז נאך דאָ אַ האפינונג. מיר קענען נאך עפּיס טון.

אויך מכּוח לשון איז פאַראַן אַרביט. און טאַקי גאולה פון לשון. פון לשון־קודש און פון יִדיש. אין ביידע זענען מיר שוין לאַנג גיוואָרן פשוטע נאָכמאַכער. אצינד וויל מין ביי־אונדז אפילו באַשאַפן אַ מין פראבלעם „לשון־קודש און יִדיש": נאָכגיטאַנצט, הייסט עס די לינקע מיט זייער מחלוקת פון הע. בּרעאיסטן מיט יִדישיסטן. בלויז צוואנציק יאָר שפּעטער פון זיי. „ארטאדאקסן זענען דאך כידוע אונטערשטעליק".

לשון איז נישט קיין עיקר, אבער ס׳ווייזט, וואָס אין אַ מענטשנס און אין אַ פאלקס־נשמה טוט זיך. קען מין עס נוצן פאַר אַ שפּיגל.

ס׳איז אויך אַ סאציאלאגישער גורם. קען מין עס נוצן צוליב יִדישקייט. ווער עס פאַרשטייט די ביידע זאַכן, קען זיך נישט לאזן פאַרפירן פון דער נייער עברית־מאדע (קיין יִדיש־מאדע איז דאך ביי־אונדז נישט בנמצא), וואָס ברענגט אריין אַ נאַציאנאַליסטישן עיקר אין היכל פון יִדישקייט.

כ׳האב נישט בדיעה מיך אריינצולאזן אין וויכּוחים. נאר איך מיין, איך בין מחויב, ארויסצוזאָגן אַ וואָרט וועגן דעם נייעם פאַרבלענדעניש.

ספעציעל לכבודן יובל־יאָר קינסטלערישע

זשעטאנין

שוין צו באַקומען!

איבער וואָסערע זינד?

פון **יהודה לייב ארלעאַן**

אויב דו לייענסט היינט אַ יידישע צייטונג, אויב דו לעבסט היינט איבער אַ יידישע טראַגעדיע, ווערסטו גיוויס, ווי יעדער ייד, אַ ווייליע צו־טומלט. אבער ליידער נישט מער, ווי אַ ווייליע. דו פאַרוועבסט מחשבות, דו וואַרפסט אַ רעפלעקס, אבער ווייטער גייט עס נישט. דו באַטראַכסט נישט דעם פראָצעס. דו פאַרשטסט נישט אויס דעם שורש. די צייט יאָגט. דער עול דרענגט. דיר פאַרפעלט גידולד.

ס־איז אפילו נישט אַזוי לייכט. אונדזער היינט איז מער, ווי אַ שווער פּראָבלעם. ס־איז פשוט די אַקס, וואָס באַוועגט גישיכטע. אויב דו האסט נישט דעם באַשייד פאַר אונדזער גורל, פאַרוואָס שענקסטו אים נישט אַ ביסל מער אינטערעס? אויב דו האסט נישט דעם טייטש פאַר אונדזער מאַטערניש, פאַר־וואָס באַטראַכסטו נישט טיפער אונדזער מצב?

רו נישט! שוויג נישט! דערגיי דעם פעלער! פארש אויס די זינד! פאַרשטיי די עונש־לעקציע! קלויב אויס אַ וועג צו תשובה!

וואָס? ס־איז שווער? די חטאים־צאָל איז צו גרויס? דו ווייסט נישט, וואָס פריער? פרעג דעם רבין! שטודיר די גישיכטע! דערגיי צום שורש! שטיי נאר נישט אָפּ! בלייב נאר נישט פאַסיוו!

פּרואוו, אדרבה! דו פרעגסט: איבער וואָסערע זינד? דו ווייסט נישט? נעם דעם חומש! הער, ווי דער אייבערשטער זאָגט: וביום פקדי ופקדתי (שמות). ווי נאר כ־אַנטשטייט אַ קטרוג, ווי נאר דער כלל ישראל פאַרדינט אַן־עונש, שטראָפט דערביי דער אייבערשטער פאַר דעם חטא פונים עגל. יעדע צייט־זינד, זעט אויס, ציט איר יניקה פונים עגל־חטא. ס־איז די ספּעציפיש־יידישע זינד. זי נעמט נאר איבער יעדיס מאָל אַן־אַנדערע פאָרים. די נייגונג איז אבער די זעלביקע. יעדער ירידה־מצב שפּיגלט מיט עפיס אָפּ יענע היס־טארישע פאָלקס־זינד.

אַזאַ שטייגער פּראצעס מאַכט מיט דער כלליותדיקער חטא פון דער מענטש־הייט. יעדער אָפנויג פונים אמת, יעדע מרידה אינים באַשעפער האט אַ שייכות צו דער ערשטער דעת־זינד. דער נחש מאָטיווירט: והייתם כאלקים יודעי טוב ורע (בּ־אש־ית). דער דעמלטדיקער אָפנויג האט גיוויס גיהאַט אַן־אַנדער ציל. אבער די נייגונג, די ראָל איז די זעלביקע — מענטש־פאַרגעטערונג. דעם מענטש גיהער די דעציזיע איבער גוטס אדער שלעכטס. וואָסער באַטייט האט ווידער יעדע וועלטלעכע אידעע, וואָס באַהערשט די אַלגימיינע מענטשהייט, אויב נישט מענטש־פאַרגעטערונג, אדער גאָר זעלבסט־פאַרגע־טערונג?

ס־קומט די צייט פאַר אַן־התגלות אלקית. דאָס יידנטום באַקומט אַ נבואה־דערקענטיניש. די מענטש־גאווה פאַרשווינדט. די מאַכט, ווי דער חסד פונים באַשעפער, שטייט איבער אַלים. די זעלבסט־פאַרגעטערונג ביים יידנטום ווערט אַן־אוממעגלעכקייט. ס־איז דער רעזולטאַט פון כלל־נביאישער דערקענטיניש. דער יחיד טרעט אפילו ארויס מיט זעלבסט־פאַרגעטערונג, מיט כפירה אינים עיקר, מיט גויאישער זינד. אבער דער כלל־ישראל זינדיקט מער נישט דערמיט. ער פאַרגעטערט נישט מער די קאָלעקטיווע מענטש־קראַפט, ער שאַפט נישט מער אונטער דעם שטויס פון נאַציאנאַלער זעלבסט־פאַרגע־טערונג.

די יידישע כלל־זינד גייט אבער אין אַן־אַנדערער ריכטונג. אויב דאָס יידנטום פאַרלירט דעם אָנשפאַר אין בורא עולם דירעקט, בייגט עס נישט דעם קאָפּ פאַר דעם זעלבסט־כּוח, נאר פאַר עפּיס אנדערש, וואָס באַווייזט כלומרשט ענלעכע קראַפט. ס־פאַרלייקנט נישט די פריערדיקע דערקענטיניש. ס־גלייבט ווייטער אינים עיקר. ס־קלויבט נאר אויס אַן־אַנדערן וועג, ס־באַשטימט נאָר אַ נייעם צוגאַנג, ס־פאַרגעטערט אַ פרעמד, אדער פאַלטש מיטל, וואָס פּאַסט גיכער פאַר דעם היינט.

פאַר יענים מדבר־דור איז משה כלומרשט מער נישטאָ. משהס פירונג פאַ־דערט אַ פאַרטרעטונג, אבער דווקא אַ פאַרגעטערטע פאַרטרעטונג. שטאָט משה אַנטשטייט דעמלט אַן־עגל. שטאָט לעבידיקער תורה אַנטשטייט שפעטער דער אָפּגאָט מענטשלעכע קולטור, פרעמד־פעלקערישע שאַפונג. די פאַרגלייבטקייט פונים יידנטום, אדער פון דער יידישער מאַסע, אינים מאָדערנים אָפּגאָט איז נישט מער באַגרינדיט, אויב נישט וויניקער, ווי די פאַרגלייבטקייט פונים מדבר־דור אינים עגל. יענער קאַלב האט גיכער גילעבט, ווי די לאַקנדיקסטע אידעע פונים היינט. נישט מער, וואָס יענער ענטוזיאַזם פאַר דעם גאָלד־קאַלב דערשיינט היינט אין קעלבערנער התפעלות פאַר יעדער נאַרישסטער המצאה ביי די אומות העולם. נישט זעלבסט־פאַרגעטערונג ווערט יידישע זינד, נאר פרעמד־פאַרגעטערונג. אַזאַ קריכערישע פרעמד־פאַרגעטערונג באַזיצט נישט קיין שום אומה. דאָס זעלבסטווירדיקייטס־גיפיל, די נאַציאנאַלע גאווה, דער זעלבסט־פאַרגעטערונגס דראַנג האַמיוויט על כל פנים מיט עפּיס דעם טריב צו אַסימילאַציע, צו נאָכאַמונג. אינים יידנטום אבער האט נאר אַן־ארט אַבסאָ־לוטע הכנעה צום בורא עולם, אדער אומנאַטירלעכע פאַרשקלאַפטקייט צו פרעמדס, צו שקר, צו טויטע קעלבער אפילו.

אויב [illegible] איז פעלקער־גרופּע פאַלט אַרונטער אַ נייער השפעה, ווערט זי אַטראָפיר[illegible] זי אונטער, שטאַרבט זי אָפּ. דער קאָלעקטיווער כּוח פאַר־שווינדט. דאָס יידנטום ווערט אבער אַזוי ווייט אַסימילאַטאריש, אַז ס־טראָגט אפילו איבער אינים רשות פונים געטער־דינסט די נאַציאנאַל־שעפערישע קראַפט נוסא. ביי יעדער פאַרגעטערונג, אונטער יעדער השפעה דערקענסטו יידישע שאַפונג, אדער פרעמדע שאַפונג, נאר מיט יידישער אָפּפערוויליקייט, מיט יידי־שער התפעלות, מיט יידישער הכנעה.

משה איז נישטאָ מער — טענה דער ערב־רב. מ־פאָדערט אַ נייע פירונג. אַ פירונג, אַ העכערע פירונג אפילו. נאר אַ צוגיקליבענע מיט אייגינער הסכמה. יא מצוות, נאר מיט שכלדיקער דערקלערונג, מיט אייגינער צושטימיקייט. דער־מיט קריטיקירט פאַקטיש יעדע אומה דעם יידנטום.

אמת — טענען די אומות העולם — איר דולדיט נישט זעלבסט־פאַרגעטערונג. איר באַזיצט הכנעה צום באַשעפער. איר אָרדנט אייערע מעשים נאר לויט ג־־טס באַפעל. אבער פאַרוואָס דער „נעשה" פאַר דעם „נשמע"? פאַרוואָס אַזאַ בלינדע גיהאָרכזאַמקייט? פאַרוואָס אַזאַ פאַרשטאַנד־פאַרניינונג לגבי מצוות?

קלינגט נישט אָפּ אַט אַ די קריטערישע טענה צום יידנטום ביים חטא פונים עגל? משה איז כלומרשט נישטאָ מער. פאַרגעטערונג צום גאָלד־קאַלב. אייגינע הסכמה צו דער נייער פירונג. שכלדיקע אויפקלערונג צו מצוות. אַזוי דער־שיינט פאַר אונדז אומגיפער דער פשוטער באַטייט פונים עגל־חטא (דער טיפערער באַטייט ווערט דערמיט נישט גירירט).

פּראָטאָטיפּיש פאַר דעם אומבאַגרייפלעכקייט־כאַראַקטער פון די תורה־מצות איז די מצוה פון פרה אדומה. אינים דעות־גיראַנגל ווערט אַט־אַ די מצוה ארויסגירוקט פאַר אַ מוסטער מיט דער קריטערישער טענה: מה טעם יש בה?

אבער דווקא אַט־אַ די מצוה־דערפילונג וואַשט אָפּ די זינד פונים עגל, אין אַן־ענטפער פאַר די אומות־העולם, איז אַ באַצייכינונג פאַר דעם כאַראַקטער פונים יהדות. „תבא פרה ותכפר על העגל" (במדבר־חקת, תנחומא).

נישטאָ אינים יידנטום קיין אָרט פאַר הכנעה צו ג־ט מיט זעלבסט־באַשטימונג צו מצוות. דאָס יידנטום פאָדערט אַבסאָלוטע גיהאָרכזאַמקייט צום באַשעפער, פולע הכנעה צו דער תורה, אומבאַדינגטע מצוות־דערפילונג. „חקה חקקתי, גזירה גזרתי, ואין לך רשות להרהר אחרי'" (דאָרט רש״י). נאר אַזאַ באַצי־אונג הייסט הכנעה. נאר אַזאַ פאַרהעלטעניש הייסט עבודה. שכלדיקע הסכמה פאַר מצוות איז באמת פאַקטישע זעלבסט־פאַרגעטערונג, אנערקענונג פאַר דעם אייגינים פאַרשטאַנד. אַזאַ כלומרשטע הכנעה גייט נאר אָן פאַר רעליגיעז ביי די אומות העולם, אבער נישט ביים יידנטום.

איבער וואָסער זינד ליידט היינט דער כלל־ישראל? צומייסט איבער דער זינד פונים עגל. די התפעלות, די פאַרגעטערונג צו די מאָדערנע קעלבער דער־גייט ממש ביז צו פאַרווילדונג. מע לויבט די יידישע מאָראַל, די יידישע קול־טור, די יידישע סאָציאַל־גירעכטיקייט. מע אנערקענט די נביאישע גרויסקייט. מע גלייבט אפילו — זעלבסט־נאַרעריש — אינים התגלות־מאָמענט. אבער נאר אינים אַ מאָל. היינט נישט. משה לעבט מער נישט. אינים היינט ווערט פאַרגעטערט עפּיס נייעס, עפּיס פרעמדס. וואָס איז עס? גאָרנישט. קעלבער, טויטע קעלבער אפילו, אַבי פאַרגעטערט, ווייל מע פאַרשטייט זיי כלומרשט, ווייל מע באַגרייפט זייער טעם מישטיינס גיזאָגט. אַזוי זינדיקט אונדזער דור מיטן חטא פונים עגל אין דער אַבסורדאַלסטער פאָרים.

אויב דו זוכסט אַ בולט בילד פאַר דער קעלבערנער התפעלות צו פרעמדס, פאַר דער ווילדער קריכערישקייט צום געטשנטום, באַטראַכט די יידישע יוגנט, וואָס לייענט די משומדים־צייטונג „וויאַד. ליטעראַצקיע"! מע זידלט דעם ייד

ייִדיש. אמת, העברעאיש איז דאָס אָפיציעלע לשון פונים ישוב, ס׳וועט נאָך גידויערן צענדליגנער יאָרן, ביז דער וואַכידיקער טאָג אין פאַלעסטינע וועט זײַן העברעאיש״.

צי דאָס וועט זײַן, צי ס׳וועט נישט זײַן, ווייסן מיר, פאַרשטייט זיך, הײַנט נישט. נאָר ס׳איז נייטיק מיר זאָלן משיג זײַן, וואָס דאָ טוט זיך.

אַסימילאַציע פון לשון איז אַ זאַך, וואָס מיר קענען זיך אַפּט צוקוקן אין דער היסטאָריע און היינטיקן טאָג, בײַ אַלע פעלקער, און בפרט בײַ ייִדן, וואָס האָבן דאָך אָנגיהויבן דערמיט נאָך אין זייער אייגן לאַנד, מיט טויזנטער יאָרן צוריק. און הונדערט טויזנט פון אונדז קענען זיך אַרײַנקוקן אין דעם דאָזיקן פּראָצעס, אין אונדזער אייגינים מוח, און צוהערן צו אונדזער אייגן מויל.

אמתע אַסימילאַציע, דאָס הייסט איבערנעמען אַ נײַ לשון אין גאַנצן, איז נאָר מעגלעך בײַ קינדער און גאַנץ יונגע מענטשן. ס׳רוב מענטשן זענען צו אַלט דערצו שוין מיט אַ נײַנצן, צוואַנציק יאָר. און ס׳בלײַבט זיי אַף שטענדיק אַ פרעמדער אַקצענט״.

צווייטנס: אמתע אַסימילאַציע איז מעגלעך נאָר צוליב אַ סביבה. מע קומט אין אַן אַנדערער סביבה, הערט און זעט פון אין דער פרי ביז אַף דער נאַכט אַ נײַ לשון, גיוויינט מען זיך צו, און נעמט דאָס איבער.

אין ארץ־ישׂראל האָט בן יהודה אָנגיהויבן מיט העברעאיש איינער אַליין. אַ יחיד האָט גיוואָלט באַשאַפן אַ סביבה. יחידים האָבן ווײַטער גיפירט זײַן אַרבּיט. די יחידים זענען תמיד גיווען אונטער דער השפעה פון זייער פריערדיק לשון, און פון זייער סביבה, וואָס האָט נישט גירעט קיין העברעאיש. זיי האָבן אויך נישט גיהאַט קיין פּסיכאָלאָגישע הילף פון אַ העברעאישער סביבה ערגיץ אין אַן אַנדער לאַנד. דאָס, וואָס איז אויסגיוואַקסן דערפון, איז גיווען זייער נישט קיין „נאַטירלעך״ לשון. אָבער דאָס וואָלט נישט גיווען קיין מניעה. אויך אַ נישט־נאַטירלעך לשון קען האָבן אַ מין אייגינע סביבה, אַ קליינע מחנה.

ווי איז אָבער מיט די מענטשן, וואָס קומען אין לאַנד אַרײַן אין די לעצטע צײַטן? דאָס זענען מאַסן, (ווי קליין זייער צאָל זאָל נישט זײַן לגבי דעם ייִדישן פאָלק און לגבי דעם ייִדישן פּראָבלעם). זיי זענען טויזנט מאָל גרעסער פונים העברעאישן ציבור אינים לאַנד. זיי פאַלן נישט אַרײַן אין אַ העברעאיש לעבן, אין אַ העברעאישן ים, וואָס נעמט זיי אַרום פון אַלע זײַטן מיט אַ השפעה, נישט בײַצושטיין. און אַפילו פון די, וואָס רעדן יאָ העברעאיש, וואָס לערנען זיי זיך אויס, און מוזן זיך אויסלערנען? לאָמיר הערן, וואָס דער זעלבער עדות, שלום בן חורין, זאָגט:

„די, וואָס רעדן הײַ כּלומפּערשט העברעאיש, רעדן מיט העברעאישע ווערטער אַן אַנדער לשון: דײַטש, אָדער רוסיש, אָדער פּויליש. מענטשן, וואָס טראַכטן באמת העברעאיש, זענען פאַראַן מער נישט, ווי עטלעכע הונדערט: שרײַבער, זשורנאַליסטן, לערער״.

און אַפילו דאָס איז אונטער אַ ספק, לויט דער פילאָלאָגישער השקפה און די קינדער, די, וואָס קענען נאָך פאַרגעסן אַ פריערדיק לשון, אָדער ווערן שוין גיבוירן אין ארץ־ישׂראל? זענען זיי דאָך הײַנט אַ מיעוט און וועלן נאָך לאַנג בלײַבן אַ מיעוט, אין אַ נישט־העברעאישן אָדער כּלומפּערשט־העברעאישן ים. וואו איז דאָס העברעאישע לעבן, דער העברעאישער ים, וואָס זאָל זיי אַסימילירן פּשוט אַזוי, ווי דאָס פּוילישע לשון אַסימילירט דאָס פּוילישע קינד?

און דאָס איז אַלץ גירעט לויטן הײַנטיקן סטאַטיסטישן מצב. נאָר די טויערן פון ארץ־ישׂראל זענען דאָך דערווײַל נאָך נישט פאַרמאַכט, און ס׳וועלן אַרײַנקומען נאָך מער מאַסן.

פּסיכאָלאָגיש און סאָציאָלאָגיש זעט נישט אויס מעגלעך, דער נאַציאָנאַליסטישער חלום וועגן אַ העברעאיש ארץ־ישׂראל זאָל סוף כּל סוף מקוים ווערן.

אַ העברעאיש ארץ־ישׂראל וואָלט זיך גיקענט באַשאַפן נאָר אויפן יסוד פון אַ העברעאיש חוץ־לארץ. דער רעיון צו העברעאיזירן דאָס פאָלק אין דער גאַנצער וועלט, איז תּחילת בײַ די העברעאיסטן אָפּט אַרויסגיזאָגט גיוואָרן, אָבער אַזוי ווי מע קען זען, אַז אַזוינס וואָלט גיווען חוץ לדרך הטבע. פאַרנעמען זיך ערנצטע נאַציאָנאַליסטן נישט דערמיט. אָבער בײַ־אונדז טאַנצט מען נאָך, צענדליגנער יאָרן שפּעטער. הײַנט פאָדערן אָרטאָדאָקסישע שרײַבער, צו העברעאיזירן ייִדן אין חוץ־לארץ... און, אַז זיי מיינען נישט חלילה לשון־קודש, נאָר טאַקי עברית, לא די, וואָס עס זעט זיך פונים נאָמען עברית, ווײַזט

זיך עס אויך בולט אַרויס דורך דעם, וואָס בײַ זיי איז שוין גיוואָרן אַ פּראָבלעם: אַשכּנזישע אָדער „ספרדישע״ הברה. און די „ספרדישע״ איז דאָך די הברה פון עברית.

אַגב אורחא: דאָס איז גאָר נישט די הברה פון אונדזערע ספרדישע ברידער, נאָר אַ גיקינצלטע, צונויפגימישט פון דער קריסטלעכער, ספרדישער און אַשכּנזישער הברה.

פרעגט זיך: וואו קומט אַ טראַדיציאָנעלער ייִד, משנה צו זײַן אַ מנהג? און די הברה פון אַ לשון. דאָס איז אַ מנהג פון מנהג־לאַנד. און גאָר אַן אַלטער דערצו.

בײַם לבוש גיפינען מיר (האורה, פּראָג שס״ד, בלאַט מ״ט ע״ב): „יען כי ראיתי כי מקרוב עמדו קצת אנשי׳ מחזיקים עצמם חכמים בעיניהם במלאכת הדקדוק עד שהטעו קצת תלמידים משובשים עמהם ועשו עצמם משירי אנשי דור הפלגה אשר בלל שפתם והמציאו ובדו לשון חדש מלבם והרגישו עצמם ותלמידיהם עמהם לקרות תנועות השורק שלנו ממש כמו שאנו קורין תנועות המלאפום שלנו ויאמרו שאין הפרש״ וכו׳, און ער איז מעריך אין דעם ענין, און לאָזט אויס: „וזה נראה לי ברור להוציא מדעת הטועים ישלא לשנות כלל בתנועו׳ השורק ואל תטוש תורת אמך״. דאָ גייט עס נאָר אין איין קלאַנג צווישן אַלע קלאַנגען, און מיר זען מיט וואָסער אַ שאַרפקייט און היץ ער טרעט אַרויס אַנטקעגן אַ שינוי. וואָס וואָלט ער גיווען גיזאָגט אַף אונדזערע הײַנטיקע טועים, ווזס ווילן איבערבײַטן כּמעט אַלע תּנועות?

אוודאי מאַכן זיך שינויים אין דער הברה אויך. פאַרשטייט זיך, אַז מיר רעדן נישט אַזוי, ווי די תּנאים למשל. רבי יהודה הנשיא האָט אויך נישט גירעט אַזוי ווי ירמיה הנביא, און ישעי׳ האָט גיהאַט גאָר אַן אַנדער הברה, ווי משה רבינו. אָבער אַזוינע שינויים וואַקסן אויס נישט־ווילקערלעכקייט.

אויב בײַ־אונדז זענען פאַראַן מענטשן, וואָס ווילן זיך אָפּזאָגן פון דער אַשכּנזישער הברה און פון טראַדיציאָנעלן לשון־קודש, און ווילן שטאָטס זיי אײַנהאַנדלען די נאַציאָנאַליסטישע הברה און עברית, ווילן פאַרבײַגן דעם עבר פונים וויכטיקסטן ייִדישן קיבוץ אין לעצטן האַלבן טויזנט יאָרן, דעם אַשכּנזישן, אַף אַ משכּילישן דמיון, — איז דאָס אַ בולטער סימן פון אונדזער ירידה, ווײַזט ווי מיר זענען אַראָפּגיפאַלן בײַ זיך אַליין, ווי אונדזער נשמה איז גישעדיקט גיוואָרן, אַז די שליטה האָט דאַרטן דאָס גיפיל פון מינערווערטיקייט.

אָבער מיר זענען דאָך נאָך נישט אין גאַנצן פאַרפאַלן גיוואָרן. ס׳איז נאָך דאָ אַ האָפנונג. מיר קענען נאָך עפּיס טון.

אויך מכּוח לשון איז פאַראַן אַרבּיט. און טאַקי גאולה פון לשון. פון לשון־קודש און פון ייִדיש. אין ביידע זענען מיר שוין לאַנג גיוואָרן פּשוטע נאַכמאַכער. אַצינד וויל מען בײַ־אונדז אַפילו באַשאַפן אַ מין פּראָבלעם „לשון־קודש און ייִדיש״: נאָכגיטאַנצט, הייסט עס די לינקע מיט זייער מחלוקת פון העברעאיסטן מיט ייִדישיסטן. בלויז צוואַנציק יאָר שפּעטער פון זיי. „אָרטאָדאָקסן זענען דאָך כּידוע אונטערשטעליק״.

לשון איז נישט קיין עיקר, אָבער ס׳ווײַזט, וואָס אין אַ מענטשנס און אין אַ פאָלקס־נשמה טוט זיך. קען מען עס נוצן פאַר אַ שפּיגל.

ס׳איז אויך אַ סאָציאָלאָגישער גורם. קען מען עס נוצן צוליב ייִדישקייט. ווער עס פאַרשטייט די ביידע זאַכן, קען זיך נישט לאָזן פאַרפירן פון דער נײַער עברית־מאָדע (קיין ייִדיש־מאָדע איז דאָך בײַ־אונדז נישט בנמצא), וואָס ברענגט אַרײַן אַ נאַציאָנאַליסטישן עיקר אין היכל פון ייִדישקייט.

כ׳האָב נישט בדיעה מיך אַרײַנצולאָזן אין וויכּוחים. נאָר איך מיין, איך בין מחויב, אַרויסצוזאָגן אַ וואָרט וועגן דעם נײַעם פאַרבלענדעניש.

ספּעציעל לכּבוד יובל־יאָר קינסטלערישע

זשעטאָבין

שוין צו באַקומען!

איבער וואָסערע זינד?

פון יהודה לייב אַרלעאַן

אויב דו לייענסט הײַנט אַ ייִדישע צײַטונג, אויב דו לעבסט הײַנט איבער אַ ייִדישע טראַגעדיע, ווערסטו גיוויס, ווי יעדער ייִד, אַ ווײַלע צעטומלט. אָבער לײַדער נישט מער, ווי אַ ווײַלע. דו פאַרוועבסט מחשבות, דו וואַרפסט אַ רעפלעקס, אָבער ווײַטער גייט עס נישט. דו באַטראַכסט נישט דעם פּראָצעס. דו פאַרשסט נישט אויס דעם שורש. די צײַט יאָגט. דער עול דרענגט. דיר פאַרפעלט גידולד.

ס׳איז אַפילו נישט אַזוי לײַכט. אונדזער הײַנט איז מער, ווי אַ שווער פּראָבלעם. ס׳איז פּשוט די אַקס, וואָס באַוועגט גישיכטע. אויב דו האָסט נישט דעם באַשייד פאַר אונדזער גורל, פאַרוואָס שענקסטו אים נישט אַ ביסל מער אינטערעס? אויב דו האָסט נישט דעם טײַטש פאַר אונדזער מאַטערניש, פאַרוואָס באַטראַכסטו נישט טיפער אונדזער מצב?

רו נישט! שוויג נישט! דערגיי דעם פעלער! פאָרש אויס די זינד! פאַרשטיי די עונש־לעקציע! קלויב אויס אַ וועג צו תּשובה!

וואָס? ס׳איז שווער? די חטאים־צאָל איז צו גרויס? דו ווייסט נישט, וואָס פריער? פרעג דעם רבין! שטודיר די גישיכטע! דערגיי צום שורש! שטיי נאָר נישט אָפּ! בלײַב נאָר נישט פּאַסיוו!

פּרוּוו, אַדרבה! דו פרעגסט: איבער וואָסערע זינד? דו ווייסט נישט? נעם דעם חומש! הער, ווי דער איבערשטער זאָגט: וביום פקדי ופקדתי (שמות). ווי נאָר ס׳אַנטשטייט אַ קטרוג, ווי נאָר דער כּלל ישׂראל פאַרדינט אַן עונש, שטראָפט דערבײַ דער איבערשטער פאַר דעם חטא פונים עגל. יעדע צײַט־זינד, זעט אויס, ציט איר יניקה פונים עגל־חטא. ס׳איז די ספּעציפיש־ייִדישע זינד. זי נעמט נאָר איבער יעדעס מאָל אַן אַנדערע פאָרים. די נייגונג איז אָבער די זעלביקע. יעדער ירידה־מצב שפּיגלט מיט עפּיס אָפּ יענע היסטאָרישע פאָלקס־זינד.

אַזאַ שטײַגער פּראָצעס מאַכט מיט דער כּלליותדיקער חטא פון דער מענטשהייט. יעדער אָפּנויג פונים אמת, יעדע מרידה אינים באַשעפער האָט אַ שײַכות צו דער ערשטער דעת־זינד. דער נחש מאָטיווירט: והייתם כּאלקים יודעי טוב ורע (בּ״אשית). דער דעמלטדיקער אָפּנויג האָט גיוויס גיהאַט אַן אַנדער ציל. אָבער די נייגונג, די ראָל איז די זעלביקע — מענטש־פאַרגעטערונג. דעם מענטש גיהער די דעציזיע איבער גוטס אָדער שלעכטס. וואָסער באַטײַט האָט ווידער יעדע וועלטלעכע אידעע, וואָס באַהערשט די אַלגימיינע מענטשהייט, אויב נישט מענטש־פאַרגעטערונג, אָדער גאָר זעלבסט־פאַרגעטערונג?

ס׳קומט די צײַט פאַר אַן־התגלות אלקית. דאָס ייִדנטום באַקומט אַ נבואה־דערקענטעניש. די מענטש־גאווה פאַרשווינדט. די מאַכט, ווי דער חסד פונים באַשעפער, שטייט איבער אַלים. די זעלבסט־פאַרגעטערונג בײַם ייִדנטום ווערט אַן־אוממעגלעכקייט. ס׳איז דער רעזולטאַט פון כּלל־נביאישער דערקענטעניש. דער יחיד טרעט אַפילו אַרויס מיט זעלבסט־פאַרגעטערונג, מיט כּפירה אינים עיקר, מיט גויאישער זינד. אָבער דער כּלל־ישׂראל זינדיקט מער נישט דערמיט. ער פאַוגעטערט נישט מער די קאָלעקטיווע מענטש־קראַפט. ער שאַפט נישט מער אונטער דעם שטויס פון נאַציאָנאַלער זעלבסט־פאַרגעטערונג.

די ייִדישע כּלל־זינד גייט אָבער אין אַן־אַנדערער ריכטונג. אויב דאָס ייִדנטום פאַרלירט דעם אָנשפּאַר אין בורא עולם דירעקט, בייגט עס נישט דעם קאָפּ פאַר דעם זעלבסט־כּוח, נאָר פאַר עפּיס אַנדערש, וואָס באַווײַזט כּלומרשט ענלעכע קראַפט. ס׳פאַרלייקנט נישט די פריערדיקע דערקענטעניש. ס׳גלייבט ווײַטער אינים עיקר. ס׳קלויבט נאָר אויס אַן־אַנדערן וועג, ס׳באַשטימט נאָר אַ נײַעם צוגאַנג, ס׳פאַרגעטערט אַ פרעמד, אָדער פאַלטש מיטל, וואָס פּאַסט גיכער פאַר דעם הײַנט.

פאַר יענים מדבר־דור איז משה כּלומרשט מער נישטאָ. משהס פירונג פאַדערט אַ פאַרטרעטונג, אָבער דווקא אַ פאַרגעטערטע פאַרטרעטונג. ישׂראל משהן אַנטשטייט דעמלט אַן־עגל. שטאָט לעבעדיקער תּורה אַנטשטייט שפּעטער דער אָפּגאָט מענטשלעכע קולטור, פרעמד־פעלקערישע שאַפונג. די פאַרגלייבטקייט פונים ייִדנטום, אָדער פון דער ייִדישער מאַסע, אינים מאָדערנים אָפּגאָט איז נישט מער באַגרינדיט, אויב נישט ווייניקער, ווי די פאַרגלייבטקייט פונים מדבר־דור אינים עגל. יענער קאַלב האָט גיכער גילעבט, ווי די לאַקנדיקסטע אידעע פונים הײַנט. נישט מער, וואָס יענער ענטוזיאַזם פאַר דעם גאָלד־קאַלב

דערשײַנט הײַנט אין קעלבערנער התפּעלות פאַר יעדער נאַרישסטער המצאה בײַ די אומות העולם. נישט זעלבסט־פאַרגעטערונג ווערט ייִדישע זינד, נאָר פרעמד־פאַרגעטערונג. אַזאַ קריכערישע פרעמד־פאַרגעטערונג באַזיצט נישט קיין שום אומה. דאָס זעלבסטווירדיקייטס־גיפיל, די נאַציאָנאַלע גאווה, דער זעלבסט־פאַרגעטערונגס דראַנג האַמיוויט על כּל פּנים מיט עפּיס דעם טריב צו אַסימילאַציע, צו נאָכאַמונג. אינים ייִדנטום אָבער האָט נאָר אַן־אָרט אַבסאָלוטע הכנעה צום בורא עולם, אָדער אומנאַטירלעכע פאַרשקלאַפטקייט צו פרעמדס, צו שקר, צו טויטע קעלבער אַפילו.

אויב וואָסער ס׳איז פעלקער־גרופּע פאַלט אַרונטער אַ נײַער השפּעה, ווערט זי אַטראַפירט, ווײַט זי אונטער, שטאַרבט זי אָפּ. דער קאָלעקטיווער כּוח פאַרשווינדט. דאָס ייִדנטום ווערט אָבער אַזוי ווײַט אַסימילאַטאָריש, אַז ס׳טראָגט אַפילו איבער אינים רשות פונים געטער־דינסט די נאַציאָנאַל־שעפערישע קראַפט גופא. בײַ יעדער פאַרגעטערונג, אונטער יעדער השפּעה דערקענסטו ייִדישע שאַפונג, אָדער פרעמדע שאַפונג, נאָר מיט ייִדישער אָפּפערוויליקייט, מיט ייִדישער התפּעלות, מיט ייִדישער הכנעה.

משה איז נישטאָ מער — טענהט דער ערב־רב. מ׳פאָדערט אַ נײַע פירונג. אַ פירונג, אַ העכערע פירונג אַפילו. נאָר אַ צוגיקליבענע מיט אייגינער הסכּמה. יאָ מצוות, נאָר מיט שכלדיקער דערקלערונג, מיט אייגינער צושטימיקייט. דערמיט קריטיקירט פאַקטיש יעדע אומה דעם ייִדנטום.

אמת — טענהן די אומות העולם — איר דולדיט נישט זעלבסט־פאַרגעטערונג. איר באַזיצט הכנעה צום באַשעפער. איר אָרדנט אייערע מעשׂים נאָר לויט ג־טס באַפעל. אָבער פאַרוואָס דער „נעשה״ פאַר דעם „נשמע״? פאַרוואָס אַזאַ בלינדע גיהאָרכזאַמקייט? פאַרוואָס אַזאַ פאַרשטאַנד־פאַרנײַנונג לגבי מצוות?

קלינגט נישט אַפּאַט אַ די קריטערישע טענה צום ייִדנטום בײַם חטא פונים עגל? משה איז כּלומרשט נישטאָ מער. פאַרגעטערונג צום גאָלד־קאַלב. אייגינע הסכּמה צו דער נײַער פירונג. שׂכלדיקע אויפקלערונג צו מצוות. אַזוי דערשײַנט פאַר אונדז אומגיפער דער פּשוטער באַטײַט פונים עגל־חטא (דער טיפערער באַטײַט ווערט דערמיט נישט גירירט).

פּראָטאָטיפּיש פאַר דעם אומבאַגרייפלעכקייט־כאַראַקטער פון די תּורה־מצוות איז די מצוה פון פּרה אַדומה. אינים דעות־גיראַנגל ווערט אָט־אַ די מצוה אַרויסגירוקט פאַר אַ מוסטער מיט דער קריטערישער טענה: מה טעם יש בה?

אָבער דווקא אָט־אָ די מצווה־דערפילונג וואַשט אָפּ די זינד פונים עגל, איז אַן־ענטפער פאַר די אומות־העולם, איז אַ באַצייכנונג פאַר דעם כאַראַקטער פונים יהדות. „תבא פרה ותכפר על העגל״ (במדבר־חקת, תנחומא).

נישטאָ אינים ייִדנטום קיין אָרט פאַר הכנעה צו ג—ט מיט זעלבסט־באַשטימונג צו מצוות. דאָס ייִדנטום פאָדערט אַבסאָלוטע גיהאָרכזאַמקייט צום באַשעפער, פולע הכנעה צו דער תּורה, אומבאַדינגטע מצוות־דערפילונג. „חקה חקקתי, גזירה גזרתי, ואין לך רשות להרהר אחרי׳״ (דאָרט רש״י). נאָר אַזאַ באַציאונג הייסט הכנעה. נאָר אַזאַ פאַרהעלטניש הייסט עבודה. שׂכלדיקע הסכּמה פאַר מצוות איז באמת פאַקטישע זעלבסט־פאַרגעטערונג, אַנערקענונג פאַר דעם אייגינים פאַרשטאַנד. אַזאַ כּלומרשטע הכנעה גייט נאָר אָן פאַר רעליגיעז בײַ די אומות העולם, אָבער נישט בײַם ייִדנטום.

איבער וואָסער זינד לײַדט הײַנט דער כּלל־ישׂראל? צומייסט איבער דער זינד פונים עגל. די התפּעלות, די פאַרגעטערונג צו די מאָדערנע קעלבער דערגייט ממש ביז צו פאַרווילדונג. מע לויבט די ייִדישע מאָראַל, די ייִדישע קולטור, די ייִדישע סאָציאַל־גירעכטיקייט. מע אַנערקענט די נביאישע גרויסקייט. מע גלייבט אַפילו — זעלבסט־נאַרעריש — אינים התגלות־מאָמענט. אָבער נאָר אינים אַ מאָל. הײַנט נישט. משה לעבט מער נישט. אינים הײַנט ווערט פאַרגעטערט עפּיס נײַעס, עפּיס פרעמדס. וואָס איז עס? גאָרנישט. קעלבער, טויטע קעלבער אַפילו, אַבי פאַרגעטערט, ווײַל מע פאַרשטייט זיי כּלומרשט, ווײַל מע באַגרייפט זייער טעם מישטיינס גיזאָגט. אַזוי זינדיקט אונדזער דור מיטן חטא פונים עגל אין דער אַבסורדאַלסטער פאָרים.

אויב דו זוכסט אַ בולט בילד פאַר דער קעלבערנער התפּעלות צו פרעמדס, פאַר דער ווילדער קריכערישקייט צום געטשנטום, באַטראַכט די ייִדישע יוגנט, וואָס לייענט די משומדים־צײַטונג „וויאַד. ליטעראַצקיע״! מע זידלט דעם ייִד

דארט ערגער, ווי דער גימ־ינסטער אַנטיסעמיט. מע באַוואַרפט מיט בלאָטע, מע באַשפּייט דאָס פּנים. מע טראַכט אויס אויסטערלישע בלבולים. מע ליפערט מאַטעריאַל פאַר די ערגסטע יידישע שונאים. מע העצט די גויים צו אַלערליי גזירות. ווער האַלט אויס אַט די צייטונג? גויים נישט. נאָר די יידישע יוגנט, וואָס קריכט פון דער הויט פאַר אַ כלומרשט ליטעראַריש וואָרט, וואָס קרענקט כלומרשט צו קונסט. אַ מחנה אַפּטריניקעס, וואָס צאַפּט יידיש בלוט, ווי וואַסער, גיווינט אויך געצנדינערישע הכנעה ביי יידישער יוגנט. איז דאָס נישט גינוג טראַגיש? אַ דעגענערירטע חברה, וואָס רופט אַרויס עקל ביים גוי אַפילו, אימפּאָנירט דווקא די יידישע „רעגיניס", „בערטיס", „צעשיס" א.אַז.וו.

מילא, ביז יעצט גילט אַ געוויסע אַנטשולדיקונג. יעדער מאָדערנער קאַלב האָט על כל פנים גיצאַפּלט מיט כלומרשטער לעבידיקייט. אָבער פאַרוואָס קומט נישט יעצט דער ראַדיקאַלער איבערקער? מילא, ווי לאַנג דער קאַלב לעבט כלומרשט, האַלט אָן די פאַרבלענדיניש איבער משהס טויט. אָבער פאַרוואָס דערזעט נישט יעצט די יוגנט־מאַסע אונדזער תורה־לעבידיקייט? יעדער זעט דאָך שוין בחוש דעם טויט איבער די געטער. פאַרוואָס קומט נישט די אויס־ניכטערונג?

וואָס לאַקט יעצט אונדזער יוגנט? אפשר די היימיש־גוישע איידלקייט, וואָס דערשיינט מיט ווילדער שנאה צום יידנטום. וואָס יובלט אַזוי איבער אונדזער מוראַדיקער טראַגעדיע? אפשר דער „וועלטלעכער" ליבעראַליזם, וואָס פּטרט זיך די באַגאַנגענע אַכזריות לגבי אונדז מיט שיינער פראַזעאָלאָגיע? אפשר דער רוסישער קאָמוניזם, וואָס פליקט אויס די יידישע נשמה מיט פאַנאַטישער גרוי־זאַמקייט, וואָס טייט מיליאָנען מענטשן צוליב דורכגיפאַלענער עקספּער־מענטאַציע? אפשר די עטישע יסודות, וואָס די דייטשע פילאָזאָפיע האָט אויסגיגריבלט? אפשר די זינלעכע קונסט, וואָס די גערמאַנישע בלוטדורשטיקייט האָט אויס־גיהעמערט?

דער מצב איז קלאָר. אויב דער ייד ווערט אַסימילירט, דרינגט אַריין אין דער גויאישער וועלט, טראָגט איבער דעם שעפערישען גייסט, רופט ער אַרויס קנאה ביז צו משוגעת. דער באַווייז: דייטשלאַנד. אויב דער ייד לעבט אינים אייגינים נוסח, נאָר אינערציעז, נאָכשלעפעריש, גסיסהדיק, רופט ער אַרויס אַנטיפּאַטיע.

אין דייטשלאַנד צווינגט מען צו דעסימילאַציע. אין פּוילן — צו אַסימילאַציע. יעדער האָט אַן־אַנדערן אויסרייד פאַר דער ווילדער שנאה. ס־איז וואו אַנדערש נישט פיל בעסער. אַן־אָרט פאַר שנאה צום יידנטום איז אומיטום דאָ. וואו איז אונדזער וועג? צי רופט נישט יעצט דער כלל־ישראל מיט די ווערטער פונים קיניג דוד צום בורא עולם — אָנה מפניך אברח?

צי בלייבט יעצט אַן־אַנדערער וועג פאַרן יידנטום, ווי אמתע תשובה צום מקור? צי באַווייזט דאָס נישט בולט, אַז די גוטע באַציאונג צו־אונדז העגנט בעיקר אָפּ, ווי ווייט אונדזער מהות שפּיגלט אָפּ עכט יידישקייט? צי איז דער נביאישער צוזאָג איבער דער פעלקער־אַכט־ונג צום יידנטום נישט גינוג קלאָר? „וראו כל עמי הארץ, כי שם ד׳ נקרא עליך, ויראו ממך".

אויפריכטיקער רעספּעקט מצד די אומות? אינערלעכע יראה פאַר אונדז? וויפל פעלט אונדז צום באַדינג, וואָס דער נביא שטעלט אונדז דערביי? צי טראָגט טאַקי דער יידישער כלל אַזוי ווערטפול דעם שם ד׳? צי איז ער באמת היינט דער אביעקט פאַר קידוש השם?

איבער וואָסערע זינד ליידט אונדזער דור? איבער די זינד פונים עגל, וואָס באַקומט היינט אַזאַ העסלעכע צורה; איבער דער אינדיווידועלער, ווי דער נאַציאָנאַלער אַסימילאַציע, וואָס פאַרמינערט נאָר דעם כבוד שמים ביי די אומות, ווי ביים כלל־ישראל גופא. וואָס פעלט אונדז? לעבהאַפטיקייט, פאָלקייט, עכטקייט. וואו איז דער וועג? צום מקור. שטעל אַנ־דער צו־ערשט אַ מעס־טער! וואָס עס גיהער צו תורה, וואָס עס איז יידישקייט, פאָדער נישט אויפ־קלערונג! דערוואַרט נישט אייגינע הסכמה! געטלעכע מצוות זענען העכער, ווי דער מענטשלעכער שכל. פרעג נישט „מה טעם יש בה?"! אַזוי פרעגט דער, וואָס האָט קיין מאָל נישט איבערגילעבט קיין התגלות. אַזוי פרעגט אַ גוי. דער־ביי קאָנטראָליר בשבע בדיקות דאָס פרעמדע! דערלאָז נישט די מינצטע השפעה, וואָס דרענגט צו דיר מצד דער אויסנוועלט. וואָס עס גיהער צום יידנטום, נעם נישט טיילווייז, נאָר במלואו. שעפּ נאָר פונים מקור! שטייג נאָר מיט אייגנס! שטרעב נאָר צו עכטקייט! דערמיט זוכסטו נישט מער דעם טעם פאַר אַ מצוה אינים שכל, נאָר דערפילסט אים בלב ובנפש. דערמיט ביסטו מכפר דעם חטא פונים עגל. דערמיט מאַכסטו דעם וועג צו אמתער תשובה.

טאָג־בוך פון אַ רייזע אין ארץ־ישראל

א"ג פרידזאן

ו. גלות און ארץ־ישראל

איך בין שוין דעם צווייטן טאָג אין תל־אביב. אין דער הונדערט־פּראָצענ־טיקער יידישער שטאָט, צווישן בלויז יידן. אַלץ, וואָס איך זע און מיט אַלים, וואָס איך באַנוץ זיך שטאַמט פון יידישע הענט. ווען איך טרעף און אויף יעדן וואָס איך בליק איז אַ ייד. איך דאַרף נישט קוקן הינטער זיך, קען גיין דרייסט און זיכער, נישט פאַראַן מער די מורא פאַר אַ טשעפּ, אַ זידל־וואָרט פון אַ פרעמד לשון, ווי כ־בין עס גיוואוינט פון די קינדער־יאָרן אָן.

נאָך איידער איך בין גיקומען אַהער, האָב איך זיך אָנגילייענט און אָנגיהערט פונים גרויסן חידוש. אַ יידישע שטאָט פאַראַן אויף דער וועלט, תל־אָביב איז איר נאָמען, פון גאַסן־קערער ביז פּרעזידענט — סאַמע יידן. אַלע פּנימער יידישע, אַלץ פון יידן גישאַפן און גיפירט. אַן־עק מיט גלות! כאָטש אין איין שטאָט שוין גיקומען די „גאַנצע" גאולה!

יאָרן מיט יאָרן גיהאָפט און גיבענקט צו זעען דאָס וואונדער, צו פילן דאָס גליק, איבערצולעבן אַזאַ התרוממות הנפש, צו זיין באַפרייט פונים גויאישן גלות און אַלע זיינע אָנשיקענישן און פון טיפן האַרצן מיטפרייען זיך מיט ריין יידישער פרייד, מיטזינגען ריין יידיש גיזאַנג, שטאָלצירן מיט ריין יידיש שאַפן, גיפונען מנוחה אין ריין יידיש לעבן.

איך בין מיטגילאָפן מיטן טעמפּאָ פון גרויס־שטאָטישן רעש אין מהומה פון טאָג אונטער דער גליענדיקער זון, גיוואָרן מיטגיריסן פון שיכרות־רייץ און לעב־תענוג פון נאַכט אונטערן טיף־בלאָען אויסגישטערנטן הימל־טעלער, וואָס עלעקטרישע רויט־ווייסע פייערן לאָזן נישט אָנקוקן.

אַז איך בין אין אַ הונדערט־פּראָצענטיקער יידישער שטאָט, לויט מיין השגה, האָב איך אָבער נאָך אַלץ נישט מרגיש גיווען.

נישט איין מאָל ווער איך בייז אויף מיר אַליין. פאַרוואָס שפּיר איך גאָרנישט אַז איך בין אין ארץ־ישראל? פאַרוואָס שטעל איך זיך נישט אַוועק טאַנצן פאַר פרייד, וואָס איך האָב זוכה גיווען צו זיין אין דער איינציגער יידישער שטאָט? וואָס זענען ביי מיר עפּיס אַזוי טעמפּ גיוואָרן די חושים נישט צו קע־נין מאַכן אַ חילוק צווישן גלות און אַן „אייגינער היים"? אפשר פאַרמאָג איך ווייניק חיבת הארץ און דעריבער קוק איך יעצט אויף אַלע לויב־דערציילער און הימנין־זינגער צו תל־אָביב אַלס יידישע שטאָט, ווי אויף שקרנים און אָפּנאַרער?!

איינס אָבער פאַרשטיי איך אויסגיצייכנט. כלפּי דער גויאישער וועלט, קייגן־איבער אייראָפּע, איז תל־אָביב אַ גרויסער אויפטו. אַ סך טענות און בלבולים האָט צוקלאַפּט דער אויפבוי פון תל־אָביב דורך יידן. מיר זענען פעאיק צו בויען אַ שטאָט, יידן זענען אַרבעט־לוסטיק, פּראָדוקטיוו, און אַז מע שטערט זיי נאָר נישט, קענען יידן וויסטע מדבריות פאַרוואַנדלען אין בליענדיקע ישובים. אמת, אַז אַלע טענות, דאָס יידן זענען בלויז אַ פאָלק פון מעקלער, קרעמער, ליידיק־גייער, שטעקעלע־דרייער, האָבן פאַרגיוואָרפן נאָר די שונאי־ישראל און זיי האָבן אַליין גיוואוסט, אַז דאָס זענען לויטער שקרים און בלבולים, ווייל נישט איין שטאָט און נישט איין לאַנד האָבן יידן מיט זייער אַרבעט, מי, כוח און חכמה אויסגיבויט. פון דעסט וועגן איז דער ווירטשאַפטלעכער אויפבוי פון א"י בכלל און תל־אָביב בפרט קייגן־איבער די אומות העולם, אַ גרויסער ענין און גיט אונדז כלפּי־חוץ, אַ סך שטאָלץ.

כלפּי פּנים אָבער, צו זיין פאַר זיך אַליין גירעכט, גיטריי צו בלייבן דאָס שליחות פון ישראל אַלס גוי קדוש, אַז אויף אונדז זאָל מקוים ווערן „ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה". „וראו כל עמי הארץ כי שם ד׳ נקרא עליך" — איז נאָך אַ גרויסער ספק, צי די ערשטע יידישע שטאָט דאַרף אויס־זעען ווי תל־אָביב און נישט אַנדערש.

די נאַציאָנאַליסטן אין א"י פאַרהייליקן צוויי קנינים פון דער יידישער אומה: לשון און נאָמען. און וואָס איז מיטן לבוש? איך רעד נישט יעצט פון פּריצות־דיקן לבוש, וואָס אַפילו אין דער אַלט־היידניש־גריכישער שטאָט אַטען, וואו

דער קלימאַט איז נישט גרינגער, ווי אין א"י, זעט מען נישט אַזאַ פאַרשייטקייט פון לבוש. נאָר איך מיין פּשוט, צי וואָלט נישט תל־אָביב גיווען טאַקי מיט מיין חותם אַלס יידישע שטאָט, ווען יידן טראָגן אַ באַזונדערן יידישן לבוש? איך זאָג נאָך נישט, ווי דער לבוש דאַרף אויסזעען, אָבער, אַז אַלע יידן זאָלן טראָגן אַ ספּעציעלן לבוש. ווי ד"ר נתן בירנבוים האָט שוין אַמאָל פּראָיעקטירט? (אַפילו דער פרייער ביאַליק, ווען ס־האָט פון צייט צו צייט אַ טאַטשע גיטון, אַז ס־איז בכלל נישט עפּיס אין אָרדינונג מיט דער י י ד י ש ע ר שטאָט, האָט אויך פאַר זיין טויט פּראָיעקטירט אַ ספּעציעלן לבוש פאַר יידן אין א"י).

נישט איין מאָל האָב איך זיך גישראָקן גייענדיק צווישן המון אין תל־אָביב, חייל איך האָב פאַרגעסן, אַז איך בין צווישן ב ל ו י ז יידן, און פאַרגעסן האָב איך אַפּט, נאָר צוליבן גויאישן לבוש פון בערלין, ווין און וואַרשע, וועלכער וואַרפט אָן אַ פּחד אויף א ייד מיטן טראַדיציאָנעלען לבוש, ווען ער גיפונט זיך אין גאַס, בפרט ביינאַכט, ווען מע קען זיך נישט איינקוקן אין דער יידי־שער נאָז...

אַלע מהומהדיקע תענוגים פון די אייראָפּעאישע גרויס־שטעט, מיט קליינע אויסנאַמען, זענען אויך נישט מסוגל פאַר אַ ר י י ן־י י ד י ש ע ר שטאָט און דעריבער, יעצט, נאָך צוויי טעג זיין אין תל־אָביב, בין איך נאָך אַלץ נישט אין ארץ־ישראל און אַ פּשיטא, אַז כ־בין נאָך נישט אַרויס פון גלות...

— — — — — — — — — —

מיין פריינט הרב דוד צבי זילבערשטיין האָט מיך היינט אַרומגיפירט איבער תל־אָביב, מ ר גיוויזן גבורות און חידושים און, דער עיקר, מיך גיוואָלט איבערצייגן, אַז אין תל־אָביב איז פאַראַן אַ סך יידישקייט.

איך האָב אין גאַנץ ארץ־ישראל זעלטן גיטראָפן אַזאַ פּאַטריאָט און חובב־ציון, ווי ער. אין אַלים זעט ער בלויז גוטס און שיינס. יעדער ייד, וואָס לעבט אין א"י — זאָגט ער — איז ווערט מיט גאָלד אָפּצוּואוועגן.

— האָסט שוין גיזעען אין וועלכער ס־איז שטאָט, אַז פאַרביי־פאָרנדיק אַ שול, זאָל זיין אַ ספּעציעלע פאַרשריפט פאַרן דורכפאָרער: „שקט! בית־כנסת" — רואיק פאָרן, אט איז די שול! — שטייט אויפן טראָטואַר אַ ספּעציעלער סלופּ מיט אַזאַ מודעה.

— ווילסט אפשר וויסן, ווען ס־איז היינטיקן פרייטיק דער זמן ליכט־צינדן — פירט ער מיך צו צום ערשטן בעסטן אויטאָבוס און ווייזט מיר אַ טאָוול, וואָס הענגט קייגן־איבער דעם פּנים פונים שאָפער: זמן כניסת־השבת 6.30, זמן יציאת השבת 7.45.

— אט דאָס הויז ווערט גיבויט פון בלויז חברים פון פּא"י. גיב נאָר אַ קוק, ווי אין דער הייך שטייען פרומע יונגעלייט ביי אַ „יציקה", זיי אַרבעטן פיזיש, ווי אַלע אַנדערע פּועלים, אָבער מיט זייער יידישקייט שעמען זיי זיך נישט.

— די יונגעלייט, וועלכע דו זעסט גיין קייגן־איבער אונדז און מיינסט זיכער, אַז דאָס זענען מי יודע וואָסערע מאַכער אין דער „הסתדרות", זענען גאָר ישיבה־לייט פון די מוסרניקעס, נאָוואָהאַראָדקער.

— אט דאָס תימנער אויסגידאַרט קליינע יידל, מיט די גיקרייזלטע פּעך־שוואַרצע פּאהלעך, זע נאָר, ווי ער שלעפּט גישיקט זיין וועגעלע, שפּרינגינדיק און טאַנצנדיק און זינגט זיך צו אַ נאָגנדיק מזרח־ניגונדל.

— און וואָסערע יידישקייט איז פאַראַן אין דער „מוגראַבי", אין „גן רוה", „הילולה וחינגא" און די אַלע אַנדערע „קול־נועס" און לעב־לאָקאַלן — פרעג איך איבער מיין תל־אביבער פּאַטריאָט — און ער איז מיר מסביר אויף זיין שטייגער פון לימוד זכות: צומיינסט פּוילן אָן די אַלע לאָקאַלן עולים פון דייטשלאַנד, וואָס דער רוב פון זיי לעבן נאָך אַלץ מיטן גויאישן לעבנס־שטייגער, אָבער זיי וועלן אַנדערש ווערן. דאָס ווענט זיך נאָר אין אונדז יריאים. ווילן מיר אין תל־אָביב אויפשטעלען אַ סך מוסדות פון תורה און יידישקייט, וועלן די „אובדים ונדחים" קומען צוריק צו־אונדז.

מאָנטיק, ב׳ סיון, צ"ה.

ז. דאָס גיזאַנג פון „כרם התימנים"

פונים עק טראָטואַר פון דער אַלענבי־גאַס, בין איך אַראָפּגיפאַלן אין טיפע ווייכע זאַמדן, קליינע שוואַרצע הייזלעך, גאַנצע מחנות ציגן, אייזלעך, קינדער שרייען און טומלען, קרומע הויקערדיקע געסלעך — „כרם התימנים".

ס־איז שוין גיווען פאַרנאַכט. די גליענדיקע זון איז ערגיץ אין ים פאַרזונקין. דאָך איז גינוג שווער און שטיקנד די לופט. איך זוך אַ שולעכל צו מנחה. אין יעדן געסל איז אַזאַ שולעכל פאַראַן. איך בין אַריין אין איינים פון די שולעכלעך.

ווי אַ בית־מדרשל אין איינע פון די קליינע פּוילישע שטעטלעך, זעט אויס דאָס שולעכל, נאָר אַ ביסל אַנדערש אינעווייניק צונויפגישטעלט. נידריקע בענק מיט ראַגאָזשעס אויף זיי. ס־ברענען לעמפּלעך מיט בוימל און קוים אַ צוויי מנינים האָבן זיך ביז צו מנחה צונויפגיזאַמלט. ביים „שולחן" שטעלט זיך אוועק אַ מאַן פון אַ יאָר 50, אַ הויכער, שלאַנקער תימנער מיט אַ רויטער פעסקע אויפן קאָפּ, פון וועלכער ס־העגנט אַראָפּ אַ שוואַרצע טראָלדז. ער הייבט אָן דאַווינין, זאָגט אַלץ מיט אַ מאָדנים ניגון. צווישן עולם — דער רוב אַרבעטנדיקע יונגע מענטשן אין אַרבעטער־בלוזיס, ווי אַלע תל־אָביבער פּראָלעטאַריער. אַ קליינער טייל טראָגט נאָך דעם טראַדיציאָנעלן לבוש. אַלע אָבער דאַווינין הויך אויז צווישן מנחה און מעריב, ווערט גיזונגען פּסוק ביי פּסוק ספּעציעלע קאַפּיטלעך תהילים.

איך פאַרגעס אינים מאָדערנים תל־אָביב, וואָס גיפונט זיך אין גאַנצן צוויי מינוט גאַנג פון דאַנין. איך הער זיך צו צו זייער בענקשאַפט־גיזאַנג, וואָס ענלעכס האָב איך נאָך נישט גיהערט. דער שמש דערלאַנגט מיר זייערס אַ סידורל. איך מיש און קען בשום אופן נישט דערגיין, וואו מע האַלט און וואָס מע זינגט. איך בין טיף גירירט. מע זינגט אויס דאָס צער־פולע ליד אויף גלות־השכינה, ז־אָס פיל איך, איך לעב עס איבער. נאָר קען מיר נישט אויסטייטשן, ווי עס קומט אַזאַ האַרציקע תפילה און בענקשאַפט־גיזאַנג צו יונגע פּראָלעטאַריער — און דאָס קען נאָר אָפּנים זיין ביי תימנער, וואָס זייער גאַנצער מהות איז פאַר אונדז נאָך עד היום אַן־אָפּ־גישלאָסינע וועלט.

אין יענים אָוונט האָב איך ליב באַקומין די תימנער. דער שמוץ און די זאַמדן פון זייערע פינצטערע געסלעך, זייערע אָרימע צונויפגישלאָגינע ביידלעך פון ברעטער און גידעקטע דעכער מיט בלעכן. די שטובן אָן דילן און לעכער אַנשטאָט פענצטער. אויף אַלץ האָט ביי מיר מחפּה גיווען יענע האַרציקע, טיפע, נשמהדיקע גיזאַנגען פון תהלים־פסוקים ביי דער וואַכנדיקער מנחה. איך האָב זיי גיזעען העכער, שענער, גילייטערטער, ווי זיי קוקן אויס אויבן־אויף.

ווען איך בין צוריק גיקומען קיין תל־אָביב איז שוין גיווען נאַכט. איך האָב דעמלט מער נישט גיזעען דאָס ליכט פון די עלעקטרישער בליצערס, נישט גיהערט די דזשאַז־מהומות פון די קאַפע־דעכער און דאַנסינגס. כ־לויף גיך אַדורך די גאַנצע אַלענבי־גאַס, דערנענטער זיך צום שפת הים. מיינע אויגן בליקן אויפן שוואַרצן ברויזנדיקן ים. אַ לאַנגע צייט אַזוי אָן אויפהער, ווערט מיר גרינגער אויף דער נשמה. און מיט אַלע חושים גיפון איך זיך נאָך אין יענים קליינים, ענגין שולעכל.

דינסטיק, ג׳ סיון, צ"ה.

גרייט אייך צום היסטאָרישן יובל־קאָנגרעס!

ז. שאַכנאָוויטש — דער וועג אַהיים — אַ דאָקומענט פון דער צייט

פון הײַנטיקן לעבן אין דײַטשלאַנד

א) ווי אַזוי פון באַריס איז געוואָרן ברוך...

באַריס איז געווען דער דריטער און יונגסטער זון פון דער באַנקירן-משפּחה ווילדע. דער פאָטער נאָרבערט ווילדע האָט נאָך געהאַט זכרונות וועגן די שלוחים פון די ראָטשילדס אין פראַנקפורט און די בלײַכרעדערס אין בערלין, וואָס האָבן באַזוכט געשעפטלעך דאָס באַנק-הויז פון זײַן פאָטער און זיידן.

ער אַליין האָט זיך גענומען צו אַנדערע געשעפטן, אינדוסטריעלע אונטערנע-...בן געגעבן מער חיות זײַנע שפּערישע אידעען, ווי די שטענ-דיק באַוועגלעכע קורס-צעטלען.

...געוואַלט — ווי ער פּלעגט זאָגן, — גוט שלאָפן, ווי גאָר ...עסן. אָבער אויך אַזוי איז זײַן פאַרמעגן געוואַקסן און דעם ...איז געוואָרן גרעסער. דאָס גופא האָט אים לעולם נישט פאַר-...גרויסע פרייד, אָבער טאָמער האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אַז ...הייבט זיך אָן ברעקלען, איז זײַן האַרץ געוואָרן אָנגעפולט ...ר און דאָס ווידער האָט זיך פאַרוואַנדלט אין פרישער טאַט-קראַפט.

...רהאַלטן דעם באַזיץ איז אַ גוטע טרײַב-קראַפט אין מענטשלעכן ...בן. נאָרבערט ווילדע איז געבליבן אין דער הייך.

...וואָס האָט גאָרנישט פאַרשטאַנען אין געשעפטן און האָט נישט, ...ונג, געקוקט אויפן מאַן, וואָס באַוועגט זיך אין אַנדערע, אומ-...ז ...ין, האָט נישט געהאַט דעם כבוד-באַגער צו שפּילן די דאַמע ...ר געזעלשאַפט. די באַציאונג פון די דרײַ געזונטע און אין מהות ...רים, האָט פאַרשלונגען די גאַנצע ערשטע יאָרן פון איר חתונה. באַריס, האָט נאָך אַלץ אויסגעפולט דאָס לעבן פון זײַן מוטער, ווען זײַנע צוויי ברידער זענען שוין געשטאַנען מיט ביידע פיס ...נבן. עלי, אַלס יונגער דאָקטאָר מיט אַ פּראַקטיק, וואָס האַלט אין טײַגן און דזשעמס, אין באַנק-הויז פון זײַן פאָטער.

...מה האָט געטראָפן בלויז דעם עלטסטן אין מלחמה-פּאַניקן על-...אַרײַנגעטרעטן אַלס פרײַוויליקער און האָט געדינט אַלס דאָקטאָר מיט דער ראַנגע פון אָן־אָפיציר.

...איז געשטאַנען אין צײַטונג, ווען ער האָט באַקומען דעם אײַזערנעם ...פון דער ערשטער מדריגה, פאַרן אומדערשראָקענעם דערפילן זײַן פליכט אין מיטן פײַער. דער פאָטער ווילדע איז געווען שטאָלץ און די מוטער אידאַ האָט געוויינט און נישט אויסגעזאָגט צי איז עס פון גליק, אָדער פון מורא. אין דרײַ טעג שפּעטער איז זײַן נאָמען ווײַטערגעשטאַנען אין דער צײַטונג. דאָס מאָל אין דער ליסטע פון די געפאַלענע.

נאָרבערט ווילדע האָט במשך אַכט טאָג געקוקט אויף דער וועלט, ווי דורך פאַרלאָפענע ברילן-גלעזער און די ציפערן פון די קורס-צעטלען האָבן ווילד געטאַנצט פאַר זײַנע אַ ביסל קלענער געוואָרענע אויגן. אָבער די מוטער אידאַ האָט כסדר געוואָרט בײַם עק פענצטער פונים שײַנעם פריצישן הויז אויף איר „דאָקטאָר", ווײַל זי האָט נאָר זוכה געווען צו זען סך-הכל איין מאָל אין זײַן גרויליקן אָפיצירן-מונדיר — וועט דאָך זיכער באַלד צוריק-קומען...

אַזוי האָט זי געוואַרט איבער צען יאָר.

די כוואַליס פון אומוועלצונג און שינויים אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן און אין יידישע פרנסות, האָבן אויסגעזען פאַרבײַ צו שווימען פאַרן הויז ווילדע נישט איבערלאָזנדיק קיין קענטיקע שפּורן.

נישט זײַענדיק צוגעבונדן צו קיין שום עפנטלעכן אַמט, האָט נאָרבערט ווילדע נישט געזען, אַז זײַן בריק צו דער וועלט — אַ פאַפּירענע בריק מיט גאָלד-ווערט — זאָל עפּיס שטיין אין סכנה. דזשעמס, איבערגעגעבן אין גאַנצן די געשעפטן און די פאַרווײַלונגען, האָט זיך ווייניק געקימערט וועגן די גע-שעענישן. אָבער באַריסן האָט דער געווירבל פון די נײַע דערשײַנונגען געפּאַקט מיט גאַנצן כּוח; ס'האָט אים אָבער נישט אַרויסגעוואָרפן פון די שיניס, ס'האָט אים בלויז נאָך געכער אײַנגעוואָרצלט אין באָדן, אויף וועלכן ער האָט אָנגעהויבן גיין שוין מיט אַ יאָר צוריק, נישט צו דער גאָר גרויסער שמחה פון זײַנע עלטערן.

אָנגעהויבן האָט עס זיך מיט דעם, וואָס באַריס איז אין אַ שיינעם טאָג געקומען צו זײַן טאַטע-מאַמע און זיי קאַטעגאָריש דערקלערט, אַז פון הײַנט אָן הייסט ער שוין מער נישט באַריס, נאָר ברוך. ברוך בן נתן איז זײַן נאָמען, אַזוי ווי מע האָט אים צום ערשטן מאָל אויפגערופן בעתן עולה לתורה-זײַן. אַזוי און נישט אַנדערש הייסט ער, אויב מע וויל, אַז ער זאָל זיך בכלל אָנרופן, ווען מע וועט אים רופן.

דער באַנקיר האָט געקוקט פאַרחידושט אויף דעם הויך-אַרויפגעשאָסענעם אָבער מוסקולערן און שטאַרקן יינגל.

— „הייסט עס, אַז אויך דײַן טאַטן ווילסטו מיט-רעפאָרמירן? נ ת ן..." נאָר-בערט ווילדע האָט געלאַכט, גלײַך ווי ער וואָלט געזען זײַן קאָמישן פּרצוף אין שפּיגל — „אַ שיינע פירמע: נתן ווילדע עט קאָמפּ.. האַ?"

— צי נאָרבערט קלינגט שענער. ווי נתן ווייס איך נישט – האָט דאָס יינגל אַנטשלאָסן אָפּגעענטפערט — אָבער ב"ה איז בכל אופן געלויבט און געבענטשט, בשעת באַריס איז גאָרנישט טײַטש.

נו, אַ ביסל משוגעוואַטע איז דאָך תמיד די יוגנט — האָט געטראַכט ה' ווילדע און ער איז דאָך גענוג מאָדערן נישט צופיל אײַסצונוצן דעם אויטאָריטעט-פּרינציפּ. ס'גייט שוין אָבער אַ ביסל צו ווײַט.

— זאָג נאָר, באַריס...

— „ברוך" — האָט דאָס יינגל אויסגעבעסערט.

— פאַר מײַנעטוועגן, זאָל זײַן אַזוי... — ער האָט אָבער נישט געקענט אַרויס-ברענגען פון קעל דעם נײַעם נאָמען — אָבער ווער האָט דיך געברענגט צו אַזעלכע עקסצענטרישע אידעען? זיכער נישט די חברים פון לײַבניץ-גימ-נאַזיום.

דעם יינגל איז דאָס בשלימותדיקע ווערטער-געראַנגל געפעלן געוואָרן.

— זיי אויך... הגם זיי רופן מיך סײַ ווי פריער פונקט ווי יעצט גאָר משה, אָדער יצחק. אָבער אַ חוץ זיי אויך אַן־אַנדערער...

אַן־אַנדערער?

— דערשרעק זיך נישט, ליבער פאָטער, אַן־עלטערער פּוילישער ייד, איינער פון יענע, וועלכע דו פאַרטיקסט אָפּ דורכן פאַרטיער — אויב זיי האָבן מזל — מיט אַ האַלבן מאַרק...

— אויך מיט דעם דאָזיקן מין פאַרקערסטו?

— דאָס דווקא נישט, אָבער ס'האָט זיך אַזוי געמאַכט, איך בין געגאַנגען אויפן וועג אַ היים פון דער שול. אין עק גאַס איז געשטאַנען אַ פרעמדער מענטש אין אַ לאַנגער אַטלאַס-שוואַרצער קאַפּאָטע, מיט אַ גרויסן קײַלעכדיקן סאַמעטענעם קאַפּעליוש אויפן קאָפּ. אַ לאַנגע באָרד און לאַנגע געקרײַזלטע פּאות... נו, דו ווייסט דאָך.

— כ'ווייס, כ'ווייס — איז הער ווילדע געוואָרן אומגעדולדיק — כ'ווייס נאָר נישט, וואָס דו האָסט דערמיט צו טון און ווי דאָס אַלץ קומט דאָ אַהער. האָט דיך דאָס אַזוי ג—ט'ס שליח פון מדינת פּוילן געבענטשט, ווי דער מלאך דעם פאָטער יעקב און דיר געזאָגט, אַז דײַן נאָמען זאָל מער נישט זײַן באַריס, נאָר ברוך?..

— כמעט אַזוי, ליבער פאָטער, אין פון דעסט וועגן אַ ביסל אַנדערש. ער האָט מיך געפרעגט, ווי אַזוי ער קען אַמשנעלסטן אָנקומען אויף דער שטיין-פּראָמענאַדע. כ'האָב אים באַשריבן דעם וועג, ער האָט עס אָבער נישט אין גאַנצן גענוי פאַרשטאַנען, האָב איך אים דעריבער געזאָגט, אַז בײַם ערשטן שייד-וועג זאָל ער זיך נאָך אַ מאָל פרעגן. באַלד האָב איך אָבער חרטה באַקו-מען, דעם פרעמדן איבערצולאָזן אויפן חוזק פון דער גאַס, ווײַל מאַרטין און פּעטער און אַלע אַנדערע, וואָס זענען געווען צוזאַמען מיט מיר האָבן שוין אָנגעהויבן צו טרײַבן קאַטאָוויס... האָב איך אים אָנגענומען אונטערן אָרעם.

— אונטערן אָרעם?!... האָט יעצט מיט אַ מאָל דערשראָקן אויסגעשריגן די מו-טער, וואָס האָט ביז אַהער זיך שטיל צוגעהערט צום וויכוח — האָסטו כאָטש דערנאָך זיך גרינטלעך געוואַשן די הענט?

— באַרואיק זיך, ליבע מוטער, כ'האָב אַזוי געטון, שוין צוליב מאַרטין און פּעטער און די אַלע אַנדערע, מיט וועמען כ'קום אין באַרירונג. אָבער דאָס איז ווייניק אינטערעסאַנט. שענער איז דאָס, וואָס ס'איז געשען דערנאָך: דער

פרעמדער האָט באַמערקט מײַן עגמת-נפש צוליב אים און ער האָט מיך געוואָלט טרייסטן.

— צו וואָס זיך נעמען אַזוינס צום האַרץ? — האָט ער געזאָגט — בײַ אונדז, אין פּוילן, זענען מיר געוואוינט צו ערגערע זאַכן. מע שרײַט אונדז נאָך אויף דער גאַס מאָשקע אָדער איציק. נו, איז וואָס? מיר פרייען זיך. פרייען זיך? — האָב איך פאַרוואונדערט געפרעגט — אַוודאי, האָט ער געזאָגט. אויב נאָך דרײַ טויזנט יאָר דערקענט מען נאָך אַלץ אין אונדזערע פּנימער די שטריכן פון אַברהם, יצחק, יעקב און משה — צי דאַרפן מיר זיך דען נישט פרייען? אַזוי האָט גערעט דער פּוילישער ייד.

— ברוך השם! — האָט ער געזאָגט — געלויבט צו ג—ט, אַז מע דערקענט מיך נאָך... אַט דאָס הייסט בײַ מיר יידישער שטאָלץ. פון די דאָזיקע מענטשן קענען מיר אַלע עפּיס לערנען — און איך האָב טאַקע עפּיס געלערנט.

— אויב אַזוי האָסטו דיר שוין געדאַרפט מוסיף זײַן דעם גאַנצן פּאַק און זיך רופן „ברוך השם"... האָט געחוזקט דער עלטערער ברודער, דער עלעגאַנטער יונגער שעף פונים באַנק-הויז נאָרבערט ווילדע.

— דאָס וואָלט שוין געווען צו-ענלעך צו דזשעמס... — האָט דער ייִנגערער שלאָג-פאַרטיק אָפּגעענפערט און אַלע האָבן געלאַכט.

און אַזוי איז פאַרבליבן. ווער עס האָט געוואָלט, אַז דער יינגסטער ווילדע זאָל זיך צונ־אים צוהערן, האָט אים געמוזט אָנרופן מיטן נאָמען ברוך. דאָס האָט זיך באַלד דערוויסט די גאַנצע דינערשאַפט. מ'האָט גערופן דעם נאָמען מתחילה לאַכנדיק און צעגערנדיק, ביז ער איז שוין צום סוף סאַנקציאָנירט געוואָרן דורכן רגילות.

ב) ברוך פאָרט אויף הכשרה

אַ יאָר שפּעטער איז געקומען אַ בלאָער ערב-פרילינג-שבת, אין וועלכן נאָר-בערט ווילדע איז נישט געגאַנגען אין געשעפט אַרײַן. באַריס — יעצט ברוך — האָט פרײַטיק באַלייגט זײַן לעצטן עקזאַמען אין לײַבניץ-גימנאַזיום און אַהיים-געבראַכט זײַן רײַפקײַט-צײַגניס. ס'האָט געהייסן, ער זאָל ווערן אַ מעדיצינער. אַ ביסל פון פּיעטעט צו זײַן געפאַלענעם עלטסטן ברודער, וועמענס טײַערע דאָק-טוירישע מכשירים זענען נאָך געשטאַנען אומבאַרירט זינט ער האָט אַרײַנגע-טרעטן אין דער אַרמיי אַלס יונגער אָפיציר — ווי זיי וואָלטן געוואַרט אויף „אַ קרוב און אַ גואל פון דער נאָנטסטער משפּחה".

אָבער אין יענעם פרימאָרגן, ווען די גאַנצע משפּחה איז געזעסן שבת פאַר-זאַמלט בײַם פרישטיק, וואָס האָט זעלטן ווען געטראָפן, האָט דער ענין פון שטודיום מיט אַ מאָל גענומען ווערן מוטל בספק. מע האָט געקלערט מכּוח אַן־אויסלענדישן אוניווערסיטעט. נאָרבערט ווילדע האָט באַציאונגען אין דער וועלט. און מיט אַ מאָל האָט דער פריש-געבאַקענער אַבטוריענט דערקלערט צווישן איין שלינג און צווייטן, פאַמעלעך און זיכער, מיט דער גאַנצער מנוחת-הנפש, אַז ער וועט בכלל נישט שטודירן.

— מילא, די פירמע וועט סוף־כל־סוף האָבן פּלאַץ און אַרבעט פאַר אַ דריטן שעף אויך — האָט דער פאָטער אַרײַנגעוואָרפן. נאָרבערט ווילדע האָט הײַנט אין דער פרי פאַר יעדן פרײַז געוואָלט אויסמײַדן סכסוכים.

— איך וועל אין דער פירמע אויך נישט אַרײַנטרעטן — האָט ברוך צוגעגעבן מיט דער אַנטשלאָסנקייט פון זײַנע זיבעצן יאָר און פעסט געביסן זײַן שטיקל ברויט מיט מאַרמעלאַדע. ער האָט שוין זינט לאַנג — צוליב כשרות — נישט געגעסן מער קיין קוכן אין דער היים.

— ער וועט זיך אַוודאי זעלבסטשטענדיק מאַכן מיט אַ נײַער דערפינדונג — האָט דזשעמס, דער יונגער שעף. געחוזקט – אונדזער בחור'ל איז, זינט ער הייסט ברוך, שטענדיק געבענטשט מיט נײַע אידעען און המצאות.

ברוך האָט זיך געמאַכט נישט הערן דעם חוזק.

— איך גיי אויף הכשרה — האָט ער געזאָגט קורץ און פּשוט, גלײַך, ווי ער וואָלט געשמועסט וועגן אַ זונטיק-אויספלוג אין די בערג.

ווידער אַ נײַ וואָרט האָט זיך הער ווילדע געוואונדערט. פון וואַנען טרײַבט דאָס יינגל אויף אַט די אַלע נײַע זאַכן?

ער האָט געוואָלט פאַרוויכערן אַ ציגאַר, אָבער עפּיס אַ טונקעלע הרגשה — קען זײַן צוליבן טאָן פונים בן-זקונימל, אָדער ער האָט זיך דערמאָנט אינעם

געשלאָסענעם געשעפט — האָט אים געצווינגען אָוועקצולייגן די ציגאַר נישט פאַרוויכערט.

— וואָס איז דאָס הכשרה? — האָט ער געפרעגט.

— הכשרה איז אַ לאַנדווירטשאַפטלעכע פאַרברייטונג-שול — האָט ברוך גע-דרשנט. אַ לערן-פאַרמע און דאָך נאָך עפּיס אַנדערש, אין דאָזיקן וואָרט ליגט דאָך דאָס העברעאישע „כשר"...

— „כשר"! נאָרבערט ווילדן האָט עס געגעבן אַ קליינעם שטאָך אין האַרץ. ער האָט נישט ליב געהאַט דאָס דאָזיקע וואָרט. נישט חלילה, אַז ער האָט פײַנט געהאַט גוטע כשרע מאכלים, נאָר „כשר" איז פאַר אים געווען דער באַגריף פון אַלים דעם, פון וועלכן ער האָט פון יוגנט-ווײַז אָן געזוכט זיך צו באַפרײַען און פון וועלכן ער האָט דאָך בשום אופן נישט געקענט לויז ווערן.

ער האָט קיין מאָל זײַן אידאַ נישט געמאַכט קיין פאַרשריפטן, ווי אַזוי זי זאָל פירן דאָס הויז. קען זײַן, אַז זי פירט די קיך „ריטועל"; ער האָט קיין מאָל אין דעם נישט אַרײַנגעקלערט; ער איז זיך בלויז אַזוי משער, ווײַל זי שטאַמט פון אַ רעליגיעזע היים. פאַר זײַנעטוועגן האָט ער אָפּגעהיט אַזאַ מין נייטראַ-ליטעט צו די דאָזיקע אַלע ענינים. אויף די נסיעות האָט ער אַכטונג געגעבן, ס'זאָל אים נישט קומען אין מויל אַרײַן קיין חזיר-פלייש. אַמליבסטן וואָלט ער אין גאַנצן מוותר געווען אויף פלייש. בײַ פיש איז פאַר אים גענוג געווען די הבטחה פונים קעלנער, אַז ס'איז געקאָכט אין ריינע פוטער... אין די גרויסע ימים-טובים, טייל מאָל אויך אין שבת, האָט ער באַזוכט די סינאַגאָגע — אָבער דעמאָלט איז ער געגאַנגען דווקא אין אַ שול מיט אַלט-יידישע מנהגים.

— אויב שוין יאָ אַ ג—טעס-דינסט, זאָל שוין זײַן אַ ריכטיקע — פלעגט ער זאָגן.

אין „כשר" האָט ער געזען דעם נאָמען פאַר אַלים דעם, וואָס די וועלט האָט פײַנט דעם ייד, וואָס פאַרשטעלט אים היינט דעם וועג אין ביורא אַרײַן.

ער האָט מיט אַ מאָל ווידער דערשפּירט אַ חשק צו באַרואיקנדיקן ריח פון אַ האַוואַנאַ-ציגאַר. דזשעמס האָט שוין אויסגערייכערט זײַן דינעם פּאַפּיראָס ביז צום גאָלדינעם ראַנד.

— ווען כ'זאָג, אַז הכשרה שטאַמט פון „כשר", האָט ברוך ווײַטער געלערנט, איז נאָך פון דעם נישט גידרונגען, אַז מיט דעם ענין איז אין אָרדינונג. אויך אַלע הכשרות. כשר הייסט לויטן אורשפּרינגלעכן מקור פון וואָרט — פאַרבאַ-רײַטונג, הכנה. הכשרה איז אַ פאַר-שול פאַר ארץ-ישראל.

— ס'זעט אויס מײַן זון, אַז דו לערנסט בהתמדה העברעאיש.

— אַוודאי מיט דער הילף פון יענעם פּוילישן מאַהאַראַדושאַ, וואָס הייסט שמואל און זעט אויס ווי איציק... — האָט דזשעמס געלאַכט. ער האָט נישט פאַרגעסן דאָס איבערלעבעניש פון זײַן ברודער און האָט עס יעדעס מאָל פריש אויסגעגראָבן, בכדי דערמיט צו דעמאָנסטרירן די משונהדיקע אידעען פון זײַן ברודער.

— כמעט געטראָפן, ליבער ברודער — האָט ברוך אָפּגעענפערט — יענער מאַן, וואָס טראָגט זײַן נאָמען מיט אַזוי פיל שטאָלץ איז נאָך דאָ הי און איז טעטיק אַלס רבי אין אַ קליינעם קלויז. איך לערן בײַנ־אים יעדן אָוונט אַ שעה צײַט. אָבער בלויז די אַלטע ספרים. העברעאיש לערן איך ערגעץ אַנדערש.

— און דו ווילסט ווערן אַ פּויער? — נאָרבערט ווילדע האָט געקוקט לאַכנדיק זײַן בן-זקונים אין פּנים אַרײַן.

— פאַרוואָס דען נישט, פאָטער?

— און דײַן גימנאַזיע-בילדונג, די אָן אַ שיעור קורסן, די געזעלשאַפטלעכע זיטן?

— כ'האָב מורא, ליבער פאָטער, אַז ס'וועט אַ סך לײַכטער זײַן דאָס אַלץ צו פאַרגעסן, ווי דאָס נײַע זיך אויסצולערנען.

נאָרבערט ווילדע האָט געשאָקלט מיטן קאָפּ.

מע האָט מער נישט פאַרשטאַנען די נײַע יוגנט, נישט אין דרויסן אין דער וועלט, און מכּל-שכּן נישט אין דער אייגענער היים...

ער האָט גענומען זײַן ציגאַר, אָבער זי איז געבליבן קאַלט.

(ווײַטערע פּרקים—זע ב"י נומער 133)

ישראל עמיאט — נייע לידער

.1

* * *

עס פעלט קיין סך דיר נישט, זאלסט זיין אצינד אין פעלד
הגר וואס האט גארנישט און איז פון דער היים פארטריבן,
דיין נשמה וויינט ארויס — דאס קינד וואס איר גיבליבן,
ישמעאל אויף דער האנט, זי טראגט אים אין דער וועלט.

האסט נישט וואו צו גיין, ס׳איז פינצטער דיר, ס׳קען פינצטערער נישט ווערן,
ווארט נאר: אין וויסטער טיפסטער עלנטקייט,
טרעפט, אז ס׳זאל ווי הגר דיין נשמה פון דער וויים,
דעם מלאכס קול טרייסטנדיק דערהערן...

.2

ליד

רואיק טראכטן, פילן גילאסן,
דעם פיין אויפנעמין צארט און זאכט,
און ניגונים צו פארפאסן,
צו דעם טאג און צו דער נאכט...

ארומגיין — א גייענדיקע פיאנע
קוים באריירט פון צארטע פינגער,
אין דער וועלט אזוי פארשטאנין
ווי אקארדן און נאך גרינגער...

הארץ מיינס! כ׳מעסט דיר אן דאס נייע
שרייסטו: ס׳איז מיר ענג, נישט דאס!
ווי פון אנ־ענגין שוך באפרייען
עס וויל א קראנקער, ברייטער פוס...

הארץ מיינס, ווערסטו גיין דאך בארוויס,
ס׳איז צו אלט דיין שטיל גימיט,
פאר דער צייט פון פרייד פון הארווין
כאסט דאך נישט פאר דיין איידל ליד...

פאר דער צייט פון וויי פון טויזנטער
וואס זאגט דיין שטילער צארטער ווארט?
אין דער ווילדער שעה דער ברויזנדיקער
איז פאר דעם, דאך נישט דאס ארט!..

.3

* * *

אין דרויסן ליגט דער ווינט גישאכטן שוין
טויטע פינגער זיינע מאכן נאך א קרייז
און קראמפן א בינטל בלעטער געלע איין
א פולע פויסט.
מיין טרויער ערשט פון א בוים
וואס בויגט זיך קרום פון א הויך
איבער א נידעריקן פלאך אראפ
ווייטיקדיק אזוי,
שטיל אזוי.

.4

פאר פרילינג

ס׳איז פול־מיט מיר דאס פעלד אצינד
מיין אויפגיוואכטע פרייד
ברומט יעדער טעלעפאנין־סלופ אויס,
שעמיוודיק טוליען זיך שטיינער איינער צום צווייטן
דעקן מיין טרויער צו.

פון מיין פארבלוטיקטן קאפ
נעמט א האנט;
פאמעלעך, פאמעלעך די באנדאזשן אראפ —
וואלקנדלעך ווייסע רויט באזוימט...

כ׳בין מיד ווי א רעקאנוואלעסצענט
פון ליגן אין שפיטאל,
מיינע טעג — ווי קליידער נישט גיטראגינע —
א פעקל ביי מיין זייט
יעדיס ווינטל נייגט זיך שטיל
יעדיס ווינטל בעט זיין דינסט:
— כ׳טראג דיך אהיים...

.5

צו אייגים איבערן ים

האסט מיך דא אין שטעטל איבערגילאזט — א שומר
עס זאל אלץ דא נישט פארלוירן גיין:
דער טיפער טרויער וואס דרימלט שטיל בייטאג צייט
אויף הויפלעך שטילע הינטער פארקענדלעך צובראכן,
דער שטילער סוד וואס טוליט זיך
ערגיץ אין דער טונקלקייט פון א בוידים־לאך
דאס וואסערל — א קינד אזא אנ־עלנטס
וואס ווייס נישט אז ס׳איז א יתומל
און שטיפט נאך רוישנדיק ביים שטעטל.
דער האנין־קריי בייטאג אויף וועגן ליידיקע
רעדער־רויש וואס שטארבט אפ אין דער וויים.
דאס בענקשאפט פון שאסייען וואס ווילן פון דאנין אוועק גיין
די קאטערינקע וואס לאכט און וויינט צוזאמין
פאר א גראשן בלויז אויפן מארק...
קום און טרעף אלץ ווי גיוועז,
דאס ארימקייט וואס זיצט נאך אלץ דא
ווי א מהותנתטע אין א ספודניצע א גיבארגטער
און ס׳איז דאס קלייד אויף איר — הוילער גיוועזן...
קום און טרעף נאר אלץ ווי גיוועזן...

וואס גרעסער עס וועט זיין די צאל וואל־בארעכטיקטע, אלס גרעסער וועט זיין די צאל דעלעגאטן און אלס שטארקער און השפעהדיקער וועט זיין דער יובל־קאנגרעס!

אסתר הייטנער / דאס קיניגרייך פון דער פרוי

(ארום דעם מהות פון דער פרוי לויטן יהדות)

אין די פריערדיקע קיפיטלעך האבן מיר באהאנדלט דעם פרויען־מהות און איר אויפגאבע און אצינד וועלן מיר ארומרעדן די מיידל־דערציאונג, איידער זי טרעט אריין אין איר אויפגאבע אלץ פרוי.

מיר האבן שוין דערמאנט דעם מאמר, אז „די קלוגע פרוי בויט איר הויז" און איר איינפלוס דערגרייכט ווייט איבער די גרעניצן פון איר הויז, ווייל די שטוב קאנצענטרירט אין זיך דאס הייליקסטע פון דער גיזעלשאפט, אלע ווירטשאפטלעכע, רעליגיעזע און פאליטישע פראגן ווערן גיבוירן אינם פאמיל־יען־קרייז, איידער זיי טרעטן ארויס אין דער עפנטליכקייט. צו קורחס דורכפאל האט גורם גיוועזן זיין פרוי, וועלכע האט אים באאיינפלוסט צום אויפטרעטן אקיגן משה און אזוי איז די ווירקונג פון די פאמיליע, ד. ה. די פרוי אויך צום גוטן.

ביז נישט לאנג איז די מוטער גיוועזן די לערערן, דערציערן פון אירע קינדער און די מעשים אירע זענין גיוועזן דער וועג־ווייזער פאר דער טאכ[illegible] פון א סיסטעמאטישן אויסבילדן די טאכטער האט מין איבערהויפט נישט גירעט, בלויז דאס יונגל האט מין גילערנט און גיזארגט פאר זיין סיסטעמאטישער דערציאונג. די זארג פארן מיידל איז באשטאנין אין איר חתונה־מאכן און געבן איר א גוט דערצויגינים מאן. דאס איבריקע האט זי זיך גילערנט און נאכגיטון אין אלים די מוטער.

נאך דער מלחמה, ווען ס־איז פארגיקומין כסדרדיקע אויפברויזן אין דער וועלט־פאליטיק און די סאציאל־עקאנאמישע און פאליטישע פארהעלטנישן האבן זיך כסדר גיטוישט, איז די פרוי גיווא־ן אריינגיצויגן אינם אינטערעס פון אט דעם אלים און דאן האט זיך פון איר פארלאנגט עפיס מער, ווי אלץ פרוי און מוטער.

די דערציאונג בכלל עקספערימענטירט נאך כסדר, גייט איבער פון איין ריכט־ליניע צו דער אנדערער און אפט צוריק צו דער ערשטער. דערפון קומין ארויס אזעלכע גישטאלטן: אדער די פרוי איז בלויז שטוב־פרוי, אדער זי קען זיך נישט אפשניידן קיין שטיקל ברויט.

אדער מ־האט דאס יידישע מיידל ג׳האלטן ביי דער מאמיס פארטוך, אדער מ־האט זי גילערנט, גיבילדיט און דערביי זי נישט גילערנט קיין שום פראקטי־שן לעבנס־וועג אלס פרוי.

די דערציאונג דארף אבער געבן דעם מענטש אלץ, וואס איז אים נויטיק אין לעבן, וואס איז אים נוצליך און מאכן אים פעאיק צו זיין א פולקאמער מענטש, אויף אלע גיביטן. ער זאל ווערן זעלבסטשטענדיק און אומאפהענגיק אין יעדן פרט, אליין זיך אויסבאנין און אויסקעמפן א פאזיציע אינם דא־זיין.

אויב מע וויל דערציען, מוז מין אבער וויסן דעם כאראקטער און אייגנשאפט פונים דערצויגינים.

דאס מיידל ווייזט ארויס אייגנשאפטן אלס הויז־מענטש, אלס ווירטשאפט־פירערן און קינדער־דערציערן און ביי איר מוזן די דאזיקע אייגנשאפטן גיהיטן און גיפלעגט ווערן צוזאמין מיט דעם אלים נויטיקן, וואס דאס לעבן פאדערט.

ביי דער היינטיקער צייט מוז דאס מיידל זיין צוגיגרייט נישט בלויז אויסצובאלעבנ־גין פון הויז, ד.ה. אנפירן מיט די הוצאות, נאר אויך אריינברענגין, פון דער צווייטער זייט אבער טאר זי נישט פארבלייבן בלויז אלס ביורא־מענטש, לערערן אדער אקאדעמיקערן, און אויב זי מוז מיטהעלפן דעם מאן אין זיינע פארדינסטן, מוז זי דערפאר באקומין א שטארקערן און גיזונטן יהדות־יסוד, אז זי זאל קענין איר דאזיקער ראל דערפילן מיט יידישע צניעות און חן, מיט א שטענדיקן בטחון, וואס זאל שטענדיק באלייכטן און ווארימין איר הויז.

מע מוז אבער דערביי שטענדיק גידענקין, אז טראץ אלים בלייבט איר גיביט — די היים, די פאמיליע־דערציאונג און וואס זי לערנט, איז נאר כדי צו באנוצן עס אויף די ספעציפיש־ווייבלעכע גיביטן און אין איר פראקטישן לעבן. לוקסוס, בילדונג איז אנ־ענין פאר יחידים, דער כלל מוז גיזונט אויפגיבויט ווערן.

שטעלט אייך פאר: א דיפלאמירטע האט חתונה, קויפט זיך א קוך־בוך און לערנט זיך קאכן. דער מאן קומט אהיים, ער דערזעט א גאנץ גיוועלב מיט טעפ, נאר קיין ריח פון ניקאכטע שפייזן פילט ער נישט. אלץ איז רוי, אן טעם און חן. זי האט אלץ גיטון לויטן שולחן־ערוך פון קוך־וויסנשאפט, נאר

איין קליינקייט איז אין בוך נישט גיווען — מע זאל איינהייצן דעם אויוון, כדי ס׳זאל זיך אפקאכן.

דער מאן עסט ביים טיש און זי זיצט און לייענט...

אט דאס איז אזא סאלאן־ווייך, וואס כאראקטעריזירט די ווירטשאפט־ידיעות פון דער היינטיקער פרוי.

ס׳איז א פאקט, אז די פרויען, וואס האבן גיהאט פלעגערנס און ניאניס צו די קינדער האבן זיך נישט גיקענט קיין עצה געבן, אין דער צייט ווען זיי האבן — צוליב מאטעריעלע שווריקייטן — זיי גימוזט אפזאגן.

דאס קינד איז גילעגן און גיוויינט, אבער אויך די מוטער האט גיוויינט, נישט וויסנדיק ווי אזוי עס צו בארואיקן און איבערלייגן.

איר קענט היינט אפט טרעפן שטובן מיט שיין מעבל און שמוציקע קליידער די אייגנטימערן איז אנגיטון זייער פארנאכלעסיקט, מוטלאז און צובראכן, ווייל — די גישעפטן דערלויבן נישט צו האלטן א דינסט און אליין איז מין נישט פייאיק, אדער נישט צוגיוואוינט, מ־איז צו דעליקאט צו פשוטע נויטיקע שטוב־ארביטן.

וואס פאר א חכמה שטעקט־דערין, ווען א יונגע פרוי רימט זיך: מיין מאן איז בעסער ווירטשאפטלעך פאר מיר.

און די ערשטע אויפגאבע פון מיידל־דערציאונג איז צוגרייטן איר אליין צו די הויז־ארביט, נישט בלויז זי זאל קאנין טון נאר ליבן די ארביט. זי דארף וויסן, אז איר קולטור, איר בעסערער איך, וועט ווערן גימשפט לויטן אויס־זען פון איר שטוב און ווירטשאפט.

ס׳איז נישט קיין שטאלץ פאר דעם מיידל, אירע ווייסע, ארביטלאזע הענט, ווייל הענט זענין צו ארביט, צום שאפן, נאך דער ארביט קען מין די הענט אפוואשן. קיין שום א־ביט לאזט נישט איבער קיין צייכן, קיין דערנידערונגס־צייכן אף די הענט. דער תלמוד לערנט אונדז: לערן דיין מיידל צו טון, לערן דיין מיידל צו דעם, אז קיין שום ארביט זאל ביי איר נישט זיין נידריק, אפילו די ארביט פון דינסטן. און אפילו זי פארמאגט הונדערט דינסטן, דארף זי אליין קענין ארביטן און אנפירן מיט אלע. מע מוז זי צוגרייטן, ווייל דער מענטש קען גארנישט וויסן... באדינגונגין ענדערן זיך און קיינער האט נישט גימאכט קיין קאנטראקט מיטן באשעפער, אז אזוי מוז זיין און נישט אנדערש, לערן נישט דיין קינד, אז די דינסט זאל איר שטענדיק אנטון די שיך, צו־קנעפלין דעם מאנטל און אלץ זיך הייסן דערלאנגין און קומין צום גרייטן. קארמע זי נישט ווען ס־קאן שוין אליין עסן. גיב א גיזונטע דערציאונג! הארטיווע זי, זאל זי פיל מער פילן די פרייד פון ברענגין נוצן, קומין און געבן הילף, אליין צו טון! אויב נישט, וועסטו טון אזא פעלער, וואס שפעטער ווען דיין טאכטער וועט אויפוואקסן, וועט עס זיין לא יוכל לתקן, אן קיין שום אויסזיכט אויף צו פארבעסערן, זי וועט האבן אנ־איינרעד־וייש פון א גיקרוינטע קיניגן און זיך מיאוסן מיט פשוטע ארביט!

דו מאכסט זי אליין עגאאיסטיש, אייגן־ליבנדיק און דו וועסט אמשטארקסטן דערפון ליידן. די לערערשאפט ליידט גינוג פון אזעלכע גיצערטלטע קינדער, וואס ווערן באלד ברוגז, ווען עפיס איז נישט אזוי, ווי זיי ווילן.

זאג נישט, אז זי וועט זיך שוין אויסלערנין די „קונץ" פון קאכן, פארנייען, אבוואשן, איינקויפן, ווייל דאס קאמפליצירטסטע, וואס פארלאנגט וואס מער גידולד, ליבשאפט און אנשטרענגונג, מסירת־נפש, לעבנס־פרייד וכדומה איז א ווירטשאפט צו פירן מיט טעם. נישט זי זאל פירן ווי א שיכורער שאפער, וואס זיינע פאסאזשירן זענין עלול יעדע מינוט אריינצופאלן אין דער גרעסטער סכנה.

אזא ארביט פארלאנגט אריענטאציע, דאס עסן איז נישט בלויז אנצולייגן דעם מאגן, נאר אויך צו פילן א טעם דערין. אלץ זאל בלייבן ריין און ארנטלעך צוגיגרייט און אוועקגינומין. מע דארף וויסן, ווי אזוי צו האלטן ריין וועש, פארנייען, וואשן, ס־זאל אמאל אויסזען ניי און פריש. דאס איז באמת א קונץ, נאר וואס דען איז א קונץ? זיצן טאג און נאכט ביי מאדיסטקיס, שניידערינס און דערביי זאל אויספעלן א טאג אין דער וואך? יא, דאס קאמפליצירטסטע קיניגרייך צו פירן, איז די ווירטשאפט!

(סוף—זע ביי נומער 134)

אלימלך שטייער

א ספר־תורה איז נגנז גיווארן...

(צו דער פטירה פון גדול־הדור הרב הגאון ר' יוסף ראזן („דער ראגאטשאווער גאון") זצ"ל)

א.

ס־איז גיוועזן אין טאג פון תענית-אסתר היינטיקס יאר.

גראד איז די יידישע גאס גיוועזן אנגיגליט מיט דער „שחיטה-גזירה", אויף דער העכסטער מדריגה. גראד אין יענים טאג איז אין דער קאמיסיע פון פוילישן סיים גיהאט גיווארן אנגינומען א פולשטענדיקער שחיטה-פארבאט.

דער תענית-אסתר איז גיוועזן פראקלאמירט פאר אן־אלגימיינעם תענית-ציבור און איז גיווארן אפגיהיטן פון יונג און אלט. די שולן און בתי-מדרשים זענען גיוועזן פול גיפאקט. ס־זענען גיקומען יידן פון אזעלכע קרייזן און סביבות, וואס האבן שוין לאנג פארגעסן פון יידן און יידישקייט. דער יידישער ניצוץ האט זיך אין זיי אנגיצונדן.

כ־בין גיוועזן אין בנין פון דער יידישער קהלה אין ווארשע. גיקומען זיך דערוויסן נייעס וועגן דער שחיטה. און מיט א מאל זיך דערוויסט — דער ראגאטשאווער גאון איז נפטר גיווארן. די פטירה איז גישען אין ווין נאך אן־אפעראציע. ערשט מיט וואכן צוריק אויפן וועג אהין, איז ער גי־וועזן אין ווארשע. טויזנטער מענטשן האבן זיך גישטופט אים צו זעען — דער מענטש האט אויסגיזעען צו זיין כולו גייסט, אן פלייש און בלוט; דאס אפבילד פון די פארצייטישע חכמי-התלמוד, וואס האט זיך אריינגיוועבט אין אונדזערע צייטן, כדי צו ווייזן מענטשן א מוסטער פון יידישער גאונות. אזוי האט ער אויסגיזעען און דאס איז ער גיוועזן.

די לעבעדיקע ספר-תורה — אזוי האט מען אים גירופן.

און מיט א מאל -- „און ער איז נישטא, ווייל ג—ט האט אים צוגינומען".

די ספר-תורה איז נגנז גיווארן.

אין יענים נאך-מיטיק זענען ארויס עקסטרא אויסגאבן פון די יידישע צייטונגען אין די ווארשעווער גאסן מיט צוויי בשורות רעות:

„דער ראגאטשעווער גאון איז נפטר גיווארן".

„די שחיטה-גזירה איז אנגינומען גיווארן אין דער קאמיסיע".

און יידן האבן זיך אפגישטעלט אין די גאסן. פשוטע יידן פון א גאנץ יאר האבן עפיס דערשפירט א שוידער אין לייב. דאס הארץ האט פארקלעמט און די אויגן זענען נאס גיווארן פון טרערן.

די יידישע צרות האבן גימאכט פילבארער די יידישע הערצער. ווייניק מענטשן האבן גיוואוסט וועגן זיין גרויסקייט — אבער אלע האבן בחוש דערשפירט. צרות ישראל זענען זיך מתרבה. אונדזערע שונאים הייבן אויף די קעפ. און — גרויסע הערצער ווערן פון אונדז אוועקגינומען.

צי איז דאס נישט א צייכן, אז מיר זענען זינדיק? צי איז דאס אלץ נישט אן־אות מן השמים, אז יידן זענען אראפ פון אמתן וועג? —

און אין יענים אוונט זענען די שולן, שטיבלעך און בתי-מדרשים גישטאנען אונטערן צייכן פון די גישעענישן. מאסנווייז זענען די יידן גיקומען און אויס-גיגאסן זייערע אנגיפולטע הערצער פאר ג—ט ברוך הוא.

און איבער אלים האט גישוועבט די נשמה פון יענים פארצייטישן גאון הגאונים, וואס האט זיך אריינגיוועבט אין אונדזערע צייטן. די לעבעדיקע ספר-תורה.

ב.

כ־בין יענים אוונט, פאר קריאת המגילה, גיזעסן אין א חסידים־שטיבל און זיך צוגיהערט צו די שמועסן. אוודאי — מ־האט גישמועסט פון אים.

יידן מיט גראע בערד און הויכע לומדישע שטערנס זענען גיזעסן ביי אפינע ספרים און האבן גיהאט פארוויטיקטע פנימער.

— אזא אבידה... אזא אבידה...

זיי האבן אים נאך גידענקט פון די צייטן, ווען ער האט יונגערמאן-ווייז פארברענגט אין ווארשע.

האט איין ייד א זקן גישאקלט מיטן קאפ און גיזאגט:

— זינט דעם רמב"ם איז נישט גיוועזן אזא מוח. וואס זאל אזוי מקיף זיין די תורה אין אלע אירע פארבארגינישן, אז גארנישט איז פאר אים גיוועזן באהאלטן...

און א צווייטער, א מקורב, וואס איז ביי־אים גיוועזן בעת זיין לעצטן אויפענט-האלט אין ווארשע, האט דערציילט מיט א טרויעריקן קאפ-שאקלען:

— דאקטוירים האבן אים גיעיצהט צו לאזן זיך מאכן אן־אפעראציע, אבער ער האט נאך ביז דער לעצטער מינוט זיך גיוואקלט. נישט ווייל ער האט זיך גישראקן פארן לעבן, נאר פשוט, די אפעראציע איז ביי אים גיוועזן א שאלה, ווי אלע שאלות און ער האט זי גיוואלט פסקינען על-פי דעת תורה. בכן, ער האט גיפונען א ירושלמי, אז זיין קראנקייט איז א מחלה מסוכנת, דארף מען דעריבער זיין גיווארנט. איז אבער ביי אים נאך גיוועזן א ספק — היות די תורה האט גיגלייבט דאקטוירים אפילו וועגן יום-כיפור, וואס איז אן־איסור כרת, זענען זיי אוודאי באגלייבט בכוח א מענטשלעך לעבן...

ס־איז גיוועזן א הארבע שאלה און ער האט זיך גיוואקלט.

און צום סוף האט ער גיפסקנט להיתר — און איז גיפארן קיין ווין צו דער אפעראציע...

ביז אין דער לעצטער מינוט — דערציילן די מקורבים — האבן זיינע ליפצן נישט אויפגיהערט זיך צו באוועגן און לערנען תורה.

אין די לעצטע מינוטן האט ער אוודאי אין זין גיהאט, אז גירעכט איז פארט גיוועזן דער ירושלמי און נישט די דאקטוירים...

ג.

א לעבעדיקע ספר-תורה... וואס זאגן דא איינינע ביאגראפישע שטריכן?

גיבוירן גיווארן אין יאר תרי"ח אין ראגאטשעוו (לעטלאנד) צו זיין פאטער אפרים פישל ראזן, א בכבודן סוחר. באלד פון קינדווייז האט ער זיך אויסגי־צייכנט מיט [illegible] אויסערגיוויינטלעכער חריפות. גילערנט אין דער ישיבה פון בריסקער גאון [illegible]. ווען ער איז אלט גיווארן 7—8 יאר האט ער שוין גיקענט גאנץ סדר „נזיקין" פון אויסנווייניק. ווען ער איז אלט גיווארן 15—16 יאר איז ער גיוועזן א בקי אין גאנץ ש"ס. זיין מוח איז גיוועזן ווי „אן־אויסגיקאלכט גרוב, וואס פארלירט נישט קיין טראפן".

אלץ, וואס ער האט גילערנט איז גיבליבן איז זיין מוח באהעפט און גיהאנגען פאר זיינע אויגן, גינוי מיטן בלאט, עמוד און שורה.

צו צוואנציק יאר האט ער חתונה גיהאט פון ווארשע. גיגעסן קעסט ביי זיין רייכן שווער און דא איז ער גיקומען אין קאנטאקט מיט די גדולי התורה פון פוילן, וועלכע זענען נבהל ונשתומם גיווארן פון חריפות ובקיאות פונים יונגין גאון אין אלע גיביטן פון דער תורה. נישט גיוועזן קיין ארט, וואס זאל זיין פאר אים פארהוילן.

ווען ער איז אלט גיווארן איין-און-דרייסיק יאר, איז ער גיווארן רב אין דווינסק, וואו ער איז פארבליבן ביז לעצטן טאג. דארט האט ער אויך ארויס-גיגעבן זיינע כפרים „צפנת פענח". („וואס אנטדעקן באהאלטינע זאכן"), וואס האבן פארייביקט זיין נאמען צווישן די גרעסטע גאוני ישראל פון אלע צייטן.

יא, קארג און ארים זענען די אויסערלעכע שטריכן פון זיין ביאגראפיע — אבער ווי הויך איז די אינערלעכע וועלט פונים דאזיקן תורה-ריז, „דעם צע־דער-בוים פון לבנון" און ווער אין אונדזער ארימען דור, וואס לעבט מיט אין אויבערפלעכלעכקייטן אין רוישיקע עפעקטן — קען דערגרונטווין די טיפקייט?..

ד.

קארג און ארים זענען די אויסערלעכע ביאגראפישע שטריכן... פונקט ווי קארג און ארים ס־איז גיוועזן דאס גאנצע אויסערלעכע לעבן פון דעם דאזיקן גרויסן מענטש, וואס איז אזוי צעדער-הויך אריבערגיוואקסן אונדזער בלוט-ארים דור.

דער מאדערנער יידישער דיכטער ביאליק, האט גיזאגט נאך א באזוך ביים ראגאטשעווער גאון: „פון זיין מוח האט מען גיקענט אויסשניידן צען איינשטיינס..."

יא, אבער דאס אמתע יידישע גאונות קען נישט דעם רעש. גאנץ ווייניק יידן האבן גיוואוסט, אז אין זייער דור לעבט אזא גידאנקין-ריז, אז אלץ איז ביינ־אים גיוועזן תורה, אז יעדע מינוט, יעדער אטים-צוג איז גיוועזן תורה.

איינער פון די גדולים האט גיזאגט: אויב מע וועט דעם „ראגאטשעווער" געבן א שניט אין קערפער, וועט אנשטאט בלוט, אויסרינען ירושלמים... ווען ער איז נאך גיוועזן גאר א יונגיטשקער עלוי האט א גרויסער חסידישער רבי אויף אים גיזאגט: דער יינגערמאן האט קיין מאל נישט קיין „מחשבות זרות", אז ער האט קיינמאל קיין צייט ניט דערצו — ער און די תורה זענען איינס...

זיינער א תלמיד האט לעצטנס גיזאגט, בדרך הלצה, אפנים דער „ראגאטשע־ווער", ווייל ער איז צו אים גיקומען נאך א לאנגער אפוועזנהייט, האט אים דער גאון מכבד גיוועזן און גיזאגט „זעץ זיך". און צו דעם האט ער קיין מאל ביז יעצט, קיין צייט נישט גיהאט...

איז דען גיוועזן א מחשבה אין „ראגאטשעווער", וואס איז נישט גיוועזן תורה? נייִן, דאס איז נישט מעגלעך גיוועזן!

האט אים עמיץ גיפרעגט די פשוטסטע שאלה פון טעגלעכן לעבן — האט ער באלד אנגיהויבן ווארפן מיט „ירושלמיס", „רמב"מס" „רש"יס" אן א שיעור.

א זשורנאליסט, וועלכער האט אים באזוכט האט דערציילט, ווי ער איז גיוועזן אן־עדות, ווען א קצב איז אים גיקומען פרעגן א פשוטע שאלה וועגן „טעפל-לעפל".

דער גאון אבער האט פארגעסן ווער ס־שטייט פאר אים און אנגיהויבן שיטן: דאס איז א ירושלמי אין „זבחים", אזא ענלעכע שטעל איז דא אין בבלי „עירובין" און ער איז אריבער צו א טייערן רמב"ם און זיך מפלפל גיוועזן —

און דא איז יענער קצב גישטאנען מיט אן־אראפגילאזטן קאפ.

אז גארנישט האט ער גיהאט צו טון מיטן לעבן, אז אלץ איז ביי אים גיוועזן תורה.

— דער מענטש האט אין גאנצן קיין גוף נישט גיהאט... — האבן גיזאגט מענטשן, וואס האבן זיך צוגיקוקט צו אים, אדער צו זיין בילד.

נאך ווען ער איז גיוועזן א יונג קינד, פלעגט אים די מוטער נאכיאגן פון חדר צו חדר מיט א גלעזל מילך — און ערשט ווען זי [illegible] דערמאנט וועגן „כבוד אם", האט ער גיגעבן א שלינג און ווייטער [illegible] צו זיינע ספרים...

אזוי אויך אויף די עלטערע יארן. ווען ער איז שוין גיוועזן קראנק און שוואך, האט זיין פרוי, די רביצן, גימוזט שטיין ביי אים און אפהיטן, אז ער זאל נעמען א שלינג, עפיס איבערבייסן... ס־איז אנגיקומען שווער, ווי קריעת ים-סוף. אז יעדע מינוט איז אים א שאד. ס־טייטש, ביטול-תורה... און אין די שווערסטע מינוטן פון זיין קראנקייט, וואס איז גיוועזן זיין גרעסט עגמת-נפש?

— איי, מע לערנט דאך נישט, מע ווערט דאך אן־עם-הארץ...

ביז איינס א זייגער ביינאכט איז זיין הויז גישטאנען אפן פאר די מענטשן, וואס פלעגן אריינקומען שמועסן און לערנען, פרעגן שאלות... און שוין 4 פאר־טאג, איז ער ווייטער גיזעסן ביי זיין טיש און גילערנט.

ער איז גיוועזן אומדערמידלעך. דאקטוירים זענען דא גיוועזן אוממעכטיק. אזא ריזן-גייסט האט זיך מיט גיוואלט גיהאלטן אין אזא שוואכן, אויסגימוטשעטן קערפער.

די אלע, וואס זענען גישטאנען ביי זיין קראנקן-בעט, דערציילן: ביז דער לעצטער מינוט פון יציאת נשמה איז לא פסק פומיה מגירסא (זיין מויל האט נישט אויפגיהערט צו לערנען).

ה.

און דא, וואו די גיפונסט זיין גרויסקייט — גיפונסטו אויך זיין עניוות.

דאס דאזיקע עניוות איז גאר פון אן־אנדער מין ווי גיוויינטלעך.

אוודאי איז דער גאון-הגאונים זיך נישט גיוועזן אומבאוואוסט וועגן זיין ווערט. דער „ראגאטשעווער" האט אויך נישט לייכט גיווארפן מיט שבחים. „קענען לערנען" איז ביי אים גיוועזן א גרויסער טיטול. ווען ער איז גיוועזן אין ווארשע, דערציילט מען, האט ער זיך אויסגידריקט, אז ער האט־קוים גיפונען איין יונגען-מאן, וואס קען א ביסל לערנען...

ווען ער איז גיוועזן אויף א באזוך ביי א באוואוסטן גאון און זיך מיט אים מפלפל גיוועזן אויף זיין שטייגער, איז דער גרעסטער אויסדרוק פון זיין התפעלות גיוועזן: — איי דער אלטער קען זיך נישקשה לערנען...

אבער דאס דאזיקע באוואוסטזיין איז ביי אים גיוועזן א זעלבסטפארשטענדלעכ־קייט, א נאטירלעכע־ פאקט — ווי קען עס דען אנדערש זיין? זיין גאנץ לעבן איז גיוועזן א מוסטער-בילד, וואס ס־הייסט זיין א ייד און וואס ס־הייסט, אז יעדע מינוט דארף זיין אויסגיפולט מיט תורה.

אין מאמענטן פון התפעלות האט ער גיזאגט:

— איי, דער רמב"ם האט עס גיקענט לערנען; מיר קענען דען לערנען? ער האט גיוואוסט, אז ער „קען לערנען", אבער דאס אלץ איז אים גיוועזן ווינ־ציק, איז אים גארנישט חשוב גיוועזן א קייגן דעם, וואס ער האט פארשטאנען אונטערן באגריף „לערנען".

— מע מוז דאך וויסן — פלעג ער זאגן – וואס אביי און רבא האבן גיהאט במחשבה, ווען זיי האבן דאס און דאס גיזאגט...

און ענפערן פלעג ער יעדן איינים, וואס האט זיך צו אים גיווענדט מיט אן־הלכהשער אנפראגע.

קורץ אויף א קארטל פלעג ער ענטפערן. אן טיטול — ער האט נישט גיהאלטן פון קיין טיטולן — א פאר קורצע שורות, וואס זענען גיוועזן אנגיפיקעוויט מיט „עיין"ס (זע נאך דא... זע נאך דארט...) און א גאנצער גאון האט מען גימוזט זיין, כדי זיך צו אריענטירן אין זיינע ענטפערס.

יעדן טאג האט ער גיענפערט א 6—5 תשובות. תמיד — דערציילן זיינע שטוב-מענטשן – פלעג ער האבן ליגן ביי זיך א בארג פאסט-קארטלעך און אזוי ווי ער פלעג נאר אפשרייבן איינס, פלעג ער באלד אוועקשיקן דעם שמש אויף דער פאסט, ער האט נישט גיוואלט אויפהאלטן אפילו מיט איין מינוט, די, וואס האבן ביי אים גיפרעגט אין תורה.

אים איז נישט גיוועזן קיין נפקא מינה, ווער ס־איז דער פרעגער. „די תורה איז גיגליכן צו א וואסער, וואס גייט פון א הויך ארט צו א נידריק ארט."

און ער איז גיוועזן די לעבעדיקע תורה.

ו.

אלץ איז ביי אים גיוועזן תורה. אלץ — אלע גיזעלשאפטלעכע פראגן, אלע פראבלעמען פון דער צייט האבן אים אויף אזוי פיל באריט, אויף וויפל זיי זענען גיוועזן נוגע א פראגע פון תורה.

ער האט ארויסגיזאגט דעם דעת-תורה אומאפהענגיק פון דער צייט און פון ארט.

ווייל זיין מוח איז גיוועזן אן־אפינער ים פון בבלי און ירושלמי, ספרי און תוספתא, רמב"ם און רש"י (די שפעטערדיקע, די „אחרונים", פלעג ער קיינ־מאל נישט ציטירן) און ווען ס־איז עפיס אויפגישווימען א פראגע, האט דער ים פון זיך אליין אנגיהויבן שפרודלען און די כוואליעס האבן ארויפגיבראכט אויף דער אויבערפלאך אלע פארווארפנסטע ערטער, וואו ס־ווערט אלץ דערמאנט אפילו ברמז וועגן דעם דאזיקן ענין.

הרב משה בלוי דערציילט אין זיינע זכרונות, אז ווען ער איז אמאל גיוועזן ביי אים מיט א באזוך, האט זיך דער גאון פאר אים אויסגידרוקט מיט שארפע ווערטער קייגן די פרייע ציונים און ער איז אפילו עטלעכע מאל בכתב ארויסגיטרעטן קייגן זיי. אבער דערנאך האט ער באקומען א בריוו פון זיין טאכטער, וועלכע וואוינט אין פתח-תקוה, אז די ציונים רודפן זי און זי קען דערפון פארלירן די פרנסה.

און דער גאון האט באלד גיווזין א רש"י, אז ער איז מחויב זיך אויפצו־האלטן כון ארויסזאגן זיין מיינונג, ווען ס־איז נוגע סכנת-נפשות פון זיין טאכטער..

איין מאל האט מען פון אגודה-מרכז פון ווארשע אים אנגיפרעגט זיין מיינונג וועגן „אגודת-ישראל" (אין צוזאמינהאנג מיט א פאמפלעט, וואס איז פאר־עפנטלעכט גיווארן אין א מונקאטשער בלעטל). האט ער גיענטפערט א גאנצע תשובה פול מיט „עיין-שמס" (קוק נאך דארטן) און אויפגיציילט, וואו ס־גיפונין זיך אין גאנץ ש"ס שטעלן, וואס רעדן וועגן „אגוד" (צוזאמינ־בונד...).

דער מענטש האט גארנישט גילעבט מיט דער קעגנווארט — אין גאנצן איז ער גיוועזן אן־אפבילד פון די פארצייטישע חכמי התלמוד, וואס האט זיך אריינגיוועבט אין אונדזערע צייטן, כדי צו ווייזן מענטשן א מוסטער פון יידי־שער גאונות, כדי מע זאל קענען ארויסלערנען פון אים, ווי ס־האט זיך איינער אויסגידרוקט, א קל-וחומר אויף די חכמי-התורה אין די אלטע צייטן...

* * *

ז.

...„און דער ראגאטשעווער גאון איז נישטא, ווייל ג—ט האט אים צוגי־נומען"...

מיר לעבן איבער שווערע צייטן. שווערע וואלקנס טראגן זיך איבערן יידישן הימל. יידן ווערן מיט גיוואלט דערמאנט אין זייער יידישקייט. צייכנס אויפן הימל און אויף דער ערד רופן צו תשובה און דערמאנונג, צום צוריק-קער אויפן יידישן וועג.

אין אזעלכע צייטן דארף מין זיך פארטראכטן איבער די גרויסע יידישע גייסטער און פון זייער לעבנס-וועג שעפן מוט און התחזקות.

ווייל נישט מיט רעש און נישט מיט רעקלאמע-גיקלימפער און נישט מיט ליכט-עפעקטן איז גיצייכנט דער וועג פון ווירקלעכע יידישע גרויסע מענטשן. נישט די פלאכע פראזן פון אונדזער יאר-הונדערט איז זייער קען-צייכן נאר שטילקייט, אויסערלעכע, פשוטע און עניוות און אינערלעכע גרויסקייט אין טיפקייט פון מוח און הארץ, וואס נעמט ארום וועלטן — דאס איז דער וועג פון אונדזערע גאונים, די גדולי התורה.

איינער פון גרעסטע אין די לעצטע דורות איז גיוועזן הרב יאשע ראזן — דאס אנדענק פון צדיק זאל זיין גיבענטשט.

און אזוי שטייט גישריבן:

„מע מאכט נישט קיין מאנומענטן פאר צדיקים, ווייל זייערע רייד זענען זייער אנדענקין".

לכבוד צענטן יובל־יאָר תרצ״ו

בנות־בּלעטער

בּיילאַגע צום בּית־יעקב זשורנאַל נומער 133

שענירער־לעגיאָן!

„ליטעראַטור איז דער שפּיגל פון לעבן" — דאָס איז נישט סתּם אַ פראַזע, נאר אַן־אמת מושל, וואָס דאָס לעבן, די אַלטעגלעכקייט איז איר בעסטער באַווייז, ווייל ליטעראַטור איז דאָס מויל, דורך וועלכן ס־רעט דאָס לעבן, די גישיכטע און די מענטשהייט. דער פילם, וואָס פילמירט אַפּ דאָס גישעעניש, אַרויפלייגנדיק איר אייגינים חותם און אריגינאַליטעט, די אַנטענע, וואָס פאַרבינדט נאָנט און וויט, הילכט פון איין האַרץ ביז צום אַנדערן, אין יענים עק פון כּדור הארץ.

וואָס גרעסער ס־איז די ליטעראַטור, אַלץ שטאַרקער און השפעהדיקער איז די באַוועגונג, וואָס דעראַבערט די שטול פון דער זיביטער מלוכה, אויף וועמינס שויסן ס־ווערן דערצויגן אירע קאַדרן און קעמפער, אירע פאָן־טרעגער און גיטרייע בויער.

ווען מיר קוקן זיך צו צו דעם גרויסן מאַנגל פון ליטעראַטור ביי אונדזער באַוועגונג, קען מען נאָך אַלץ נישט ווי גיהעריק אָפּשאַצן דעם פאַרלוסט, וואָס מיר ליידן דערפון. די יוגנט זוכט מיט ליכט אַנ־ערנצט און וואַגיק ביכל, וואָס זאָל זיי אָנווייזן און דערציען. די רייפערע זוכן דעם דיכטער, דעם שריפטשטעלער, וואָס זאָל שילדערן זייער קעגנוואַרט, זייער לעבן, ליידן און פריידן, גיזאַנג און גיוויין, און זיי פאַראייביקן און זאָגן עס מיט שטאַרקע און פעסטע ווערטער. זיי גרייטן צו זייער ווייטערדיק שליחות אַלס ייד און מ[illegible]

זיי זוכן די ליט[illegible] און גיפונין זי נישט. און דאָס, [illegible] גיפונט יאָ, איז ווי אַ טראָפּן אינים ים, וואָס גינוגנט נישט און אַ קל־וחומר נישט צו דערציען אַ ניי דור פאַר אונדזערע אידעאַלן.

און דאָ שטעלן מיר זיך אַליין די שאלה: וואָס פעלט? פעלט ביי אונדז שרייבער? פעלט מאַטעריאַל?

איז דאָך דאָ ביי אונדז אַ פּלעיאַדע אַרט. שריפטשטעלער, יונגע און אַלטע, תלמידי־חכמים, דענקער און וויסנשאַפט־מענטשן, וואָס קענין ב״ה אויספילן דעם מאַנגל פון ביכער און שטיין מוכן ומזומן צו דינין, ללמוד וללמד. אויך מצד די אַרויסגעבער ווערן גימאַכט די ווייטגייענדיקסטע באַמיאונגען, כּדי מיט וויפל ס־איז מעגלעך צופרידן שטעלן דעם גייסטיקן הצטרכות פון אונדזער באַוועגונג.

אלא — נאר וואָס? פון די לייענער, פון די, וועלכע ווילן אַזוי שטאַרק. פון די, וועלכע רופן און וועקן אונדזער פאַרלאַג און באַשליסן אויף יעדער קאָנפערענץ, מיט איין און דעם זעלבן נוסח: אַרויסצוגעבן בּראַשורן און בּיכער פון אונדזער ליטעראַטור.

פון די האָבן מיר דאָס רעכט צו פאַרלאַנגען: באַווייזט אייער רצון! מיר ווען אַרויסגעבן און איר זאָלט אַריינעמען. איר זאָלט שאַפן פאַר אַט די אויסגאַבן דעם גיהעריקן אָפּזאַץ־מאַרק, וואו זיי זאָלן פאַרשפּרייט און אָבּאָנירט ווערן.

יעדע בּראָשור, וואָס בלייבט ליגן אין פאַרלאַג, איז גורם צו הרהורים פון יאוש און רעזיגנאַציע. שוואַכט אָפּ דעם מוט און נעמט צו דעם כּוח פון ווייטערדיקן שאַפן.

די אַרטאַ־אַקסיע אין דייטשלאַנד, באַווייזט — טראָץ די שווערע קריזיסן — אַרויסצוגעבן יעדן חודש אַ ניי אַרט. בוך, וואָס סיי אין חיצוניות, סיי אין פּנימיות, איז עס מוסטערהאַפט. זאָלן זיי אונדז לערנין. מיר, אונדזער מחנה, מיט אירע צענטליקער טויזנטער חברות, וואָס איז, בכמות ובאיכות, פיל־פאַכיק גרעסער, פאַרוואָס זאָלן מיר נישט פעאיק זיין אויסצוהאַלטן און באַווייזן אַט דעם עדות אויף אונדזער כּוח און וואוקס — די ליטעראַטור?

אויב מיט יאָרן צוריק האָט זיך נאָך באַוויזן פון צייט צו צייט אַ ניי בוך, אַ ניי בלעטל, איז עס לעצטנס שוין אין גאַנצן אַנטשוויגן גיוואָרן און די יוגנט — ספּעציעל אונדזערע — זוכט און טרינקט דאָס פאַרגיפטיטע וואַסער פון פאַרסמטע ברונימס, וואָס פאַרוואַרצלט זיך און פאַרפרעמט זיי פון זייער שורש, פון זייער אייגינים יידישן איך.

נאָך צען יאָר „בנות", ווען מיר ווילן פאַרטאָפּלין די אַרבּיט, פאַרפילפאַכיקן אונדזער טעטיקייט, איז דער אַלץ און דער עיקר־היקרים:

פאַרשטאַרקן און פאַרשפּרייטן אונדזער ליטעראַטור.

נישט קיין רווחים מיינין מיר. מיר גייען צו דערצו ערנצט פאַר דער זאַך און מיר מוזן שאַפן מעגלעכקייטן און אַרט פאַר אַ ברייט־פאַרצווייגטער אַרט. ליטעראַטור. מיר מוזן אַוועקשטעלן אונדזער אַרבּיט אויף אַ גיזונטן פעסטן יסוד, אונדזערע אויסגאַבן מוזן זיך גיפונין אין די ספּוים־שענק פון אַלע אונדזערע חברות!

מיר זענין איבערצייגט, ווען צוויי הונדערט חברות, גיטרייע און איבערגיגעבינע, זאָלן זיך שטעלן אין דינסט פון דער אַרבּיט, דאַן קענין מיר דרייסט צוטרעטן צו דער התחלה פון אַרויסגעבן נייע שריפטן.

שרה שענירערס לעצטער וואונטש איז גיווען: צו פאַרשפּרייטן די אַרט. ליטעראַטור. זי האָט ביי יעדער גילעגנהייט פּראָפּאַגירט און בּידים פאַרשפּרייט די אַרט. אויסגאַבן. דעריבער אָרגאַניזירן מיר אַ שענירער־לעגיאָן אויף איר נאָמען. פאַר חעמין ס־דאַרף זיין דער ציל אויסצופירן איר דאָזיקן וואונטש.

יעדע איינע, וואָס שליסט זיך אָן אין דעם לעגיאָן, נעמט אויף זיך אַן־התחייבות צו פאַרקויפן אויף אַ יאָר צייט 5 עקזעמפּלאַרן פון יעדער אויסגאַבע. פון יעדן העפט „בית־יעקב" לכה״פ 10 עקזעמפּלאַרן. אין קלענערע ערטער איז גינוג איין חברה. פון גרעסערע ערטער דאַרף זיין מער.

אויב די צוויי הונדערט לעגיאָנערנס וועלן דיסציפּלינאַריש דערפילן זייער אויפגאַבע, זענין זיי די בויערנס פון אונדזער ליטעראַטור. די, וועלכע באַוויזן אונדזער באַוועגונג אויף קערנדיקע פאַרוואָרצלטע יסודות.

שכר מצוה — מצוה, דאָס באַוואוסטזיין פון זייערע אויפטון, דאָס דערזעען אַ שיינע און פאַרצווייגטע ליטעראַטור, דער גידאַנק, אַז מיט זייערע הענט האָבן זיי אַרויפגיבּרענגט אונדזער וואָרט אין דער עפנטלעכקייט, גילינדערט און גישטילט דעם דראַנג פון טויזנטער יונגע נשמות, און גיווען פּיאָנערן צו אַלים, וואָס ווערט אַלץ ווערן גישאַפן און גיטון בייאונדז, איז שוין אַ גינוגנדיקער שכר און לוין.

לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי! אונדזערע לעגיאָנערנס דאַרפן נישט קיין האַרמאַטן, קיין כּלי־משחית, נאר ברוח — מיטן ספר, מיט אונדזער יידיש בוך. לעגיאָנערנס! גורט אייך אָן מיט אַט דעם כּלי־זיין און פאַרויס! פאַרויס אין די ערשטע רייען! צו דער אַרבּיט, מיט יענים התלהבות פון אַ מצוה, פון אַ דבר טוב, וואָס וועט זיכער בּרענגען דעם גיהעריקן דערפאָלג.

רחל בת טובים.

אין קומינדיקן העפט וועלן מיר פאַרעפנטלעכן די ערשטע רשימה פון די, וואָס האָבן זיך דעקלאַרירט אינים שענירער־לעגיאָן. די וואָס האָבן קיין מאַטעריאַלן צו דעקלאַרירן זיך נישט באַקומין, דאַרפן זיך ווענדן דערוועגן.

י. ל. געֶרשט

„צום שורש"

די מאָדערנע פּאָעזיע אין דער יידישער שפּראַך איז פאַרצוימט מיט טויזנטער מחיצות פאַרן גישמאַק און גיפיל־מהות פון נישט־פאַרגויאישטן יידישן לייענער. די נייצייטיקע יידישע ליטעראַטור פון די גייסטיק־אַסימילירטע יידן איז אייגנטלעך אַ גינויע קאָפּיע פון דעם נישט־יידישן גידאַנקין־און גיפילין־באַנעם און ס־רוב אפילו לויט זיינע ערגסטע וואַריאַציעס.

אַ יידישער שרייבער, וואָס וויל אויסמיידן דעם גליטשיקן וועג פון די שאַבלאָן־„וועלטלעכע" ליטעראַטור־השגות האָט ממילא פאַר זיך איבערצושפּרייזן נישט ווייניק מכשולים און מחיצות, וואָס אין זיי שטרויכלין זיך אָפט אויך אפילו היימישע...

באַזונדערס איז דאָ שטאַרק מטושטש דער וועג פון יידישן דיכטער, וואָס וויל זיין ערלעך צו יידיש גיפיל און השגה. מילא ביי זאַכן פון עפּ־ש־היסטאָרישן כאַראַקטער אָריענטירט ער זיך נאָך ווי ס־איז אין זעען מענטשן און דערשייגונגין לויט יידיש־רעליגיעזער הבנה און הרגשה. ערגער אָבער איז עס ביי לירישע אינדיווידועלער שרייבעריי. דאָ פאַלט אַריין אָפט אפילו אַ היימישער דיכטער אין אַ מין פאַרבלאָזן, אימפּאַטעגטן סנאָביזם. אים דאַכט זיך אויס, אַז אַנדערש ווי נאָך נייען די אויסגיטרעטענע פוסטריט פון די פּערזענלעך־שאַבּלאָנע גלוסטיקנישן און בּרוסטינישן איז נישט מעגלעך. ס־איז אים דעמלט ענג די וועלט. ביי זיי, ביי די גויים און די פאַרגויאישטע יידן — שטייט דאָך דער עראָטישער יצר אין מיטל־פּונקט און שפּייזט זיי פּסדר מיט אַ ברייטער האַנט. יעדער נייער סאָג פון זייער צולאָזן בשר־ודמדיק לעבן און רייכן אינסטינקדמיון טראָגט זיי צו פרישע הייסע עמאָציעס און אין זייער שוויץ וואַרימין זיי אויס „לירישע" ליטעראַטור. דער יידישלעכער דיכטער קען דאָך דעם דאָזיקן לייכטן „שעפערישן" שטייגער נישט מיטמאַכן. ער ווייסט דאָך, אַז מיט אַזאַ „שעפערישקייט" האַקט ער אונטער יעדן פאָדים, וואָס זאָל אים פאַרבינדן מיט אמתער יידישער פּאָעזיע. פּשוט, ווייל „עינא ולבא תרי סרסורי דעברה". טאָ וואָס טוט ער אָבער פאַרט? אין אַזאַ מצב פאַלט ער אַריין אין סתם אַנעמישער סענטימענטאַלישקייט איבער יחידישער פרייד און לייד, טרויער און באַגער וכדומה, אויסגיקוועטשט פון זיין אומשעפערישן דמיון, וואָס אינטערעסירן גאָרנישט דעם ערנצטן לייענער און שפּייזן אים אַ וודאי נישט. אויך זייערע נאַטור־לידער און פּייזאַזשן זענין צומיינסט פון דעם זעלביקן שניט: עפּיס סתם גימאָלט און גיגראַמט און גיקלעטערט אויף דער לבנה... אָן יידישלעכן בליק און טיפערן אַריינקוק אין דער אייביקער מיסטעריע פון די בריאה־פענאָמענין.

אונדזערע היימישע דיכטער — אויף וויפל זיי זענין דאָ פאַראַן — דאַרפן דעריבער האָבן אַ סך הכשרה, קודם־כּל וואָס נוגע דעם עצם־מהות פון יידישער דיכטונג. זיי דאַרפן זיך באַפרייען אינגאַנצן פון די אין דער־פרעמד־אויסגיבאַרגטע מוסטערן, וואָס פּאַסן זיך בשום אופן נישט צו די וועגן און צילן פון עכט יידישער פּאָעזיע, אַזוי ווי זי זאָל ערשט פון דאָס ניי רעסטאַווירט ווערן אין דער יעצטיקער תקופה.

ישראל עמיאַט, וואָס האָט לעצטנס אַרויסגיגעבן זיין נייע לידער־זאַמלונג „איבער מחיצות" איז אָבער פון די ווייניקע ביי אונדז, וואָס ווייזן אַרויס ערנצטן באַווילן זיך צו באַפרייען פון דער פרעמד־סנאָבישער אומשעפערישקייט. ער באַמיט זיך טאַקי אַריבּערצושפּרייזן פאַרשידינע מחיצות און מכשולים, וואָס צוימין פאַר דעם נייעם יידיש־רעליגיעזן דיכטער דעם וועג צו עכט־יידישער שירה. אויך ביי אים איז פאַראַן נאַטור־פּייזאַזשן איבער פעלד און וואַלד, טאָג און נאַכט, דעמער און טונקלקייט וכדומה. אָבער ס־איז שוין דאָ אין זיי אָפט טיפערע הרגשה, וואָס באַגנוגנט זיך נישט מיטן זעען און פילן די שאָל פון זאַכן און דערשיינונגין נאר וויל זיך דערשלאָגן צו זייער טיפערן תוך און אייגנטלעכן מיין.

אמת, דער וועג איז נישט קיין לייכטער לחלוטין. דאָס אויג איז גאַנץ אָפט אונטערגיוואָרפן כּל־ערליי בלענדינישן און מעשה־שטן־שפּילן. אָבער דער גוטער אויג־און־האַרץ־טויכער פאַרלירט זיך נישט אין ברויזנדיקן ים פון קלאַנגין און פאַרבן. ער דערקענט סוף־כּל־סוף דעם חילוק צווישן גלאַנץ און אָפּגלאַנץ צווישן קוועלנדיקער זון־ליכט און מאַט־גיבאָרגטן לבנה־אָפּשיין, צווישן אומענדלעך טיפן אמת־סוד און טעמפּער זינלעך־אַנטאַפּעוודיקער אַלץ־פאַרשטייעניש...

עמיאַט באַמיט זיך טאַקי, ווי בכלל יעדערן ערנסט־יידישלעכער בעל־מחשבה והרגשה איבערצושפּרייזן איבער כּל־ערליי אָפּבּילדן און אָפּקלאַנגין פון דעם אייביק פאַרהוילינים בריאה־רעטיניש און זוכט זייער פּירוש אין לעצטן איבערוועלטלעכן ג—טלעכן מקור, אין וועמינס שויס ס־לעזן זיך אויף אין דער לעצטער האַרמאָניע אַלע סודותדיקע־צושאָטענע פאַרבן־שפּליטערס און פלאַ־פלאַימדיק־צוציטערטע קלאַנגין־ברעקלעך.

אויף וויפל ס־גילונגט אים די דאָזיקע אָן־אַ שיעור אחריותדיקע ראָל אויף אַזוי פיל דערשלאָגט ער זיך, נאָכן איבערגיין די פאַרשידינע וועג־מחיצות, „צום שורש". דערגאַנגין „צום שורש" הייבט ער טאַקי אָן קלאָרער רעדן און ווערט מיט אַ מאָל פּטור די לעצטע רעשטן פון נישט דערזאָגטן און נישט אויסגיקלאָרטן זיכטערישן גישטאַמל. און דאָ זעט ער זיך אַרום, אַז ס־איז אים טאַקי פון אַלע בּלומרשטע רייכקייטן גאָרנישט מער גיבליבן ווי די אייביק־אומדער[illegible]כע און קיינמאָל נישט דערזעצלעכע ג—ט דערקענטיניש.

[illegible]נדיט זיך צו גאָט, דעם שורש פון דער וועלט:

[illegible]ס דו ביסט מיר גיבליבן,\
[illegible]יערע זאַך, ווי גאָלד־ווערט,\
ס־איז אינפלאַציע־צייט\
יאָר־טויזנטער דאַרף מין היינט\
אויף גאָרנישט\
אויף אַ מקחל אַ קליינס\
פון גידאַנק."

די דאָזיקע אינפלאַציע־צייט פון כּל־ערליי מענטשליכע גידאַנקין־טעותים פילן וואָס אַן־אמת אַ סך האַלב־ערנצטע מענטשן אין דער היינטיקער אויסגילייַדיקטער, אַנטוישטער וועלט. זיי זענין אָבער גיבליבן ס־רוב ביים אידעאיש־אינפלירטן פאַפּיר־געלט. זיי האָבן נישט באַוויזן צו באַהאַלטן ביי זיך די הכּרת ד׳. דעם גרעסטן גידאַנקלעכן שאַץ, וואָס לאָזט זיך קיינמאָל נישט ענטווערטן אויף אַן־אַבסאָלוטן אופן, ווייל ער איז אייביק פאַרוועבט אין די פאַרבאָרגנסטע קעמערלעך פון דער וועלט־נשמה און מיט זיין גענצלעכער אינפלאַציע ח״ו מוז אויפהערן דער לעצטער אָטים־צוג פון דער פאַרחלשטער בריאה. דער מחבר גיט דעריבער צו דאָס וואָס ער און זיינס גלייכן פילט יעצט.

„מיט אידעען איז פול די וועלט\
ווי אַ קאַסע אינפלירט געלט\
פאַפּירן־געלט...\
איז גוט כאַטש וואָס כ־האָב דיך אָפּגישפּאָרט\
אין די קעלערן פון מיין גידאַנק.

מיט דעם דאָזיקן „אָפּגישפּאָרטן שאַץ אין די קעלערן פון זיין גידאַנק" איז שוין ממילא דער מחבר נישט נאר נישט קיין גייסטיקער קבצן נייערט ער פילט, אַז דעמלט איז ער גראָד דער אמתער עושר. ער דאָס „שטויבעלע" — איז דעמלט „די גאַנצע וועלט", ווי ס־זאָגט דאָרט דער נביא פון ענתות: „אל יתהלל עשיר בעשרו — כּי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי". ער פילט דעמלט ווי „זיין לעבן איז אַ שמאָלינקע בריק פון אייביקייט ביז אייביקייט" איבער וועלכער דער שכינה־גלאַנץ גייט זיין צמצום־וועג. ער אַנטערשט דעמלט קלאָרער, אַז דאָס שטויבעלע־מענטש האָט דער באַשעפער באַשטימט אַלס קיניג פון זיין בריאה און „דורך אים צאַפּלט דאָס שפּיל פון קלאַנגין און פאַרבן", דער גאַנצער אוניווערס־אַקייגן זיין באַשעפער אין פרייד און פרילינג־אויפקום און „דורך אים און דורך זיין אינגעווייד גייט די וועלט איר לעצטן שטאַפּל" צום בורא, צום אין סוף.

איבערשפּרייזן די „מחיצות" פון כּל־ערליי אויג־און האַרץ־בלענדינישן און צוקומין „צום שורש", צו דער פולבלוטיקער יידישער הכּרה פון ג—טלעכן אין סופקייט־כּוח אין דער בריאה — איז די אויפגאַבע פון יעדן יידישן מענטש. נישט מער, דער בעל־מוח דערשלאָגט זיך צו דעם דורכן זייביקן שלייפן און לייטערן פון היידנישן ראַסט די שאַרף־שטאָלינע גיהערן־ספּרענזשיניס און דער מענטש פון האַרץ, דער דיכטער, טוט דאָס דורכן קפיצת־הדרך פון גיפיל דורכן דרייסטן פלי אויף די פליגלין פון די צוזינגינע האַרץ־סטרוניס.

אין דער יעצטיקער פאַרווירטער תקופה פון מוראדיקן היידנישן גידאַנקין־און גיפילין־גיוויטער ווען מענטשלעכער מוח ראַסטיט און פון מענטשלעכן האַרץ שפּאַרט אַרויס דער מיאוסער ריח פון צוברויזטער אינסטינקטן־סטיכיע סיי אויף אָפינע בולוואַרן און גאַסן און סיי אין פאַרמאַכטע שטיבער פון הויך־שולן און קונסט־טעמפּלין — אין דער דאָזיקער גיפאַלינער תקופה איז נאָך שטאַרקער דער חוב פון יידישע מענטשן מיט גיזונטע מוחות און הערצער אַריינצובלאָזן גילייטערטע מחשבות און גיפילן אין קראַנקין מענטשלעכן אָרגאַניזם. די וואָס פאַרנעמין זיך מיט דער דאָזיקער איידעלער ראָל ביי אונדז, אפילו ווען זייערע מיטלין און כּוחות זענין באַשיידינע — דאַרפן דעריבער האַרציק באַגריסט ווערן.

עמיאַט איז איינער פון די וואָס גייען ביי אונדז אויף דעם וועג מיט שטייגנדיקר הצלחה. ער דאַרף זיך באַפרייען אין זיין דיכטונג פון צופיל סענטימענטאַלישקייט. דאָס איז נישט תמיד אַ סימן פון גדלות און טיפער פילנדיקייט. ער דאַרף אויך דערגיין צום „סוד־הצמצום" אין זיינע זאַכן. מ־קען זיין אַ גוטער דיכטער אויך מיט אַ פּאָר גוטע לידער, פּונקט אַזוי ווי מ־קען זיין אַ גוטער פּראָזע־שרייבער מיט אַ פּאָר וואָגיק־גוטע מאמרים. ס־איז נישט גוט די פּאָר פייער־פונקין וואָס מע פאַרמאָגט צו צושפּרייטן און צושפּליטערן אין אַ סך ווערטער. די ווערטער שלינגען איין די ליכט־פונקין און מאַכן זיי נישט קענטיק.

ביי אַ גוטער שרייבערישער עקאָנאָמיע קען מען אין איין ליד אָדער אין איין מאמר אַרויסזאָגן מער ווי אין אַ טוץ צופלאַטינע לידער און מאמרים, — דער חילוק איז נאר וואָס דער איינדרוק און די עקספּרעסיע פון אַ קאָנדענסירטער שירה איז תמיד אומפערגלייכלעך־שטאַרקער און דויערנדיקער ביים בעסערן לייענער. בולטע סימנים פון אַזאַ „צמצום" ווייזן זיך שוין טאַקי אין מאַנכע פון זיינע לעצטע זאַכן.

דער שפּריין „איבער מחיצות" פון עמיאַטן איז טאַקי אין פיל הינזיכטן באַלערנדיק פאַרן בעסערן שרייבער ביי אונדז וואָס זוכט אמת־יידישע אויסדרוק־פאָרמין און גייט אויף דעם וועג מיט פעסטערע און זיכערע טריט.

רבקה הורוויץ / אונדזער אַחריות!

ליבע שוועסטערן! באַגייסטערט צו הערן איז זייער לייכט, א גוטע רעדע קען דעם מענטש אזוי באַגייסטערן, אַז ר׳זאָל אָראָפּנעמען פון זיך דאָס טייערסטע און אַחעקשענקען, אָדער מבטיח זיין תּמיד צו אַרבּיטן פאַר דעם אידעאַל — צו האַלטן זיך בעת דעם ״ירעאַל בײַ זיך דאָס גאַנצע לעבן — דאָס פעלט אונדז לײַדער.

(גיזאַמלטע שריפטן זייט כ״ה)

מיר פּײַערן הײַנט אונדזער צען-יעריקן יובל, מיט וועלכן ס׳זענען פול די שפּאַלטן פון אונדזער פּרעסע, וואָס באַווייזט, אַז בנות איז שוין אַזאַ פאַקטאָר, מ׳מוז וועלכן די עפנטלעכקייט רעכנט זיך און ווידמעט איר אַ יובל. אַזאַ חשבון אָרט.

לא ברעש ה׳ — נישט דער עיקר איז אָבער בײַ אונדז דער טומל. עפנטלעכע פײַערן, דאַרף נאָר זיין אַן־אַריבּערגאַנג צו אַן־אמתע תּוכנדיקע אַרבּיט. דאָס אַלץ איז נאָר אַן־הקדמה, אַן־אײַנלייטונג און נישט מער.

דאָס יובל-יאָר, דאַרף בײַ אונדז זיין אַ יאָר פון חשבון - הנפש. וואָס מיר האָבן אויפגיטון און וואָס פאַרפעלט. זיך מתוודה זיין און זאָגן דעם אמת. אַז ס׳איז נאָך צו ווייניק, וואָרן מודה זיין איז אַ שטאַפּל אויף ווייטער און העכער צו גיין — צו פאַרשענערן און פאַרטיפן אונדזער אַרבּיט, — דאַרף צו זיין דאָס טעמא פון אַ״ע אונדזערע צוזאַמענטרעפן, און צו פאַרנעמען דעם חשובן אויוון-אָן אין אונדזער טריבּון.

דאָס באַטראַכטן קלאָר אונדזער מצב, וועלן מיר קומען צום אויספיר, אַז פיל גיביטן זענען נישט אויסגינוצט גיוואָרן, אָבער זעלבּסט-קריטיק איז אַ סימן פון לעבן, וואָס יעדער ערנצטער מענטש מוז דערויף פּעאיק זיין. דאָס איז גיזונט און דאַרף נישט דערפירן צום פאַרצווייפלן ח״ו.

און וואָס פעלט בײַ אונדז? וואָס? לאָמיר טאַקע נעמען און באַטראַכטן: קודם-כל שפּירט זיך אַ מאַנגל אין אַחריות פון די בנות-פירערנס, פאַר גאַנצקייט אין דער באַוועגונג!

מיר טרעפן ערנצטע בנות - פירערנס, וועלכע זענען און פילן זיך אַחריותדיק פאַר די גרופּע, מיט וועלכן זיי פירן אָן, אָבער נישט פאַר דער באַוועגונג, אַלס גאַנציס. אַזאַ פירערן דאַרף האָבן דעם באַוואוסטזיין, אַז מיר זענען אַ באַוועגונג פון פאַרשידינע אָרגאַניזאַציעס, פון וועלכע אַסך פאַרמאָגן נישט די באַדינגונגען און אָנפירנדיקע כּוחות, וואָס זאָל זיי אָנווייזן און אַנטוויקלען. אַפט ווערט מען מיד פון דער אַרבּיט און מע גאַרט נאָך אַחברישן גרוס, פון דער פרעמד, פון דער ווייטן, אַ חיזוק-וואָרט, אַז מע זאָל וויסן, דאָס מ׳איז נישט אַליין, אַז מיר האָבן ב״ה שוועסטער, וואָס אַרבּיטן, פאַר דער זעלבער זאַך וואָס מיר.

ס׳זענען פאַראַן אָרג. וואָס נויגן אָב פון דער אָנגיצייכנטער ליניע, גיפונין זיך נישט אונטער אַן-השגחה. דאָס זענען אַלץ ענינים וואָס קומען פאָר אין אַ באַוועגונג און פאַרבלײַבן אַזוי טאָר עס נישט. אַ באַוועגונג מוז האָבן מענטשן, וועלכע זאָלן זיין פאַר איר אַחריותדיק. אונדזערע בנות-פירערנס פעלט זעלבּסטשטענדיקייט. מיר פאַרלאַנגין פון אַנדערע, ווייניקער ווי פון זיך.

צו ענדערן דעם דאָזיקן מצב ליגט דווקא אין אונדזערע הענט גופא. דער טורנעע וואָס איז גיוואָרן באַשטימט אויפן יובל-יאָר, דאַרף געבּן דעם ענטפער, צי האָבן מיר פאַרשטאַנין אונדזער אַחריות צי נישט.

צען יאָר, דערמאָנין מיר בײַ יעדן גילעגנהייט, וועגן די נייטיקייט פון באַזוכן שטעט דורך בנות עסקנות. זאָל מען אינים עלפטן יאָר אויך דערוועגן בלויז רעדן? וועט איר דערצו דערלאָזן, בּנות פירערנס! וועט איר רוען און נישט ווידמען אײַערע כּוחות און צײַט (ווי ווייניק מיר זאָלן עס נישט האָבן) פאַרן אויפבוי פון דער באַ״צגונג, אויף גיזונטע יסודות.

ס׳איז נישט גינוג צו זאָרגן פאַר דער אָרטיקער אָרגאַניזאַציע. די באַוועגונג דאַרף מענטשן או די באַוועגונג, דאָס זענען די נאָנצטע שטעט און שטעטלעך, וועלכע דאַרפן אונדז, בנות - פירערנס. יעדע ערנצטע בנות-פירערן דאַרף זיך פאַרטראַכטן, וואָס טוט מען פאַר דער באַוועגונג, אינים יובל-יאָר. פאַ״ן נאָנצטן שטעטל פאַ״ די ווייטערדיקע. ווי אַזוי שאַפט מען נייע אָרגאַניזאַציעס און פון טראַכטן אַריבּער צו מעשים. מער יוגנטלעך התלהבות אין דער אַרבּיט! — דאָס דאַרף געבּן דער שטויס צום שאַפן, צום אויפטון, אָבער מיר זעען, אַז נישט אַלע פאַרשטייען דעם אַחריותדיקן חוב אין אַזאַ שעה. פון איין זייט און פון דער אַנדערער זייט פאַרשטייען נישט אונדזערע אָרגאַניזאַציעס, וואָס דאָס הייסט אַ יוגנט-באַוועגונג.

אט אַזוי הערן מיר אַן-ענטפער פון צ. ס. אויף אַן-אָנפראַגע כּכוחן לעצטן טורנעע: פיל שטעט, פאַר וועלכע ס׳איז באַשטימט גיוואָרן באַזוכן, האָבן זיך אָפּגיזאָגט צו צאָלן אפילו דעם קליינים סכום רייזע-הוצאות און אַ טייל אָרגאַניזאַציעס האָבן פאַרלאַנגט דורכאויס, אַז כ׳זאָלן קומען אָנפירנדיקע אגודה - פּערזענליכקייטן, נישט קיין פירערנס און נישט קיין לערערנס. אט אזע״כע באַציאונגען מצד די אָרגאַניזאַציעס. באַווייזן, אַז זיי פאַרשטייען נישט דעם חוב פון דיסציפּלין און עס קומט צוליב נישט באַרעכנטקייט, ווען אפילו די אגודה-פּערזענלעכקייטן זאָלן פאָרן, דאַרף מען אויך הערן און דורכשמועסן זיך מיט מענטשן, וואָס לעבן און זענען אַרײַנגיטון אין גאַנצן אין דער באַוועגונג. און וואָס פאַרמאָגן דעם חוש פאַר פּעטיקייט און אָנווייזן.

מיר מוזן שפּירן כּוחות אין זיך אַליין! מיר מוזן ווערן זעלבּסטשטענדיק! מיר מוזן אַליין אַרבּיטן פאַר זיך. אם אין אני לי, מי לי, מיר זיצן שוין נישט אויף קעסט, אַליין, מיט אייגינע כּוחות ווילן מיר זיך אויפבויען. מיר ווילן זעען אונדזערע פירערנס בײַ דער אַרבּיט אין דער באַוועגונג. צי איז דען אונדזער אידעאַל ווייניקער גרויס פון אַנדערע. וואָס מי׳ טוען זיך כּאַר אים אַזוי ווייניק מוסר-נפש זיין? אַלע יונגע חברות קוקן אויף אייך, בנות-פירערנס. ווילן אייך זעען אַלס מוסטער פון מסירת-נפשדיקער אַרבּיט, זיי ווילן אין אונדז זעען ווירדיקע יורשים פון אונדזער מאַמין, פרוי שרה שענירער ע״ה. און זי ע״ה, טראָץ איר שוואַכקייט און נישט יונגקייט, גיפאָרן, גיוואַנדערט פון שטאָט צו שטאָט. גיוועקט און גימאָנט. מיר האָבן גיזעען איר מוסטער-אַרבּיט און אויך מיר מוזן עס באַווייזן, איבּערגעבּן די ירושה פון דער מאַמין, דורך מעשים. מער אַחריות פאַר דער גאַנצקייט פון דער באַוועגונג און מער זעלבּסטשטענדיקייט, דאָס איז דאָס פּראָגראַם פאַר אונדזער יובל-אַרבּיט.

צו אייך יידישע בעל-בּיתטס!

כ׳דערלויב מיר אויפמערקזאַם מאַכן, אונדזערע יידישע בעל-בּיתטס, אויף אייניקע „קלייניקייטן״ (אפשר וועט איר עס אַזוי אָנרופן), למשל: איר זענט פאַריאָגטע און פאַרטרודטע, און דערײַבער האָט איר אָנפאַרטרויט אייער הויזפירונג יידישע מיידלעך. אויף וועמין איר פאַרלאָזט אייך אין עניני כּשרות.

אמת הדבר, אויף אַ יידיש מיידל איז זיך אַוודאי מער סומך צו זיין ווי אויף אַ קריסטין. אָבער נישט אין גאַנצן. ס׳זענען הײַנט פאַראַן אַ טייל יידישע שטוב-מיידלעך, אויף וועלכע מע דאַרף האָבן שטאַרק השגחה, מע מוז אַ״יין נאָכזעען און קאָנטראָלירן, צי זי נייגט נישט אָפּ פון דיני כּשרות. בײַ אַזעלכע לייכטזיניקע מיידלעך, איז אַ גאַנץ קליינער חילוק צווישן מילכיק און פליישיק, וואָס איז כּידוע אַ גרויסער עיקר בײַ אַ יידישער ווירטשאַפט.

זייענדיק פאַרבּעטן צו אַ פאַמיליע אויף שבת, האָט די שרייבּערן פון די שורות גראָד גיזעען ווי דאָס שטוב-מיידל האָט גאַנץ זעלבּסטפאַרשטענדלעך גיוואַשן דאָס גיפעס, נישט ווערנדיק דערבּיי אויפמערקזאַם גימאַכט פון אירע גאָר חסידישע בעלי-בּתּים. אויף מיין פאַרוואונדערונג, האָט דאָס שטוב-מייד״ גיענטפערט: „מיר לעבּן הײַנט אין צוואַנציקסטן יאָר הונדערט און מיר זענען שוין נישט אַזוי פאַנאַטיש״. צוליבּ כּבוד-השבת האָבּ איך נישט גימאַכט דערפון קיין טומל, אָבער אויף מײַן פראַגע האָט מיר די בעל-בּיתטע גיענטפערט, וועלנדיק זיך ריינוואַשן: „וואָס מיינסטו, אַז איך זע אַלץ, וואָס יענע טוט דאָרטן״.

פאַרוואָס טאַקע נישט, פאַרוואָס זאָל מע נישט זעען? פאַרוואָס זאָל מע נישט קוקן און בּודק זיין מיט אַלע פּרטים, אויבּ ס׳ווערט אָפּגעהיטן שבת אין אַלע ענינים, אויבּ מ׳עסט זיכער מאכלות כּשרות.

צי ווייסט איר דען, וואָס פאַר אַ גרויס און הייליק אַחריות איר טראָגט אויף אייך מיטן טיטל „עקרת הבית״?

צי ווייסט איר, אַז ס׳וועט קומען אַ צייט ווען איר וועט דאַרפן געבּן דין-וחשבון פאַר אַזאַ פאַרנאַכלעסיקייט?

דאָס זעלבּע איז מיטן אַראָפּנעמען די לייכטער אין שבת, וואָס מע האַלט עס פאַר אַ „קליינים חטא״ מע קוקט דערײַבּער דורך די פינגער. און ווער איז דערפאַר פאַראַנטוואָרטליך, אויבּ נישט די בעל-בּיתטע?

אַזעלכע הייזער, ווי מ׳איז נישט מדקדק אויף די מעשים פון די שטוב-מיידלעך, זענען פאַראַן גאָר אַסך, און לײַדער אַפילו בײַ גאָר חסידישע, וואָס דאַרפן מיט זייערע מעשים דינען אַלס מוסטער. מיר מוזן אָבער איינמאָל פאַר אַלע מאָל אויפמערקזאַם מאַכן דערויף די יידישע בעל-בּיתטס און זאָגן:

זעט, קוקט און פאַראינטערעסירט אייך מיט אייער שטוב-ווירטשאַפט. זעט, אַז יידישקייט זאָל אַרויסגיפּילט ווערן נישט בלויז פון די זמירות און תּפילות, נאָר פון יעדן טעלער און לעפל. אַלץ זאָל זיין מיט חשבון און מיט אַ יידישן חשבון.

וואָרנט אייע״ע שטוב-מיידלעך און לערנט זיי, דע״צייט זיי אין עניני שבת וכשרות. וועלן זיי אייך הערן — מה טוב! און אויבּ נישט, מוזט איר זיי דערווייטערן פון אייער שטוב, ווייל איר זענט מכשיל אייער גאַנצער פאַמיליע אין איסורים, און עבירה גוררת עבירה און אַלץ וועט זיין אויף אייער אַחריות, ווייל אייער אויפגאַבּע איז עס צו האַלטן אַ יידישע שטוב אינים פולן זין, ווי ס׳פּאַסט פאַר אַ גיטרײַע יידישע פרוי!

אסתּר צפורה ווינער

שרה ראזא
לאָמיר פאַרשטאַרקן אונדזערע פּאָזיציעס

די זיבּיטע מלוכה — די פּרעסע, פאַרבינט אונדז מיט דער גאַנצער וועלט, פירט אונדז אַרײַן אין אומבאַקאַנטע לענדער, מיר לעבּן, דורך איר, אינים לעבן פון דער וועלט אין זיין הײַנטיקער גישיכטע. באַקענט אונדז מיט אַלע גישעענישן אין אַלע וועלט-טיילן. גרויס איז אַט דער כּוח.

אָבער פאַראַן נאָך אַ כּוח, אַן-אינטימערער, וואָס דרינגט אַרײַן אין אונדזער נשמה, דאָס הייסט שוין נישט פּרעסע נאָר — ליטעראַטור. דאָס איז דאָס בּוך, וואָס פאַראייביקט פּסיכאָלאָגישע פאַקטן. רעדט צו אונדזער אינדיווידואַליטעט, איז אַ גיטרײַע חבֿרטע, באַקענט אונדז מיט אונדזער אייגן לעבּן. טויכט אויף דאָס וואָס דרימלט אין די טיפינישן פון אונדזער אינערן, גיט עס פאָרים און אינהאַלט, מיר לאַכן און וויינין מיט דעם העלד.

אַזאַ בּוך איז אַ דערציער, אַ לערער, וואָס האָט אַ שטאַרקע השפּעה אויפן לייענער און דערפאַר דאַרף מין אויסקלויבּן דאָס בּוך, אַז ס׳זאָל נישט שלעכט משפּיע זיין, אַז בּשעתן לייענין זאָלן די גידאַנקין זיין ריינע און קלאָרע און נישט פאַרסמין דעם מוח. ווייל אונדזער מוח איז אַ שטאַרקער אויפנעם-אַפּאַראַט, וואָס קאָנסערווירט די אָנשויאונג און אויבּ שוין יא זיין אַ קאָלעקציאָנערן-זאַמלערן, טא זאָלן עס שוין זיין אײדעלע און ריינע שטיינער.

יעדיס בּוך ווירקט און באַאיינפלוסט, ווי שנעל מע זאָל עס נישט אַדורכלייענין. די לייענערין ווערט מיטן אינהאַלט אַזוי פאַראינטערעסירט און מיטגיריסן, אַז זי קען זיך נישט אַליין אָפּשטעלן אויפן אָרט און קריטיקירן. ערשט שפּעטער דערקענט מין, ווי אומדירעקט, איז עפּיס פאַרוואָרצלט גיבּליבּן אין מוח. עפּיס האָט גיווירקט, און אַנעכא רופט זיך אָפּ אויף די אַרויסגיזאָגטע גידאַנקין און מיינונגין אינים בּיכל.

פּרעסע און ליטעראַטור איז לעצטנס גיוואָרן אַזאַ מאַטעריאַל, אָן וועלכן דער מענטש קען פּשוט נישט לעבּן. מע מוז זיך הײַנט פאַראינטערעסירן מיט פּאָליטיק, ווירטשאַפט, מעדיצין, קונסט, ליטעראַטור און דערציאונגס-פּראָבּלעמין. מיר זענין שוין גיוואָרן פאַרבּרידערט מיט דעם אַלים, אָבער אַמאָל מוז מין זיך אויך פאַר אַ בּרודער היטן. יעקבֿ אבינו האָט גיבּעטן: הצילני נא מיד אחי, מיד עשו (באַהיט מיך פון מיין בּרודער, פון עשו) און נישט קיין וואונדער אויף אַזאַ תּפילה אין דערצייט ווען מיר ווייסן, אַז זיין בּרודער האָט דערפירט צו גאַנץ אַנדערע אָנשויאונגין אינים לעבּן יא, יעקבֿ אבינו האָט אונדז דערמיט גילערנט, מיר זאָלן זיך היטן פאַר דעם נאָנטן, וואָס איז אָבער פאַר אונדז ווילדפרעמד.

דאָס זעלבּע איז מיט די אַלגימיינע פּרעסע. וועלכע איז—טראָץ איר וויכטיקייט און לעבּנס-נויטווענדיקייט—ווייט פון אונדז, נישט בּלויז ווייט, נאָר אָפּט שעדלעך בּיז גאָר. ווייל אַנשטאָט צו דערציען און פאַרפלאַנצן די שענצטע עטישע יידישע מדות בּיים יידישן לייענער, זענין זיי גיוואָרן אַ מקור פון דעמאָראַליזאַציע, מינות און הפקרות, וואָס רופט אַרויס אַן-עקל בײַ יעדן ערלעך-יידישן מענטש. אַלע שעדלעכע מיקראָבּן פון אַסימילאַציע, דער אַזוי-גירופינער נאַציאָנאַליזם און דער אַנטי-רעליגיעזע־סאָציאַליזם. האָבּן זייער מקור און חיונה די גרינדער פון דער אַלגימיינער יידישער פּרעסע, פונוואַנין ס׳ווערן גישליידערט גיפטיקע פיילן אין סאַמע האַרץ פון אָרטאָדאָקסישן יידנטום.

די אָרטאָדאָקסיע האָט דעריבּער גימוזט אַרויס אין דער ייד׳שער עפנטלעכקייט, דורך דעם זעלבּן מיטל, דורך דער פּרעסע. נישט בּלויז, כּדי צו ראַטיווין דעם שארית-הפּליטה פון יידישן מענטש, נאָר כּדי אויך ווי ווייט מעגלעך צו קעמפן און שטיין אויף דער וואַך, פאַר אונדזערע הייליקטימער, וואָס זענין אַזוי שטאַרק נתחלל גיוואָרן.

און אַ גישעענער און דערפרייענדיקער פאַקט איז זי שוין הײַנט, די אָרטאָדאָקסישע פּרעסע.

איר השפּעה איז שוין נישט אונטער אַ פראַגע-צייכן, איר השפּעה איז שוין שטאַרק אָנזעעוודיק אין יעדן שטאָט און שטעטל. אונדזער טאָג, תאכן און חודש-פּרעסע, האָט בײַ אירע באַשיידינע מיטלין באַוויזן צו שאַפן אַזאַ ריזיקע מחנה ווי ס׳איז הײַנט אַגודת-ישראל, מיט אַלע אירע אָפּצווייגן און מוסדות, און צווינגען דעם שונא, זיך באַציען מיט דרך ארץ און אָנערקענונג פאַר איר.

אַ באַזונדער חשיבות האָט אָבער די השפּעה פון אונדזער בּית-יעקבֿ-זשורנאַל, וועלכער האָט נישט בּלויז גיווירקט אויפצושטעלן אַזאַ מחנה ווי ס׳זענין די בנות. נאָר אויך אַרײַנגידרונגין אין אונדזער טיפסטן פּנימיות, אין אונדזער האַרץ און מוח. פּשוט אַ רעוואָלוציע גימאַכט אין אונדזער דענקין און פילן, אַוועקגיריסן אונדז פון פרעמדע וועלטן, פרעמדע אידעען און בּיכער און פאַרוואָרצלט מיף אין אונדזער באַוואוסטזיין ליבּשאַפט און צוגיבּונ״נקייט צו אונדזער תּורה און ספרים־שאַנק. פונוואַנין מיר שעפּן די אָנווייזן און אויפקלערונגין בנוגע אונדזער התנהגות אין לעבּן.

וחי בהם! מיר לעבּן און באַלעבּן מיט דעם נצחיותדיקן תּורה-אידעאַל, וואָס דער בּית-יעקבֿ-זשורנאַל, מיט אירע אויסגאַבּן און ליטעראַטור, באַלערנין אונדז, נישט מיר ווערנדיק און נישט אָפּשטעלנדיק זיך פאַר קיין שום שוועריקייטן.

יעדער נומער איז בײַ אונדז אַ שמחה, אַ קוואַל פון פאַרטיפן זיך און לערנין. דורך די זשורנאַלן איז פאַר אונדז אַדורך אַ גאַנץ לעבּן פון לערנין און דערציען, דורך די פרוי שענירער ע״ה, פון איר ערשטן בּריוו צו דער גרינדונג פון בנות בּיז איר לעצטן בּריוו פון איר קראַנקן-בּעט, די גאַנצע גישיכטע פון בנות ווערט פאַר אונדז פילמירט, דורך די בּלעטער פון זשורנאַל, די גישיכטע פון אירע גרינדער און אידעאַלאָגן.

די רעדאַקציע באַמיט זיך אַ״יעף צושטעלן דעם זשורנאַל, אויף אַ וואָס העכערן ניוואָ, אָפט שוין גימאַכט די התחלה אַרויסצוגעבּן עס אַלס צוויי-וואָכנבּלאַט, אָבער ס׳איז נישט צושטאַנד גיקומין און דאָ קומט די האַרבּע שאלה פאַרוואָס?

האָט דאָך דער זשורנאַל די ברייטסטע אָנערקענונג אין אַלע יידישע קרייזן, אַפילו געגנער ווייזן אָן אויפן הויכן ליטעראַרישן ניוואָ פון זשורנאַל, נו, וואו דאַרף מין זוכן די סיבּה פון איר נישט-רעגולערן דערשיינין?

— אין פּשוטער פאַרנאַכלעסיקייט פון די, וועלכע האָבן דעם זשורנאַל צו פאַרדאַנקין אַזויפיל, זייער דערציאונג און לערנין, זייער גיזעלשאַפטלעכער אַרבּיט און אָנזעען. זיי זענין נישט דאַנקבּאַר זייער פירער און דערציער, וואָס האָט זיי גירופן צום לעבּן, צום שאַפן און בּויען, און דעריבּער דאַרף אין יובל-יאָר, פײַערלעך פּראָקלאַמירט ווערן די אַקציע פאַר הייבּן דעם ניוואָ און טיראַזש פון אונדזער זשורנאַל, און דערמיט הייבּן דעם כּבוד פון אונדז גופא, פון אונדזער אידעע.

שטאַרק בּיז גאָר איז הײַנט דער דראַנג צו וויסן. אַ פײַער-פלאַמינדיקן בּרען נעמט אַרום די יוגנט פאַר בּיכער און באַזונדערס שיינע ליטעראַטור, דאַרף מין גיוואָרנט זיין, ס׳זאָל חלילה נישט זיין, כּי תצא אש ומצאה קוצים — אַז נאָכן אויסבּרעכן פון אַזאַ פײַער, זאָל מין גיפינין דערנער, וואָס זאָלן צושטערן, פאַרבּלוטיקן אונדזער יידישער נשמה. מיר דאַרפן געבּן אונדזערע שוועסטער אַזאַ ליטעראַטור, וואו זיי זאָלן גיפינין רויזן און פון אייגינים יידישן גאָרטן.

אַ באַזונדערן דאַנק פאַרדינט דער בּ״י-פאַרלאַג, פאַרן אַרויסגעבּן קינדער-ליטעראַטור, וואָס ווירקט שטאַרק דערציעריש און באַלערנדיק אויפן שול - קינד. ס׳איז גאַנץ לייכט צו באַמערקן, אַז די קינדער, וועלכע קויפן נישט אויס דעם קינדער-גאָרטן, בּלײַבּן אַ סך אָפּגישטאַני און צוריקגיצויגן אינים שטייגן בײַ די לימודים. גאַנץ אַנדערש איז דער גידאַנקין-גאַנג פון קינד, וואָס לייענט די קינדער-אויסגאַבּן, זיין פאַנטאַזיע און לעבּנס - פאַרשטעלונג איז אַ יידישע, זיינע חלומות ווי אויך זיין רעאַגירן אויף אַלים איז מיט אַ בּליק פון אַן-ערלעך יידיש קינד און דעריבּער מוזן די מוטערס זעען, אַז זייערע קינדער זאָלן האָבן און לייענין דעם קינדער-גאָרטן.

אויבּ מיר ווילן געבּן אונדזערע שוועסטער, אָנשטאָט דערנער — רויזן, מוזן מיר זעען זיי זאָלן זיך צובּליען, צוואַקסן און דאָס נאָר דורך אַרבּיט, נאָר דורך מחזק זיין אונדזער קינדער-גאָרטן, אונדזער זשורנאַל, דורך פאַרשפּרייטן און פּראָפּאַגירן אַלע אירע אויסגאַבּן, וואָס בײַ אַ גיהעריקן אמתן רצון, וועט ער זיכער בּרענגין דעם גרעסטן דערפאָלג און אַזוי אַרום צום פאַרשטאַרקן אונדזערע פּאָזיציעס אין לעבּן.

(פון אַ רעפעראַט אויף אַ יובל אַקאַדעמיע אין בענדין)

עלי־פייערונג אין „אהל שרה"

די טעג איז אין דער ארביט-היים און הכשרה-קבוץ „אהל-שרה" אין לאדז פארגיקומען א פייערליכער גיזעגינונגס-אוונט לכבוד דעם אפפאר פון א גרופע חברות קיין ארץ-ישראל. דעם אוונט עפנט דער ראש-הקבוץ פרל. אכתר נעפנער, מיט א קורצער איינדרוקספולע רעדע, וועגן דעם באטייט פון דער עלי׳ פון בנות-חברות קיין א״י, נאכדעם, ווי זיי האבן גילעבט און גיווירקט א יאר צייט אין די מויערן פון „אהל שרה", וואס דאס גיט זיי מיט א רייכן באגאזש פון צדה לדרך. צו קענין פיאנעריש שאפן אין הייליקן לאנד.

דער גרינדער פון „אהל שרה" שטעלט זיך אפ באריכות אויף די צוויי יעריקע דערגרייכונגין פון „אהל שרה", וואס דערציט און איז מכשיר אין אמתן אג דיסטישן גייסט די עולות פארן הייליקן לאנד. ה׳ פרידנזאן ווייזט אן אוף דער גרויסער הצלחה, וואס עס באגלייט די אנטוויקלונג פון „אהל שרה" און הגם דאס פירן און אויפהאלטן דעם הויכן מוסד, איז כסדר א שווערע הארעוואניע, וואס לאסטיט אויף אים, איז ער אבער צופרידן מיט די עלי׳-רעזולטאטן, וואס גייען מיט סדר, ערליכקייט און מיט גיוויסנהאפטער אידעאיש-קייט. דאן האלט א קורצן גייסטרייכן רעפעראט דיר. נטע בערלינער. ער שטרייכט אונטער באזונדערס די וויכטיקייט פון דער גייסטיקער הכשרה, וואס ווערט גיגעבן אין אזא פולער מאס אין „אהל שרה". ה׳ ד״ר יעקב שלאסער, דער פרעזיס פונם פאטראנאט האלט אן-ענטוזיאסטישע רעדע, וועגן דעם חשיבות פון ארץ-ישראל און וועגן דער וויכטיקייט פון אזעלכע עולות, וואס ווייסן אפצושאצן די קדושה פון ארץ-ישראל. נאכדעם וויס-רעדן נאך די חברות פרוי שנור, מיכלא צאלא—וולאצלאוועק, גיטל שטראוויים—בלאשקי, לייענט פאר חברה ציטרין עטלעכע ליטעראַרישע אַרביטן פון דער ספעציעל גישרי-בינער ציימונג לכבוד דעם אוונט און חברה זיסל פינקלשטיין ענפערט אפ אין הארציקע הערטער אין נאמין פון דער עולות-גרופע. זי דריקט אויס טיפע דאנקבארקייט אין נאמין פון אלע פאר דער אידעאלער און איבערגיגעבינער הנהגה פון „אהל שרה" און ווינטשט אלע בקרוב אויך צו דעם זוכה צו זיין. נאך א שלום-רעדע פון ד״ר שלאסער פארברענגין נאך די חברות צווישן זיך אין זייער א גיהויבינער שטימונג ביז שפעט אין דער נאכט.

*

בקרוב דערשיינט א ספעציעלע בראשור „אהל שרה" אין להיק, יידיש און פויליש. אין דער דאזיקער בראשור וועט זיך גיפינין אן-אויספירלעכער איבערבליק איבער דער אנטוויקלונג און דערגרייכונג פונים דאזיקן הויכן מוסד במשך זיין צוויי יעריקן קיום. ס-וועלן אריינקומין אין דער בראשור מאמרים און אפשאצונגין. מיינונגין פון באזוכער, איינדרוקן און איבערלעבונגין פון די חברות, א רשימה פון די 150 חברות, וואס האבן גילעבט און גיווירקט אין „אהל שרה", וואס א גרויסער טייל פון זיי גיפינין זיך שוין אין א״י. באזונדער וועלן זיך גיפינין בילדער פון די איינריכטונגין און א גינויער פינאנץ-באריכט.

בייע קאנדידאטנס, אבער נאר קוואליפיצירטע פאכמענער ווערן נאך אנגינומין ביז ל״ג בעומר. די, וואס וועלן נישט באוויזן אנקומין ביז ל״ג בעומר וועלן שוין במשך א גאנצן זומער נישט קענין אנגינומין ווערן.

בנות־צענטראלע ביי דער ארביט

יובל־קאמפאניע

די יובל-קאמפאניע, וועלכע איז איבער-גיריסן גיווארן, צוליב דער ערשטער יארצייט פון פרוי שענירער ע״ה. ווערט יעצט ווידער באנייט. אלע סניפים דארפן מיט א פארטאפלטער ענערגיע פירן די יובל-ארביטן, בפרט אנשטרענגין אלע כוחות פארן דערפאלג פון די קאנגרעס-פארזאמלונגין, וואס זענין פראקלאמירט גיווארן אויף ל״ג בעומר. יעדער סניף דארף אויך פיבערהאפט פירן די אקציע פון די וואל-קארטיס צום קאנגרעס, כדי צו קענין זיין פארטרעטן מיט וואס א גרעסערע צאל דעלעגאטן אויפן יובל-קאנגרעס.

יובל־אינספעקציעס

די יובל-אינספעקציע, וועלכע איז ארגא יזירט און דורכגיפירט גיווארן דורך דער בנות-צענטרא-לע אין לאדז, האט גיגעבן זייער גוטע רעזול-טאטן. די אינספעקציע האט אין פיל ערטער אריינגיברענגט אויפלעבונג און חיזוק און האט די סניפים זייער פיל באלערנט אין זייער טעטי-קייט. ס-זענין דורכגיפירט גיווארן אינספעקציעס אין די שטעט: דעמבין — רחל שאנצער. זשאר-גאוו — אסתר שערמאן, אפאטשנע —חי׳ קנאלער, יאווארזשנע — צירל שלאמאוויטש, ראוויע-רוסקא— פרל. פרידפערטיק, אזשאראוו — חוה גילערנטער, פלאצק — לאה האנדעלסמאן, לאסק — צירל גרא-ניעוויטש, ז״. וואלע—הינדא האפערן, קאנסטאנ-טין — חי׳ קנאלער, רימאנאוו — פייגא זיסמאן, זגערזש—לאה ראטנער, זאקליקאוו — רייצא הארן, בייטש — ביילא ביאלאוזאס, לעסקא און סאניק—

פייגא זיסמאן, זשעלעכאוו —דבורה אנקעלעוויטש, גאווראווע—פרל. באטשקאווסקא, זשוריק—ליבא ראטשטיין, טלושטש—פרל. בארוכאוויטש, זוואלין—יהודית געלבלום, טורעק — חנה פלידערבוים, פלאנסק — מיניע לעגטשעווסקא, זשוראמין און ווישקאוו — שיינא קאפוסטא, קלימענטאוו — חוה גילערנטער, טארגע—פערל האלבערשטאם, ליפנא—פרל. פוקס, ט ענסטאכאוו—טאבע מוטעל. בס״ה זענין דורכגיפירט גיווארן די אינספעקציעס אין 30 סניפים במשך דעם חודש סיון וועלן די אינ-ספעקציעס פארטגיזעצט ווערן.

בנות־ביולעטין

אויף פסח איז דערשינין דער ערשטער בנות-ביולעטין, וועלכער איז פונאנדערגישיקט גיווארן צו אלע סניפים, אנגיזעענע בנות-טוערנס און חשובע אגודה-פירער. דער ביולעטין האט ארומ-גינומין אן-אקטועלן מאמר וועגן פסח, אנווייזן וועגן אלגימיינער פארזאמלונג, א שמועס מיט די סניפים, וועגן די ענינים פון ארביט פאר כשרות, מוסר און מידות, יהדות און אנטיכעמיטיזם, גייסט פון אחדות, מעשים און אקטיוויטעט א״וו. ס-זענין אויך גיווען אין ביולעטין וויכטיקע ידיעות און אנווייזן וועגן די ענינים: זומער-קאלאניעס, שענירער-לעגיאן, בנות-עלי׳ א״וו. אין צ. ס. זענין דערהאלטן גיווארן פיל בריוו פון פירערנס, מיט דאנק און אנערקענונג פאר דער נייער וויכטיקער אויסגאבע. דעם הייגטיקן חודש דערשיינט שוין דער צווייטער ביולעטין.

פארדינסט־זשעטאנען

ס־זענין שוין אויסגיפערטיקט גיווארן ספעציעלע זילבערנע פארדינסט־זשעטא־נין לכבודן יובל־יאר פון בנות. די זשעטאנין וועלן באקומין די, וואס האבן גיארביט אן איבערייס לפחות 5 יאר ביים פארשפרייטן די בית־יעקב־ליטע־טור און האבן זיך אויסגיצייכנט מיט זייער אקטיוויטעט און ערלעכקייט.

די ערשטע 5 זשעטאנין זענין באשטימט פאר: הינדא בערלינער — נייכאנדז, פעסא גוטמארגן - דאבזשין, טאבע הענענבערג - קשאנאַי. יהודית געל-בלום—ראדאם, מלכה קאדזיאל־אלט-בעקער—בעלכאטאוו. די פארינכט זשע-טאנין ווערן נישט פארקויפט! ווייטערע רשימה וועט פארעפנטלעכט ווערן אין נאנטן נומער.

די מאמיס צוואה

דאס בוך „די מאמיס צוואה", וואס איז דערשינין לכבוד דער ערשטער יארצייט פון שרה שנירער ע״ה איז אויפגינומין גיווארן פון דער גאנצער לערערשאפט מיט דער שטארקסטער אנערקענונג.

פון זייער פיל לערערנס זענין אנגיקו-מין דאנק־בריוו פאר דעם באמת נוצ־לעכן בוך, וועלכיס ס-איז „די מאמיס צוואה" פאר קינדער און יוגנט. ס־ווערט אנגיוויזן דערויף, אז א בית־יעקב־שול, וואס וויל באמת פלאנצן דעם בית־יעקב גייסט צווישן די קינדער, מוז אנווענדן אלע כוחות, אז יעדיס קינד וואס קען נאר לייענין יידיש מוז האבן אזא ביכל און בכלל מוז עס איינגיפירט ווערן אין יעדער שול אלס לייען־בוך. סיי דאס מאטעריאל, סיי דאס לייכטע לשון און בכלל די רעדאקציע דערפון שטעלט אוועק דאס בוך בראש פון אונדזערע שול־ביכער.

כדאי צו דערמאנין די שולן, וואס האבן זיך באזונדערס אויסגיצייכנט ביים פאר־שפרייטן דאס בוך. אויף די ערשטע פלעצער זענין די שטעט: בענדין, ראדאם, קראסנאשעלק, בילגאריי, סטערדין, רא-האטין, קא.ין. גראדזיסק, בלאשקי, אזארקאוו, אטוואצק, אפאלע, זשוראמין, סאקאל, סטאלפצע און גראדנע— פון די שטעט, וואס האבן גארנישט גיטון און זיך יחלוטין נישט אפגירופן וועגן דעם וויכטיקן בוך זענין: ווארשע, פיעטרקאוו, טשענסטאכאוו, ראדאמסק, לובלין, קעלץ, בריסק, קוטנע, קאליש, מאקאוו-מאז.. רימאנאוו, סקערניעוויץ. מיר פאר-עפנטלעכן נאר א טייל פון די שטעט, וועלכע האבן זיך נישט אפגירופן, הגם זייער צאל איז פיל גרעסער.

א גרויסע בראשור אין פויליש

פוגים באקאנטן שריפטשטעלער **הלל זיידמאן**

וועגן דער ארט. פרויען־באוועגונג און וועגן דעם לעבן און שאפן פון שרה שענירער ע״ה

Renesans Kobiety Żydowskiej

אין דער בראשור גיפינט זיך א גינויער איבערבליק פון דער בית-יעקב און בנות-באוועגונג זייט איר אנטשטיין ביזן היינטיקן טאג. די בראשור איז גיטיילט אין 15 פרקים און דער באק: נטער מחבר איז ערוב פארז חשיבות פון דער אויסגאבע.

אינים בוך גיפונט זיך אויך דאס בילד פון פרוי שענירער.

פרייז פון א בראשור 75 גר. 10 שטיק נאר 5 גילדן — אן געלט ווערט נישט גישיקט!

צוזאמען מיט דיר, אונדזער ליבער בתי׳-שוועסטערל **פערעלע** טרויערן מיר נאכן טויט פון דיין גי-ליבטער מוטער **לאה טורקיעלטאוב** ע״ה. אין אונדזער צוזאמענארבעט פארן תורה-אידעאל זאלסטו דיין טרייסט גיפונין.

יתן השם שלא תוסיפי לדאבה עוד.

בתי׳ פארבאנד, פירערן **אסתר זעלמאנס**
וואַרשע. דיין גרופע.

צו די תנאים פון אונדזער אקטיווער בנות-חברה פרל. **ברײנדל גאלדפעדער** מיט ה׳ **יצחק טויבערקלייד** (וואנוואלניץ) ווינטשן מיר א הארציקן מזל-טוב. זאל דער אלמעכטיקער אייער צוקונפט מיט הימלישע ברכות בענטשן און דעם שטערן פון גליק אייך פאר א באגלייטער געבן.

בנות אגודת ישראל
(וואנוואלניץ) **לערערן ה. געפילהויז.**

יובל־ליטעראטור

ווי שוין באקאנט איז דורך דער בנות-צענטראלע צוגיזאגט גיווארן ארויסצוגעבן א ריי ביכער און שריפטן לכבוד דעם יובל־יאר פון בנות. נאך פאר פסח זענין שוין גיווארן פארענדיקט אין זאץ א גאנצע ריי ביכער אין פון היינטיקן חודש אן הייבן שוין אן די ביכער צו דערשיינין לויט פאלגנדיקן סדר:

א) פארהוילינע קדושה

דאס איז א גרעסער זאמל-בוך פון מאמרים, וואס א טייל פון זיי זענין בשעתו גיווען גידרוקט אין „בית-יעקב", וועגן די ענינים פון צניעות און יידיש יוגנט-לעבן לויט דער תורה. דער מחבר פונים בוך איז דער באקאנטער שריפט-שטעלער און פעדאגאג ד״ר משה אשער. דאס בוך וועט האבן א גרויסן באטייט פאר אונדזער יוגנט און דער דערציערישער שטאף דערפון, וועט שטארק נוצן מחזק צו זיין דאס צניעות-לעבן אין אונדזער יוגנט-מחנה.

ב) קוואל פון אייביקייט

א גרויס זאמל-בוך פון בערך 60 מאמרים פון אונדזערע בעסטע שרייבער און פירער. די מאמרים נעמין ארום, כמעט, אלע יהדות-פראבלעמין און אידעא-לאגיש-וויסנשאפטלעכע פראגן אינים ליכט פון יידישן נצחיות-אידעאל. א וויכ-טיק ארט פארנעמט די אגודיסטישע אידעאלאגיע, און חוץ לזה גיפונין זיך אויך מאמרים וועגן ימים-טובים. די מחברים, וואס באטייליקן זיך אינים דאזיקן וויכטיקן בוך זענין: הרב יעקב ראזנהיים, י. ל. ארלעאן, הרב בנימין זאב יאקובזאן, ד״ר נתן בירנבוים, ד״ר שלמה בירנבוים, א״ג פרידנזאן, יעקב לאנדא, גדלי׳ בובליק, ד״ר שמואל דייטשלענדער, ד״ר יצחק ברויער, רש״ר הירש, שמואל אסטערזעצער, א״מ ראגאווי, נ. בערלינער, י. ל. גערשט, ל. פראס, ד״ר יוסף קארלעבאך, ד״ר העשיל קלעפפיש א״א.

ג) אונדזער בוך

א גרעסערע זאמלונג פון אגדות, נאוועלן, דערציילונגין, סקיצן, מאנאגראפיעס, פאעמיס און לידער. דאס בוך וועט זיין די גרעסטע בעלעטריסטישע זאמלונג פון די לעצטע נייסטע ליטעראַרישע שאפונגין פון רעליגיעזע שרייבער. ס־וועט זיין פאר אונדזער יוגנט פשוט אן־אוצר פונים שענצטן און בעסטן לייכטן לייען-שטאף, און ביי דער באטייליקונג פון די בעסטע ליטעראַרישע כוחות. אינים בוך גייען אריין די שאפונגין פון ז. שאכנאוויטש, ד״ר שלמה בירנבוים, ד״ר יצחק ברויער, בנימין מינץ אלימלך שטייער, ישראל עמיאט און פיל אנדערע.

ד) קינדער־וועלט

א זאמל-בוך פאר אונדזער קליינווארג פון די בעסטע לידער און דערציילונגין, וואס איז גישריבן גיווארן במשך די לעצטע 10 יאר פארן יידישן קינד אין אונדזער גייסט און דורך אונדזערע שרייבער. די בתיה-פארבאנדן וועלן אין דעם בוך גיפונין א שטארק הילף-מיטל אין זייער דערציערישער טעטיקייט.

ה) פרוי און פאמיליע

אין דעם בוך גייט אריין א זאמלונג פון מאמרים וועגן באטייט און ראל פון דער פרוי אין יידישן לעבן, משפחה און פאלק. דאס בוך וועט האבן א ספעציעל חשיבות פאר דער בנות-באוועגונג און פאר דער יידישער רעלי-גיעזער פרויען-וועלט בכלל. צום סוף פון דעם בוך וועט באזונדערס קומין א גישיכטלעכער איבערבליק פון 10 יאר בנות און באריכטן פון אלע סניפים מיט די נעמין פון חברות.

ו) גיקליבינע שריפטן פון ד״ר נתן בירנבוים

דאס איז א בוך פון 15 בויגן, וואו ס־זענין צונויפגיזאמלט די בעסטע עסייען און מאמרים, וואו דער בארימטער יידישער רעליגיעזער דענקער האט גישאפן זייט ער שטייט אין דער מחנה פון יראים. דאס דאזיקע בוך וועט זיין איבערראשנד פאר דער גאנצער חרדישער וועלט און וועט האבן א גרויסע השפעה אויפן ברייטן חרדישן עולם.

בברכת מזל-טוב חמה אני מברך את ידידי היקר סגן יו״ר של צא״י בלודז מר **יעקב מילינער** לאירושיו את העסקנית החרוצה של בא״י בלודז מרת **מינדל שלנצקה**
א. ג. פרידנזון.

צו די חתונות פון **ליבא דזיאלאשינסקא** מיט ה׳ **פוקס** (לאדזש) און **מירל גאלדשטיין** מיט ה׳ **מאנטאג** (לאדזש), ווינטשן מיר א הארצ-לעכן מזל-טוב. זאל השי״ת געבן דאס זייער צוקונפט זאל זיין א קייט פון אייביק גליק און צופרידנהייט אין גייסט פון תורה-אידעאל.

חברות: **גיטל טשארנאלעווסקא, חנה גרינבערג, גאלדע בארנשטיין,**
לאדזש. **און חנה ליפשיץ.**

א ברכה-פולן מזל-טוב און גליקלעכע צוקונפט, ווינטשן מיר צו די תנאים פון אונדזערע חברות: **שארנא שייבע** מיט ה׳ **העבער** (קאליש); **שיינא שרה קרעלל** מיט ה׳ **לענטשיצקי**; **הדסה פלאם** מיט ה׳ **ראטענשטיין** (קאליש) ווי אויך די חברה **גאלדא דינה יאסקאוויטש** צו איר חתונה מיט ה׳ **פיווישעוויטש.**

בנות־אגודת־ישראל
דוואַרט. **פירערן ר. בארנשטיין.**

צו די תנאים פון אונדזערע ליבע איבערגיגעבינע חברות **אסתר בורטא** מיט ה׳ **מיכל געלערנ-טער** און **דבורה פרענקעל** מיט ה׳ **אלימלך קריגער**, ווינטשן מיר א ברכה-פולן מזל-טוב.

אייער גליק זאל שיינין כשמש בצהרים.

פשעמישל. **בנות־אגודת־ישראל**

א הארציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער ל. פרל. **ר. זשורקאווסקא** צו איר חתונה מיט ה׳ **סאכאטשעווסקי** (לאדזש) ווי אויך די חברה **פולראלניצקא** צו איר חתונה.

גליק און צופרידנהייט זאלן אייערע שטענדיקע באגלייטער זיין.

בנות־אגודת־ישראל
זשאַריק. **ל. ב. פרידמאן.**

א הערצלעכן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער פי״ל-גילבטער און אייביק נישט פארגעסינע לערערן פרל. **רבקה ליפער** (קראקע) צו איר חתונה מיט ה׳ **הערש פעטריניק** (סקאלע). זאל דער אלמעכטיקער אייער עתיד מיט אייביקע צופרידנ-הייט בענטשן און איר זאלט זוכה זיין צו בויען אייער הויז אויף די בערג פון ציון ירושלים אין גייסט פון אונדזערע אידעאלן.

ברײנדל בערגמאן, ליבע ברוינ־פעלד, צפורה פרענקל, מרים קעללמאן, מרים מיללער, מרים
באכניא. **ריקל.**

לרעי היקר המשורר מר **אלתר שנור** לנשואיו עם העלמה מרת **זלטה בורנשטיין** ברכת מז״ט חמה שלוחה משל
לודז. **אהרן שמואל מיאדעק.**

את הבחתי הנכבדה **זלטה בורנשטין** לנשואי׳ ואת חברתי מ׳ **מינדל שלנצקה** לארושי׳
כוס מלא ברכות
מגשת
תל אביב. **ציפה לשינסקה.**

סל מלא ברכות ובתוכם ברכת מז״ט חמה ונלבבה אנו מגישות לחברותינו לנשואיהן:

יו״ר **ברכה שלאפראק** עם **שאול ראטבלאט** (טורבין): מזכירה **חנה שטערן** עם **ישראל שלייכער** (יוזעפאוו-ליב.); **קרעסל ראפאפארט** עם **אלטער גרינבוים** (זאקריקאוו); **רבקה מערנשטיין** עם **יצחק מאיר פלוג** (טאמא-שאוו-לוב.). יהא רעווא שזווגם יעלה מעלה מעלה ויזכו לבנות ביתם על במתי התורה והיראה.

המורות דבי״: שטערן, וגנר,
בילגאריי. **בנות אגודת ישראל. בתי׳**

לידידי הנכבדים: **שמואל זעלווער** (דוואַרט) **ויעקב מילינער** (לודז) ברכת מז״ט חמה לאירושיהם
מברך
לודז. **משה פרידנזון.**

פיל גליק, בליענדע צוקונפט, עשירות און צו-פרידנהייט עמ״ש ווינטשן מיר אונדזער ליבער און איבערגיגעבינער לערערן פרל. **רבקה נאשעלסקא** צו איר חתונה מיט ה׳ **אברהם זיסערמאן.** זאל ג—ט אייך העלפן בויען יעקבס הויז וואו ס-זאל רוען דער גייסט פון אגודת ישראל.

פירערן חי׳ שרה גרינבערג
לובלין. **בנות. סעקר. ח. אייגער.**

א הארציקן מזל-טוב און א בליענדע צוקונפט ווינטש איך מיינע זייער ליבע בנות-חברות צו אייערע תנאים: **אסתר בורטא** מיט ה׳ **מיכאל געלערנטער**; **חנה ליליען** מיט ה׳ **פינחס מאסטער**; **דבורה פרענקל** מיט ה׳ **מלך קריגער**
פשעמישל. **גיטל ראטטער.**

צו דער חתונה פון **אליעזר זילבערבערג** (קאסוב-לצקי) מיט פרל. **מאטל לאה זילבער-שטיין** (סשיזשעוו) מזל-טוב און א גליקלעכע צוקונפט ווינטשט
דיין שוועסטער
קאסיב-לאצקי. **טויבע זילבערבערג.**

א הארציקן מזל-טוב ווינטש איך מיין ברודער **צבי יאנאווסקי** (ראדאם) צו זיין חתונה מיט פרל. **מינדל קופערמאן** (שידלאווצע) ווי די רויזן אין בלומין זאל אייער לעבן בליען און איר זאלט זוכה זיין צו בויען אייער צוקונפט אויף די בערג פון ציון.
גלאוואטשאוו. **ח. יאנאווסקא**

א כוס מיט ג—טלעכע ברכות טראגן מיר אקעגן אונדזער ליבער און אקטיווער חברה **רחל שפירא** (קאזשיניץ) צו איר פארלאבונג מיט ה׳ **פישביין** (לו אוו). זאל דער רעיון האגודה זיין אייער ריכטיקער וועגווייזער און זייט זוכה ווייטער זו לייסטן פאר אונדזער הייליקן אידעאל מתוך הרחבה ווי איר האט דאס גיטון ביז יעצט.

בנות אגודת ישראל
קאזשיניץ **פרעזיס שרה בעסערגליק**

א הארציקן מזל-טוב ווינטשן מיר אונדזער ח׳ לערערן **ד. שעראדזקא** מיט ה׳ **ש. בראון** צו אייער חתונה. זאל אייער עתיד גיקרוינט זיין מיט פיל גליק.

פירערן מינא לענטשעווסקא
בנות אגודת ישראל
גייסטאַט ביי פלונסק. **יוגנט-בנות און בתי׳.**

דעם טיפסטן מיטגיפיל דריקן מיר אויס אונ-דזערע אקטיווע חברות **חי׳ קאנאפניצא** און **ליבא גליקסמאן** צוליבן פריצייטיקן טויט פון זייער פאטער ע״ה. אין דער אר-ביט פאר אונדזער אידעאל זאלט איר א טרייסט גיפונין.

בנות אגודת ישראל
ש. זשימנאוואדא, אסתר פראדעל, דינה דושלאוו-
ווירושאוו. **סקא, רייזל לעווענהאף.**

כוס תנחומים

לחברי: **שמעי׳ שפייער** (לודז) ומשה דוד **שטוקהמר** (חרוביעשוב) למות עליהם אביהם ע״ה. בעבודתכם לטובת הנשמת שאיפותנו תמצאו נחם.

לודז. **אהרן שמואל מיאדעק.**

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem
פרייז 60 גראשן.

BAJS JAKOW | ŁÓDŹ, Kwiecień 1936 r. | zeszyt 133

Adres Redakcji: „BAJS JAKOW" Łódź, Kilińskiego 44. TELEFON 109-77. P. K. O. 67-795.

מיר פראקלאַמירן פייערלעך דעם יובל־קאנגרעס פון בנות־אַגודת־ישראל אין פוילן

וואָס קומט פאר אין לאדזש אי״ה זונטיק—דאנער־שטיק, פרשת תבא י״ב—ט״ז אלול התרצ״ו.

מיט דער הילף פון השם יתברך זאָגן מיר אָן דער תורה־גיטרייעָר מחנה פון יידישע פרויען די פרייליכע בשורה, אז אי״ה אויף **זונטיק—דאנערשטיק, פ׳ תבא, י״ב—ט״ז אלול תרצ״ו** רופן מיר קיין לאדזש דעם יובל־קאנגרעס פון בנות־אגודת־ישראל אין פוילן, ביי דער באטייליקונג פון פארשטייערנס פון אלע לאַנד־ארגאַניזאציעס פון בנות־אגודת־ישראל אין גאַר דער וועלט.

דער יובל־קאנגרעס וועט זיין אַן־אַקט פון היסטארישער באַדייטונג פאַרן גאַנצן יידישן פאלק. די יידישע פרוי וועט צוריק פאַרנעמין דאָס חשובע ארט אין יידישן לעבן, וואָס איר קומט לויט דער יידישער תורה און טראדיציע. אויפן סדר־היום פון יובל־קאַנגרעס וועלן אַוועקגישטעלט ווערן אַלע שאלות און פראבלעמין, וואָס אין זייער פאַרענטפערונג איז אָפּהענגיק א בעסערער, שענערער אמת־יידישער מארגן פונים יחיד, משפחה, כלל און פאלק.

רעליגיעזער דערציאונג פונים יונגין פרויען־דור דורך „בית־יעקב" אַלס פאלקס־שול, די שאַפונג פון אַן־אמת יידישער ליטעראַטור, דאָס געבן אַ תוכן און אַ ציל די יידישע טעכטער, אויפהייבן דעם מאַטער־יעלן מצב פון אַרביטנדיקע חבירות דורכן שאַפן סאציאַלע מוסדות, פאַרפאַנצערן שמירת שבת, כשרות און טהרת המשפחה, הכשרה און עלי׳ פון בנות, יידיש פרויען־לעבן אין ארץ־ישראל, ראל פון דער פרוי אין אַגודיסטישע שאַפונגין, אַקטיוויזירן די יידישע פרוי, בתי׳־פאַרבאַנד, ווייל אַ דעלעגאַציע צום וועלט־קאנ־גרעס פון אַגודיסטישע פרויען אין ירושלים אא״וו.

די אַלע ענינים וועלן רעפערירט און דיסקוטירט ווערן אויפן יובל־קאנגרעס און ס־וועלן גילייגט ווערן יסודות אויף זיי צו קענין אויסבויען די גיהעריקע פאזיציעס, צו שטאַרקן דעם עתיד פון נצח־ישראל, דורכן שטעלן אין צענטר פון יידישן הייליקן פאלק־לעבן, די גיטרייע בנות־ישראל.

סיי כלפי פנים, סיי כלפי חוץ, וועט דער יובל־קאנגרעס לאַזן הערן דעם שטאַרקן רוף צו דער יידישער פ־וי, צו גיין פוס־טריט אין די וועגן פון די הערא־יש־גישיכטלעכע אשת־חילס און צו ברענגין דעם כלל ישראל טרייסט און הילף אין די נסיונות־פולע חבלי־משיח־צייטן, און ראוי צו זיין אויסצופירן דאָס היסטארישע גאולה־שליחות.

מיר רופן אלע בנות־פירערנס און רעליגיעזע פרויען־טוערנס צו שטיין אויף דער וואך און דינין אומדערמידלעך מיט זייער מיטהילף די דורכפירונג פונים היסטארישן גישעעניש, דעם יובל־קאנגרעס, וואָס זיין דערפאלג באַטייט – קידוש־שם־שמים ברבים!

צענטראַלע בנות־אַגודת־ישראל אין פוילן

די ערשטע הכנות צום יובל־קאנגרעס

קאנגרעס־לוח

א) זונטיק, י״א אייר, קומט זיך צונויף אין יעדן סניף די בנות־פירערשאַפט, שטעלט צונויף אַ רשימה פון אַלע חבירות פון בנות און בתי׳, רעליגיעזע פרויען אין שטאָט. ס־ווערן ארגאַניזירט גרופּיס, וואָס זאלן זיך פאַר־נעמין מיטן פאַרשפרייטן די וואַל־קאַרטיס צום קאנגרעס. ס־ווערט אויך צוגיגרייט דער קא.גרעס־אָוונט אויף זונטיק ל״ג בעומר.

ב) זונטיק, ל״ג בעומר, ווערט אין יעדן ארט איינגיא־דנט אַ גרויסע קאנ־גרעס-פאַרזאַמלונג, צו וועלכער ס־דאַרפן גירופן ווערן די ברייטע רעליגיעזע פרויען-מאסן און ס־דאַרף זיי דערקלערט ווערן דער באַטייט פונים יובל-קאנגרעס, — אַ ספּעציעל פּראגראַם פאַר דער פאַרזאַמלונג באַקומט צוגישיקט יעדער סניף באַזונדער.

ג) זונטיק, כ״ח אייר, ווערט דורך יעדן סניף גישאַפן אַ וואַל-קאַמיס־ע, וואָס שטעלט צונויף די רשימות פון די וואַל-באַרעכטיקטע צום יובל-קאנגרעס.

ד) זונטיק, ג׳ סיון, קומין פאר די וואַלן.

ה) זונט ק, י׳ סיון, ווערט אָפּגישיקט דאָס פּראטאקאל פון די וואַלן צים צענטראַלן קאנגרעס-סעקרעטאַריאַט אין לאדזש.

ו) זונטיק, י״ז סיון, קומט זיך צונויף די עקזעקוטיווע און פארשטייערנס פון גרעסערע ארגאַניזאַציעס, און ס־ווערן באַשטעטיקט די נעמין פון די גיוויילטע דעלעגאַטנס צום קאנגרעס. אויף דער זעלבער זיצונג ווערט אויך פעסטגישטעלט דער אויספירלעכער סדר-היום, די רעפערענטס, דאָס פרעזידיום פון קאנגרעס, די אַ־פירער פון די קאמיסיעס אא״וו.

ז) זונטיק, א׳ תמוז, ווערן פונאַנדערגישיקט צו אַלע דעלעגאַטנס די ספּע־ציעלע קאנגרעס-פעסער, וואָס וועלן זיין אַ היסטארישער דאקומענט פונים באַטייליקן זיך אינים גרעסטן גישעעניש פון דער יידישער פרויען-וועלט.

באַזונדערע פרטים וועגן די ארביטן פון תמוז-אב וועלן צוגישיקט ווערן צו די סניפים און דורך הייאַרדיקע ידיעות אין דער פרעסע.

וואַל-תקנות:

א) אַקטיוו און פּאַסיוו וואַל-רעכט צום קאנגרעס (צו קענין וויילן און אַליין גיוויילט ווערן) האבן אַלע יידישע רעליגיעזע פרויען, וואָס באַזיצן אַ יובל-קאַרטע אויפן יסוד פון תרומת-חברה פון יאָר תרצ״ו.

ב) אַקטיוו וואַל-רעכט (בלויז צו קענין וועלן) האבן די אַלע, וואָס באַזיצן די ספּעציעלע וואַל-קאַרטע.

ג) אויף יעדע 50 יובל-קאַרטן האט אַ סניף דאָס רעכט צו וויילן 1 דעלע־גאַט; יעדע צוויי יובל-קאַרטן ווערן גירעכנט, ווי 1 יובל-קאַרטע, אזוי דאָס די סניפים, וואָס האבן פאַרקויפט 25 ת״ח און 50 וואַל-קאַרטן האבן אויך דאָס רעכט צו וויילן 1 דעלעגאַט.

ד) די שטעט, וואָס האבן נישט פאַרקויפט די גיהעריקע צאָל ת״ח און וואַל-קאַרטן אויף צו קענין האָבן אַן־אייגינים דעלעגאַט, וועלן קענין אָפּגעבן זייערע שטימין אויף דער קאַנדידאַטן-ליסטע, וואָס עס וועט אַרויסשטעלן די בנות-צענטראַלע.

ה) די וואַלן וועלן מוזן דורכגיפירט ווערן נאר אין דעם באַשטימטן טאָג און בכלל וועלן וועלן אַלע טערמינין מוזן דערהאַלטן ווערן שטרענג, פינקטלעך.

עס וועלן אויך ווערן באַשטימט אַלס ערן־דעלעגאַטנס, אַ ריי אָנגיזעענע יידישע פרויען, וועלכע קענין הצלפן די באַוועגונג אין גייסטיקער און מאַטעריעלער הינזיכט.

ו) אַלס ערן-געסט וועלן קענין קומין אַלע חבירות פון „בנות" וואָס באַזיצן לפחות פון דריי יאָר תרומת-חברה און וועלן אויסקויפן די ספּעציעלע גאַסט-קאַרטן.

צו אַב תקנות און גינויע אָנווייזונגין, ווי אזוי דורכצופירן די וואלן, וועט באַקומין צוגי־שיקט יעדער סניף באַזונדער.

גיזעצט ביי מ. ראזנשטיין, פיעטרקאוו, פלאץ טריבונאלסקי 4. טעלעפאן 12-13.

Wyd. Luzer Gerszon Frydenzon. Nakł. Centr. (B. A. J.) Agudas Israel w Polsce

Odbito w tłoczni J. Djamenta, Łódź.